

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

**DELO V KORIST SKUPNOSTI MLADOLETNIH
STORILCEV KAZNIVIH DEJANJ IN PREKRŠKOV**

Mentorica: Doc. dr. Vesna Leskošek

Anja Berlan

LJUBLJANA 2011

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Anja Berlan

Naslov naloge: Delo v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov

Kraj: Ljubljana

Leto: 2011

Število strani: 128

Število grafov: 1

Število prilog: 1

Število bibl. opomb: 18

Število tabel: 43

Število slik: 0

Mentorica: Doc. dr. Vesna Leskošek

Ključne besede: mladoletniki, odklonsko in prestopniško vedenje, mladoletniško prestopništvo, socialna ranljivost mladih, kazensko pravo, delo v korist skupnosti, socialno delo z mladimi

Povzetek: Naloga predstavlja vpogled v prakso izvajanja dela v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov v Sloveniji. Kljub temu, da ima delo v korist skupnosti kot nova oblika vzgojnega ukrepa za mladoletnike številne prednosti in ga naša kazenska zakonodaja predvideva že več let, se v praksi še vedno ne izvaja tako pogosto. Največjo oviro pri izvajanju dela predstavlja sistemska neurejenost področja. V empiričnem delu naloge so tako predstavljene različne prakse centrov za socialno delo glede izvajanja tovrstnega dela in pa mnenja različnih udeležencev: socialnih delavcev, mentorjev v izvajalskih organizacijah, mladoletnikov in državne tožilke ter sodnice za mladoletnike.

Title: Community service for juvenile offenders

Key words: adolescents, deviant and delinquent behaviour, juvenile delinquency, social vulnerability of youth, criminal law, community service, social work with the youth

Abstract: The thesis presents an insight into the implementation of community service for juvenile offenders in Slovenia. Despite the fact that community service as a new form of corrective measures for juveniles has a number of advantages and has been a part of our criminal legislation for a number of years, in practice it is still not used as often as it could be. The main problem is that the systemic regulation of the field is inadequate. The empirical part of the thesis presents different practices of centres of social work on the implementation of community service for juveniles and opinions of different participants: social workers, supervisors in implementing organizations, minors, a state prosecutor and a juvenile court judge.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

**DELO V KORIST SKUPNOSTI MLADOLETNIH
STORILCEV KAZNIVIH DEJANJ IN PREKRŠKOV**

Mentorica: Doc. dr. Vesna Leskošek

Anja Berlan

LJUBLJANA 2011

PREDGOVOR

Od časa, ko je družba mladoletne storilce kaznivih dejanj obravnavala kot »zločince v malem« in so zagovarjali stališče, da jih je treba kaznovati in to na isti način kot odrasle, pa vse do danes, se je pogled na obravnavanje mladoletnikov izrazito spremenil. Mladoletniki so postali posebna, bolj zaščitena kategorija, ki se ji namenja posebno pozornost in skrb, vzgojna narava ukrepov za mladoletnike pa ima absolutno prednost pred represijo. Za to so v zadnjih petindvajsetih letih poskrbeli tudi številni mednarodni dokumenti Organizacije združenih narodov in Sveta Evrope. Tudi slovenska kazenska zakonodaja je sledila spremembam na področju obravnavanja mladoletnih prestopnikov in tako so se leta 1995 v slovenski kazenski zakonodaji pojavile prve spremembe vzgojnih ukrepov za mladoletnike, med njimi nova navodila in prepovedi, med katerimi je veliko novost predstavljalo navodilo »opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti«, ki se je kasneje kot navodilo uvedlo še v Zakon o prekrških ter kot oblika odvrčanja od kazenskega pregona. Kljub zavedanju, da je to dober in potreben vzgojni ukrep, se v praksi ni uporabljal, ker niso bile dorečene podrobnosti glede njegovega izvajanja in financiranja. Te podrobnosti pa še danes niso urejene. Nekateri centri za socialno delo se zato še naprej vztrajno upirajo izvajanju dela, drugi Centri z njegovim izvajanjem šele začenjajo, na nekaterih pa je izvajanje družbeno koristnega dela za mladoletnike postalo že ustaljena praksa. V empiričnem delu diplomske naloge, ki je kvalitativna raziskava, poskušam prikazati stanje, ki trenutno vlada na področju izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike, različne prakse izvajanja dela, ki so jih razvili Centri ter poglede socialnih delavcev na trenutno stanje in na samo družbeno koristno delo kot vzgojni ukrep. Ker pa socialni delavci niso edini akterji v kompleksnem procesu izvajanja družbeno koristnega dela, bom predstavila tudi različne poglede in doživljanja tovrstnega dela mentorjev v izvajalskih organizacijah, mladoletnikov, ki so opravljali družbeno koristno delo in pa pogled državne tožilke ter sodnice za mladoletnike. V ta namen so bili izvedeni osebni intervjuji z vsemi omenjenimi udeleženci, katerih pomanjkljivost pa je žal ta, da zaradi majhnosti vzorca dobljenih rezultatov ne moremo posploševati. Kljub temu pa z njimi dobimo nek vpogled v samo področje izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletne storilce kaznivih dejanj in prekrškov oziroma stanje, ki trenutno vlada na tem področju, skupaj z mnenji ključnih akterjev, kar pa je bil tudi namen raziskave.

Pomanjkljivost ureditve družbeno koristnega dela ni samo njegova sistemska neurejenost, temveč si zakonodajalec ni enoten tudi glede poimenovanja, saj naša kazenska zakonodaja tovrstno delo imenuje kar na štiri različne načine, vsi pa pomenijo isto. Skozi celotno besedilo bom uporabljala izraza »delo v korist skupnosti« oziroma »družbeno koristno delo«.

Opozorila bi še na to, da bom zaradi krajše oblike v besedilu večinoma uporabljala moški spol (npr. mladoletnik, mentor, sodnik, državni tožilec, socialni delavec itd.), čeprav se vsi ti izrazi nanašajo tudi na ženski spol (npr. mladoletnica, mentorica, sodnica, državna tožilka, socialna delavka itd.).

Kljub temu, da naloga odstira le majhen delček tančice, v katero je zavito družbeno koristno delo za mladoletnike, si želim, da bi naloga le dovolj opozorila na problem, za katerega je prišel čas, da se ga začne konkretno reševati. Na tem mestu bi se želela zahvaliti vsem osebam, ki so mi s svojim sodelovanjem omogočile pisanje pričujoče naloge, to pa so socialni delavci, mentorji v izvajalskih organizacijah, oba mladoletnika, sodnica in državna tožilka. Posebna zahvala pa gre tudi mentorici Vesni Leskošek, za vse nasvete in usmerjanje pri pisanju naloge.

KAZALO VSEBINE

1.	TEORETIČNI UVOD.....	10
1.1.	MLADOST.....	10
1.1.1.	Adolescenca.....	11
1.1.2.	Mladi in prosti čas.....	13
1.1.3.	Mladi in družina	15
1.1.4.	Socializacijski proces	16
1.2.	OTROCI IN MLADOSTNIKI S TEŽAVAMI V ODRAŠČANJU	17
1.2.1.	Disocialno vedenje	18
1.2.2.	Razvoj čustvenih in vedenjskih težav.....	18
1.2.3.	Osebnostne značilnosti, ki se povezujejo z odklonskim vedenjem.....	19
1.3.	MLADOLETNIŠKO PRESTOPNIŠTVO	19
1.3.1.	Opredelitev pojma deviantnost v kontekstu družbenih pravil	19
1.3.2.	Opredelitev pojma kriminaliteta	20
1.3.3.	Opredelitev pojma mladoletnik	21
1.3.4.	Opredelitev pojma mladoletniška delinkvenca	21
1.3.5.	Pojavne oblike mladoletniškega prestopništva	23
1.3.6.	Obseg mladoletniškega prestopništva	24
1.3.7.	Dejavniki tveganja za pojav prestopniškega vedenja	25
1.4.	ORIS KAZENSKOPRAVNEGA SISTEMA.....	27
1.4.1.	Pregled ideologij kaznovanja.....	27
1.4.2.	Vrste kazenskih sankcij.....	28
1.4.3.	Vrste kaznivih ravnanj.....	29
1.5.	OBRAVNAVANJE MLADOLETNIH DELINKVENTOV	30
1.5.1.	Mednarodni dokumenti in standardi za obravnavanje mladoletnih delinkventov	30
1.5.2.	Kazenska odgovornost mladoletnikov	31
1.5.3.	Starostne skupine mladoletnikov	32
1.5.4.	Vzgojni ukrepi in kazni za mladoletnike.....	33
1.5.4.1.	Vzgojni ukrepi	33

1.5.4.2.	Kazni	35
1.5.4.3.	Izbira vzgojnega ukrepa	35
1.5.4.4.	Temeljni namen uporabe vzgojnih ukrepov	36
1.6.	POTEK POSTOPKA PROTI MLADOLETNIKOM	36
1.6.1.	<i>Predkazenski postopek</i>	37
1.6.2.	<i>Pripravljalni postopek</i>	37
1.6.3.	<i>Postopek pred senatom za mladoletnike</i>	38
1.7.	UVAJANJE ALTERNATIVNIH VZGOJNIH UKREPOV ZA MLADOLETNIKE	38
1.7.1.	<i>Ukrep navodila udeležiti se programov socialnega treninga</i>	39
1.7.2.	<i>Ukrep navodila poravnati se z oškodovancem</i>	40
1.7.3.	<i>Ukrep navodila opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti</i>	40
1.8.	DELO V KORIST SKUPNOSTI	41
1.8.1.	<i>Položaj dela v korist skupnosti v slovenski kazenski zakonodaji</i>	42
1.8.2.	<i>Delo v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov</i>	45
1.8.2.1.	Delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep navodila po Kazenskem zakoniku	45
1.8.2.2.	Delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep navodila po Zakonu o prekrških ..	46
1.8.2.3.	Delo v korist skupnosti kot alternativa kazenskemu postopku – poravnavanje	46
1.8.2.4.	Delo v korist skupnosti kot alternativa kazenskemu postopku – odloženi pregon	47
1.8.3.	<i>Prednosti in pomanjkljivosti dela v korist skupnosti</i>	48
1.9.	VLOGA CENTROV ZA SOCIALNO DELO	50
1.9.1.	<i>Področje dela z mladostniki</i>	51
1.10.	SOCIALNO DELO Z MLADIMI	51
1.10.1.	<i>Koncept delovnega odnosa</i>	52
1.10.2.	<i>Načela socialnega dela</i>	53
1.10.3.	<i>Izvirni delovni projekt pomoči</i>	54
1.11.	DELO Z MLADOSTNIKI KOT NEPROSTOVOLJNIMI UPORABNIKI	54
2.	PROBLEM	56

3.	METODOLOGIJA	59
3.1.	VRSTA RAZISKAVE	59
3.2.	MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV	59
3.3.	POPULACIJA IN VZOREC	60
3.3.1.	<i>Populacija</i>	60
3.3.2.	<i>Vzorec</i>	60
3.4.	ZBIRANJE PODATKOV	61
3.5.	OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV.....	64
4.	REZULTATI	65
4.1.	ODGOVORI CSD	65
4.2.	ODGOVORI MENTORJEV V IZVAJALSKIH ORGANIZACIJAH.....	78
4.3.	ODGOVORI MLADOLETNIKOV	86
4.4.	ODGOVORI SODNICE IN DRŽAVNE TOŽILKE	90
4.5.	POGOSTOST UPORABE DELA V KORIST SKUPNOSTI V PRAKSI.....	93
5.	RAZPRAVA.....	96
6.	SKLEPI	114
7.	PREDLOGI.....	115
8.	LITERATURA IN VIRI.....	116
9.	PRILOGE.....	122
9.1.	ODGOVORI CSD	122

SEZNAM GRAFOV

Graf 4.1.1.: Razširjenost izvajanja dela v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov na slovenskih CSD 65

SEZNAM TABEL

Tabela 1.8.1.1.: Delo v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov 44

Tabela 1.8.1.2.: Delo v korist skupnosti polnoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov 44

Tabela 4.1.1.: Začetek izvajanja dela 65

Tabela 4.1.2.: Vrste organizacij, kamor CSD napotuje mladoletnike na delo 66

Tabela 4.1.3.: Razlogi za sodelovanje z izbranimi izvajalskimi organizacijami 66

Tabela 4.1.4.: Dosedanje izkušnje sodelovanja z izbranimi izvajalskimi organizacijami 67

Tabela 4.1.5.: Težave pri pridobivanju organizacij 68

Tabela 4.1.6.: Vrsta izvajalske organizacije in dela, ki je po mnenju socialnega delavca najustrenejše za opravljanje dela v korist skupnosti za mladoletnike 69

Tabela 4.1.7.: Mnenje socialnega delavca o delu v korist skupnosti kot vzgojnem ukrepu 70

Tabela 4.1.8.: Ocena dela v korist skupnosti v primerjavi z ostalimi vzgojnimi ukrepi 71

Tabela 4.1.9.: Težave, s katerimi se srečuje socialni delavec pri pripravi in vodenju dela v korist skupnosti za mladoletnike 73

Tabela 4.1.10.: Stroški izvajanja dela za posameznega mladoletnika 74

Tabela 4.1.11.: Postopanje v primeru, če je bilo delo v korist skupnosti izrečeno, a CSD dela iz različnih razlogov ni mogel izvesti 75

Tabela 4.1.12.: Predlogi za izboljšanje pogojev izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike 76

Tabela 4.2.1.: Mentorjevo poznavanje dela v korist skupnosti 78

Tabela 4.2.2.: Razlogi za odločitev za sprejemanje mladoletnikov na delo	79
Tabela 4.2.3.: Začetni pomisleki v zvezi s sprejemanjem mladoletnikov na delo	79
Tabela 4.2.4.: Dela oziroma aktivnosti, v katere so mladoletniki vključeni	80
Tabela 4.2.5.: Vpliv centra za socialno delo na organizacijo dela za mladoletnika v izvajalski organizaciji	80
Tabela 4.2.6.: Predstavitev mladoletnika uporabnikom organizacije	81
Tabela 4.2.7.: Sprememba odnosa uporabnikov organizacije do mladoletnikov v primeru, ko ti izvedo, zakaj je mladoletnik na delu	81
Tabela 4.2.8.: Dosedanje izkušnje izvajalske organizacije z mladoletniki	82
Tabela 4.2.9.: Prednosti, ki jih mladoletniku ponuja opravljanje dela v konkretni organizaciji	83
Tabela 4.2.10.: Koristi, ki jih ima organizacija od dela mladoletnikov	84
Tabela 4.2.11.: Zagotavljanje malice mladoletnikom, ki opravljajo delo	85
Tabela 4.2.12.: Mentorjeva ocena dela v korist skupnosti kot vzgojnega ukrepa za mladoletnike	85
Tabela 4.3.1.: Osebe, od katerih je mladoletnik dobil največ informacij o izrečenem vzgojnem ukrepu	86
Tabela 4.3.2.: Možnost izbire izvajalske organizacije	86
Tabela 4.3.3.: Možnost odločanja in dogovarjanja v izvajalski organizaciji	87
Tabela 4.3.4.: Dela, ki jih je mladoletnik opravljal	87
Tabela 4.3.5.: Opis prvega obiska izvajalske organizacije	87
Tabela 4.3.6.: Strahovi, pomisleki pred začetkom dela	88
Tabela 4.3.7.: Ocena odnosov, ki jih je mladoletnik razvil z zaposlenimi in uporabniki organizacije	88
Tabela 4.3.8.: Doživljanje izkušnje dela	89
Tabela 4.3.9.: Doživljanje dela kot vzgojnega ukrepa	89
Tabela 4.4.1.: Dejavniki, ki vplivajo na odločitev za izrek oprave dela v korist skupnosti	90
Tabela 4.4.2.: Ukrepanje v primeru, če CSD dela v korist skupnosti ne izvede	90
Tabela 4.4.3.: Mnenje o delu v korist skupnosti kot vzgojnem ukrepu za mladoletnike	91
Tabela 4.4.4.: Predlagane spremembe, da bi se ukrep začel izvajati	91

Tabela 4.5.1.: Mladoletne osebe, zoper katere je bil kazenski postopek pred senatom pravnomočno končan in število izrečenih vzgojnih ukrepov	93
Tabela 4.5.2.: Pregled nalog pri odloženem pregonu proti mladoletnikom	94
Tabela 4.5.3.: Pregled nalog pri doseženih sporazumih v postopku poravnavanja za mladoletnike	94
Tabela 9.1.1.: Razširjenost izvajanja dela v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov na slovenskih CSD	122

1. TEORETIČNI UVOD

1.1. MLADOST

Mladost je vmesno obdobje med otroštvom in odraslostjo, ko mlad človek ni več otrok, ni pa še popolnoma priznan kot odrasel. Zavedanje o posebnem pomenu mladosti kot svojskem življenjskem obdobju ter zavestno družbeno oblikovanje le tega se pojavlja predvsem v tistih družbah, kjer je odraščanje postalo stvar izbire in odgovornosti posameznika. Ule (2008:49) navaja Gillisa (1999), ki pravi, da se je mladost kot posebno obdobje v človekovem življenju pojavila v evropskem srednjem veku z vzponom meščanskega individualizma. Od novega veka naprej pa mladost predstavlja socialno nadaljevanje otroštva in pomik odraslosti v poznejša obdobja, s tem pa se ustvari prostor za socialno eksperimentiranje s seboj in socialnim svetom. Na vzpostavitev mladosti kot posebnega življenjskega obdobja je bistveno vplivala institucija obveznega šolanja otrok in podaljševanje šolanja. Šola je nekako prevzela nadzor nad obdobjem mladosti z namenom, da mlade čim bolje pripravi na zahtevna, intelektualna dela v odraslosti (ibid.).

Otroštvo, mladost in prehodi v odraslost so v današnjem času predmet velikih sprememb. Današnja generacija vstopa v odraslost drugače, kot so vstopale generacije v preteklih desetletjih. V sodobnih družbah se podaljšujeta šolanje oz. izobraževanje in ekonomska odvisnost od staršev, s tem pa se tudi vstop v zaposlitveno obdobje in v obdobje starševstva pomika v pozna dvajseta ali trideseta leta življenja (Ule, 2008:12).

Življenjski potek je danes postal stvar individualne izbire, saj posamezne dejavnosti niso več strogo vezane na posamezna življenjska obdobja, tako kot so bila včasih, ko je veljal nek ustaljen red poteka dogodkov. Po eni strani življenje ne teče več tako linearno in samoumevno, ampak ga lahko sami aktivno usmerjamo; po drugi strani pa nam to prinaša povečano negotovost glede prihodnosti. Tako so postale nekoč življenjske samoumevnosti, kot so zaposlitev, delovno mesto, partnerstvo, starševstvo in družina danes bolj stvar presoje in izbire posameznika. Mirjana Ule (2008:14) pa opozarja, da ni vse, kar se kaže kot izbira, tudi dejanska odločitev zanjo ali zaželena izbira. Lahko se namreč zgodi, da je edina možna izbira. Podaljševanje šolanja, podaljševanje življenja v izvorni družini, ekonomska odvisnost

od staršev, odlaganje odločitve za starševstvo itd., so pogosto lahko življenjske nuje zaradi okoliščin, v katerih živimo, ne pa tudi naša prva ali edina izbira.

Ker vstop v odraslost ni več tako samoumeven, kot je bil nekoč, številne raziskave kažejo, da mladi vstopajo v odraslost takrat, ko se subjektivno čutijo pripravljeni na to (Ule, 2008:14). Velik dejavnik, ki vpliva na subjektivno občutenje odraslosti pa še vedno ostaja ekonomska neodvisnost od staršev, na kar močno vpliva neurejen in negotov trg dela. Številni mladi si želijo najprej zagotoviti lastne dohodke za preživljanje ter ustrezen življenjski standard in se šele nato osamosvojiti. Zato v procesu osamosvajanja pogosto izberejo neke začasne, vmesne rešitve med odvisnostjo in neodvisnostjo od staršev, kot je npr. ta, da začasno živijo na svojem, a ob finančni podpori staršev in z možnostjo vrnitve domov.

1.1.1. Adolescenca

Mladost je obdobje, ko se človek najhitreje sočasno razvija na telesnem, kognitivnem, čustvenem, socialnem in senzornem področju (Dogša, 2002). Največ sprememb, ki nastanejo na omenjenih področjih, pa se zgodi v obdobju adolescence. S pojmom adolescenca torej označujemo obdobje zgodnje mladosti med dvanajstim in osemnajstim letom starosti, za katerega so značilni burni biološki in psihološki razvojni procesi in spremembe. Mladi se v adolescenci ukvarjajo z izdelavo svoje samopodobe, soočajo se z zahtevami družbe, spopadati se morajo z obvladovanjem čustev, eksperimentirajo z življenjskimi stili itd. Pomembna naloga, ki poteka v obdobju adolescence, je razvoj identitete. Po Eriksonu (1973) se identiteta razvija skozi obdobja rasti, kriz in razreševanja teh kriz. Identitetne krize so po njegovem mnenju rezultat notranjih duševnih in zunanjih konfliktov, ki nastajajo iz prevzemanja novih družbenih obveznosti in vlog posameznika ter vstopanja v nove družbene povezave. Identiteta torej nastaja na izkustvih kriz in protislovij, ki jih je moral vsak posameznik premagati, da je lahko prešel v naslednjo razvojno fazo.

Adolescenca je za Eriksona (ibid.) odločilna doba v razvoju identitete človeka, za krizo identitet v tem obdobju pa je značilno predvsem nasprotje med potrditvijo identitete, sebstva in razvojem ugodne samopodobe na eni strani ter difuzijo identitete, umik in beg pred potrditvijo identitet na drugi strani. V tem obdobju gre za intenziven razvoj duševnih in

telesnih sposobnosti ter večja pričakovanja družbe glede dejanj, odločitev in načinov sprejemanja socialnih vlog. Adolescenca je torej neke vrste »čakalno« obdobje, ki mlademu človeku omogoča preizkušanje socialnih vlog, strategij, nabiranje socialnih izkušenj in preizkušanje svojih moči. Pozitivna razrešitev krize identitete v adolescenci zahteva, da posameznik sprejeme samega sebe, da razvije ustrezno samopodobo, pa tudi to, da drugi sprejmejo njega in da dobi priznanje za svoja dejanja ter podporo pri prizadevanjih za samostojno vključitev v družbo.

Razvojni psiholog, ki se je po Eriksonu veliko ukvarjal s študijami identitete v adolescenci, je James Marcia. Marcia (1994) je Eriksonovo teorijo o krizi identitete v mladosti razčlenil v model štirih identitetnih statusov v adolescenci (V: Ule, 2008:61-62), ki predstavljajo načine, kako adolescenti razrešujejo krize identitet. Mladostniki s *privzeto identiteto* niso dokončali procesa samoraziskovanja, ampak so prevzeli že narejeno identiteto, najpogosteje od staršev. Mladostniki v *moratorijskem statusu* so v raziskovalni fazi, niso še razrešili krize identitete, si pa prizadevajo za to. Glavna značilnost tega statusa je raziskovanje samega sebe in okolja ter eksperimentiranje. Mladostniki z *razvito identiteto* so šli skozi vse pomembne faze raziskovanja in tudi dokončali temeljne obveznosti iz glavnih statusnih področij. Sposobni so prenašati tveganja in negotovosti, sami sprejemajo odločitve, imajo samokonstruirane vrednote itd. Marcia pravi, da je to sicer dobro izdelan identitetni status, vendar pa je za večino v tem statusu to šele začetek identitetne poti (1994, V: Ule, 2008). Za status *identitetne difuzije* pa Marcia pravi, da je značilno to, da so mladostniki sicer prešli neke poskuse raziskovanja, vendar je bilo to raziskovanje zelo površno. V statusu identitetne difuzije ločimo dve vrsti mladostnikov: prvi so apatični in socialno osamljeni ter se izogibajo socialnim stikom in odnosom; drugi pa stike in odnose iščejo na zelo kompulziven način. Za oboje je značilno to, da so občutljivi na strese, imajo nizko stopnjo samospoštovanja, slabo imajo razvito moralno presojo in običajno niso dobro vključeni v družino oz. imajo težave v odnosih znotraj nje (Marcia, 1994, V: Ule, 2008:62).

Tudi Conger (1991 V: Gril, 2006:5) pravi, da sta v mladosti pomembni dve razvojni nalogi in sicer oblikovanje lastne identitete, kot je bilo pravkar opisano, in pa iskanje svojega mesta v družbi, v kateri mladi živijo. Oblikovanje lastne identitete je po Congerjevem mnenju močno povezano z doseganjem posameznikove samostojnosti in neodvisnosti od drugih, ter

zavedanja o lastni edinstvenosti, različnosti od drugih. Sprejemanje svoje družbene vloge pa je povezano s pridobivanjem socialnih kompetenc in s spoznavanjem sistema družbenih odnosov, pravil, norm, standardov, vrednot. Obe razvojni nalogi mladostniki razrešujejo skozi proces socialne primerjave, v različnih socialnih interakcijah, ki potekajo znotraj družine, vrstnikov in družbenih ustanov.

Poleg dela na sebi in razreševanja kriz identitete je še en pomemben proces, ki se odvija v adolescenci, to pa je vzpostavljanje sebstva. Sebstvo je konstrukt, ki pomeni celoto misli in občutkov posameznika o samem sebi. Mirjana Ule (2008:62) piše, da sebstva obstajajo kot možnosti, kot abstrakcije in kot ideje v adolescentovi miselni predstavi. Avtorica opozarja, da moramo razlikovati med več sebstvi, kar je pomembno zlasti zato, ker imajo adolescenti o sebstvih včasih zmotno predstavo. Ule govori o aktualnem in idealnem sebstvu. Aktualno sebstvo je predstava o tem, kar nekdo je, idelano sebstvo pa je zaželeno sebstvo oz. predstava o tem, kar bi adolescent rad bil (npr. priljubljen, uspešen v šoli, lep itd.). Razmerje med aktualnim in idealnim sebstvom je za adolescente zelo pomembno in mu zato tudi namenjajo veliko pozornosti. Čeprav predstava o idealnem sebstvu predstavlja vir motivacije za doseg tistega, česar si želiš, pa pri tem obstajajo tudi nekatere nevarnosti. Zlasti kadar se mladostnik zaveda velike razlike med aktualnim in idealnim sebstvom ter ovir, ki onemogočajo doseganje idealnega sebstva, lahko to poveča njegovo negotovost, vodi v šibko samospoštovanje ter v negativno samopodobo.

1.1.2. Mladi in prosti čas

Mladi so v današnji postmodernejši družbi pod velikimi storilnostnimi pritiski šolanja, podobno kot so odrasli zaposleni pod pritiski trga dela. Šola se v tem pogledu močno približuje zaposlitvi, in tako prosti čas, torej tisti čas, ko otroci in mladi niso v šoli in se ne ukvarjajo s šolskimi obveznostmi, postaja vse bolj omejen in zato tudi dragocen. Prosti čas je najpogosteje definiran kot nedelovni čas, čas zase, čas za predah, za zabavo, počitek, za druženje s prijatelji, za ukvarjanje z aktivnostmi, ki te veselijo (Kuhar, 2007, Ule, 2008, Gril, 2006). Poštrak (2007) pa se povsem upravičeno sprašuje, ali lahko pravzaprav govorimo o neki univerzalni, za vse uporabni definiciji prostega časa, saj meni, da je ta predvsem vprašanje življenjskega sveta posameznika oz. konkretnega mladostnika.

Prostočasne dejavnosti pomembno vplivajo na mlade tudi zato, ker imajo ti v prostem času običajno več avtonomije kot v drugih dnevnih aktivnostih. Omejen je nadzor staršev ali učiteljev, to pa omogoča veliko priložnosti za odkrivanje in razvijanje individualnih zanimanj, takšno ali drugačno eksperimentiranje, razvijanje osebne identitete, preizkušanje različnih socialnih vlog, razvijanje različnih življenjskih stilov, potrošniških vzorcev itd. (Kuhar, 2007). Glede na to, da so mladi zelo heterogena skupina, se tudi oblike preživljanja prostega časa med seboj precej razlikujejo. Na način preživljanja prostega časa statistično najbolj značilno vplivata spol in starost, pomembni pa so tudi ostali dejavniki, kot so npr. motivacija, družbeni sloj, mobilnost, mestno ali ruralno okolje, omejitve staršev itd. (Kuhar, 2007:457-459).

Ker mladi veliko svojega prostega časa preživijo v družbi vrstnikov, Gril (2006) kot pomembno funkcijo prostega časa navaja vrstniško socializacijo. Vrstniške skupine namreč predstavljajo varen prostor za eksperimentiranje z različnimi socialnimi vlogami, vedenji in idejami (to vključuje tudi eksperimentiranje z drogami, spolnostjo, pitjem alkohola); omogočajo socialno učenje in razvijanje medosebnih spretnosti, ki so potrebne za vzpostavljanje medosebnih odnosov z vrstniki in ohranjanje prijateljstev.

Kuhar (2007) opozarja na nekatere nevarnosti pri preživljanju prostega časa mladih v sodobnih družbah. Kot prvo omenja komercializacijo prostega časa, ki je posledica močnega vpliva sodobne množične kulture, ki spodbuja takšne prostočasne dejavnosti, ki omogočajo »odklop« od vsakodnevnih obveznosti in tempa življenja. Številne industrije tako nenehno proizvajajo izdelke, storitve in dejavnosti, s katerimi želijo zapolniti prosti čas mladih. Te dejavnosti so npr. neselektivno gledanje televizije, nakupovanje, branje lahkega čtiva, opijanje itd. Gre torej za neke ponudene, komercializirane vsebine, ki jih mladi enostavno sprejmejo in tako pri tem tudi ne morejo biti izvirni oz. ne morejo razvijati svojih kreativnih potencialov. Komercializacija prostočasnih aktivnosti po mnenju Metke Kuhar ustvarja tudi socialne neenakosti oz. vodi do izključenosti tistih mladih, ki si zaradi slabšega socialno-ekonomskega položaja družine različnih prostočasnih izdelkov in aktivnosti ne morejo privoščiti (npr. obiskovanja raznih prireditev, organiziranih športnih aktivnosti, novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij itd.).

Kot tretji trend Kuhar izpostavlja vse večjo željo mladih po neki strateški izrabi prostega časa za pridobivanje različnih kompetenc, namenskem oblikovanju telesa itd., vse te dejavnosti pa naj bi prispevale k boljšemu socialnemu položaju oz. k večji kompetitivnosti na različnih področjih. Tudi Gril (2006) govori o pomenu prostega časa za neformalno izobraževanje, saj z vključevanjem v različne pristočasne aktivnosti mladostniki spoznavajo različna področja dejavnosti, preizkušajo svoje spretnosti in sposobnosti, ki lahko prispevajo k kasnejšemu izoblikovanju poklicne identitete.

Današnji problem preživljanja prostega časa mladih je ta, da vse bolj prevladujejo pasivne oblike preživljanja prostega časa, medtem ko so bolj aktivne in ustvarjalne dejavnosti, ki terjajo tudi nekaj discipline in napora, manj razširjene in pogoste. Pasivni načini preživljanja prostega časa niso problematični sami po sebi, temveč to postanejo takrat, ko se spremenijo v navado, to pa posledično vpliva na kakovost življenja v celoti, npr. na odnos do družine, do šole, dela itd. (Ule, 2000 V: Kuhar, 2007). Kuhar pravi, da *»pasivno preživljanje prostega časa ne vodi do kreativnega soočanja s problemi, kvečjemu do še večje socialne izključenosti«* (2007:468). Postrak (2007) pa pravi, da so neustrezni načini preživljanja prostega časa lahko pokazatelj stisk, v katerih se je znašel mladostnik.

1.1.3. Mladi in družina

Kot problematičen način preživljanja prostega časa se je izkazalo tudi zatekanje mladih v varno zavetje doma, v individualno zasebnost družine, kjer se počutijo varne (Kuhar, 2007). Večina staršev to seveda sprejema, saj menijo, da je otrok doma bolj varen kot pa kjerkoli drugje. Kot problematično se to izkaže za tiste mladostnike, ki v svojo družino niso dobro vključeni oz. v njej ne dobijo toliko emocionalne in druge opore, zaradi česar se vanjo tudi ne morejo zateči in tako je v tem primeru družina bolj dejavnik tveganja kot pa varovalni dejavnik. Čustveni in podporni starši so namreč bolj empatični do spremenjenih potreb odraščajočih otrok in adolescentov in so se jim tudi pripravljeni bolj prilagajati. Ule (2008:77) pravi, da naj bi bila prav odsotnost čustvene navezanosti najpomembnejši napovedovalec odklonskega vedenja in je celo pomembnejša od razvez staršev ali njihove lastne odklonskosti.

Za adolescente pomemben psihološki proces je problem navezanosti oz. vzpostavljanje čustvenih vezi med posameznikom in drugo osebo, skupino ali skupnostjo (Ule, 2008). Čustvene in kognitivne spremembe v mladostniku sprožijo tudi potrebo po redefiniranju že obstoječih odnosov, npr. s starši, ter potrebo po vzpostavljanju novih navezanosti, npr. prijateljstev in ljubezenskih odnosov.

1.1.4. Socializacijski proces

Pri razlagi socializacijskega procesa bom izhajala iz teorije G. H. Meada (1934), ki ga citira tudi Poštrak (2007:154). Mead meni, da lahko pri posamezniku kot subjektu razlikujemo dva pomembna vidika: družbeni jaz in osebni jaz. Družbeni jaz je tisti del nas, v katerem se kopičijo vse izkušnje iz okolja, kot so npr. šege, navade, družbena pravila, strategije ravnanja, razlage sveta itd. Gre torej za skupek vsega tega, kar posameznik hote ali nehoti, zavedno ali nezavedno sprejme iz svojega okolja od pomembnih drugih, staršev, učiteljev, prijateljev itd. Osebni jaz pa je tisti del osebe, ki vse te sprejete vsebine, informacije in znanja nekako osmisli, jim pripiše nek pomen in z njimi deluje. Posameznik kot subjekt je torej avtonomen, sposoben lastnega mišljenja, odločanja in osmišljanja svojih ravnanj, vendar v nekem okviru, ki so mu ga vzpostavili pomembni drugi. V tem kontekstu se torej razvijajo odzivi posameznika na realnost, v kateri je bil rojen, v kateri živi in ki jo pozna.

Z Meadovim konceptom družbenega in osebnega jaza poskuša Poštrak (2007) razložiti, zakaj lahko dva posameznika, ki sta odraščala v enakem (kulturnem) okolju, ki imata podobne zaloge znanja oz. zelo podobno vsebino družbenega jaza in sta enako opremljena za življenje, a se različno odzivata, razvijeta popolnoma drugačne strategije preživetja oz. taktike ravnanja. Razlog za to tiči v osebni jazu, ki je tisti del vsake osebe. *»Mladostniki v isti soseski, ki imajo podobne ali enake življenjske izkušnje, podobno osebno zgodovino, podoben gmotni položaj, podobne možnosti izbire, se odločajo za različne posamične, konkretne oblike preživljanja prostega časa.«* (Poštrak, 2007:154).

Prosti čas je opredeljen kot prostor svobode in svobodne izbire, kar Poštrak (ibid.) pojasni tako, da je v tem prostoru priložnost tako za inovacijo in ustvarjalnost, kot tudi za deviacijo, ki pomeni odstopanje od družbenih norm in pravil. Deviacijo lahko razumemo kot pozitivno

ali pa kot negativno odstopanje od družbenih pravil, pri čemer bi bila pozitivna deviacija inovacija, ustvarjanje novega, potencialno tudi ustrežnejšega (npr. ustrežnejših oblik preživljanja prostega časa); negativna deviacija pa bi bila delinkvenca oz. prestopniško vedenje. S tem Poštrak opozarja na pomembno vprašanje in sicer, katere vidike neke dejavnosti mladostnika lahko označimo za inovativne in katere za delinkventne.

1.2. OTROCI IN MLADOSTNIKI S TEŽAVAMI V ODRAŠČANJU¹

Otroke in mladostnike s težavami v odraščanju *Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami*² opredeljuje kot posebno kategorijo, ki prav tako kot ostale skupine otrok s posebnimi potrebami (npr. slepi in slabovidni) potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja. *Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami*³ otroke in mladostnike s težavami v odraščanju definira kot otroke z disocialnim vedenjem, ki je intenzivno, ponavljajoče in trajnejše ter se kaže z neuspešno socialno integracijo.

Skalar (2003 V: Kosmač, 2007:394) meni, da so otroci in mladostniki s težavami v odraščanju v primerjavi z ostalimi skupinami otrok s posebnimi potrebami v drugačnem, celo najslabšem položaju glede obravnave. Otroci z ostalimi primanjkljaji po Skalarjevem mnenju namreč v ljudeh vzbujajo pozitivna čustva, empatijo in željo po pomoči, medtem ko otroci s težavami v odraščanju pri ljudeh vzbujajo strah, jezo in tudi željo, da bi njihovo moteče vedenje ustavili, preprečili in ga celo kaznovali.

¹Za poimenovanje tega pojava se tako v literaturi in zakonodaji kot tudi v praksi pojavlja več različnih izrazov, ki naj bi označevali isti pojav (v trenutno veljavni zakonodaji se uporablja izraz »s čustvenimi in vedenjskimi motnjami«). Sabina Kosmač (2007) opozarja na neustreznost veliko od teh izrazov, ki so močno stigmatizirajoči in popolnoma neustrezni glede na današnjo koncepcijo obravnavanja otrok in mladostnikov s težavami v odraščanju. Primeri izrazov, ki se že vedno uporabljajo, so npr. otroci s težavami v socialni integraciji, moteči in vzgojno težavni otroci, otroci z disocialnim sindromom, otroci z motnjami vedenja in osebnosti, vzgojno zanemarjeni otroci itd. Jaz bom v besedilu uporabljala izraz »s težavami v odraščanju«.

²ZUOPP – UPB1, Uradni list RS, št. 3/2007.

³Uradni list RS, št. 54/2003.

1.2.1. Disocialno vedenje

Leopold Bregant in Janez Bečaj, vodilna strokovnjaka na področju proučevanja disocialnosti in disocialnega vedenja v Sloveniji pravita, da se s pojmom disocialnosti močno prepletajo tudi drugi pojmi, kot so npr. delinkvenca, prestopništvo, kriminalnost, psihopatija, sociopatija itd. Na splošno kot disocialno vedenje označujeta tisto vedenje, ki ni v skladu z družbenimi normami (V: Vec, 2002:376). Disocialno vedenje se nadalje loči na antisocialno vedenje, ki označuje tista ravnanja, ki pomenijo neposredno kršenje družbenih norm in neposredno ogrožajo interese drugih ljudi (to so npr. kraje, pretepanje, uničevanje stvari, zlorabljanje, izsiljevanje itd.); druga oblika disocialnega vedenja pa je asocialno vedenje, ki sicer ni popolnoma v skladu z družbenimi normami, ampak jih pa tudi ne ruši oz. ne ogroža - ostalim ljudem torej ne povzroča škode (ibid.).

1.2.2. Razvoj čustvenih in vedenjskih težav

Rutter (1990 V: Kosmač, 2007:392-393) opozarja, da je za čustvene in vedenjske težave pri otrocih in mladostnikih močno značilno to, da so neločljivo povezane z okoljem, v katerem nastajajo, zato je potrebno na tovrstne težave gledati v kontekstu interakcij, saj se problem nahaja med otrokom in njegovim okoljem, ne pa v otroku samem.

Čustvene in vedenjske težave so si med seboj zelo različne, saj ima skoraj vsaka od njih svoj specifični splet vzrokov za nastanek in patogeni razvoj. Verjetnost in intenzivnost njihovega pojavljanja ni vedno predvidljiva, saj je močno odvisna od otrokovega oz. mladostnikovega trenutnega psihofizičnega stanja, senzibilnosti okolja za otrokovo odklonsko vedenje ter od interakcij otroka z okoljem oz. trenutnimi okoliščinami (Krajncan, Škoflek, 2000:168). Ker čustvene in vedenjske težave dobijo svoj pravi pomen šele takrat, ko razumemo okoliščine njihovega nastanka in razvoja, se Krajncan upravičeno sprašuje, kakšen pomen imajo pravzaprav fenomenološke klasifikacije čustvenih in vedenjskih motenj.

1.2.3. Osebnostne značilnosti, ki se povezujejo z odklonskim vedenjem

Čustvene in vedenjske težave otrok in mladostnikov ob njihovi neustrezni obravnavi ali ob odsotnosti obravnave pogosto privedejo do različnih oblik odklonskega vedenja, tudi delinkvence. Martina Tomori (2000) pravi, da so dejavniki tveganja za prestopniško vedenje vse tiste subjektivne in objektivne značilnosti, ki povečujejo možnost, da se takšno vedenje razvije. Večina teh dejavnikov sama po sebi seveda še ne privede do prestopniškega vedenja, lahko pa olajšuje njegov razvoj, tako da povečuje mladostnikovo sprejemljivost za druge neugodne vplive. Poznavanje dejavnikov tveganja je pomembno za boljše razumevanje odklonskega in prestopniškega vedenja kot pojava pa tudi za nudenje ustrezne oblike pomoči posameznemu mladostniku.

Osebnostne značilnosti, ki se pogosto povezujejo z odklonskim vedenjem, so tako biološkega izvora kot tudi produkt interakcije posameznika z okoljem. Biološko pogojene so na primer konstitucijske lastnosti posameznika (impulzivnost, zvišan prag za vznburjenje, ekstravertiranost), ki se ne kažejo samo v navzven opaznem odzivanju oziroma vedenju mladostnika, ampak močno vplivajo tudi na njihove interese, na izbiro pristočasnih dejavnosti, na šolanje, na odnose z drugimi ljudmi itd. (Tomori, 2000:96-97).

Del osebnostnih značilnosti mladostnika, ki vplivajo na razvoj odklonskega vedenja, so poleg konstitucijskih lastnosti tudi psihološke lastnosti posameznika, kot so na primer nezadovoljujoča samopodoba, nizka raven samospoštovanja, potreba po sprejetosti v skupini vrstnikov, slabša socialna zrelost itd. Pri teh lastnostih pa je težko presoditi, ali so same vzrok neustreznega vedenja ali pa so posledica vrste neugodnih dogajanj in izkušenj, ki se pri posamezniku vrstijo že od zgodnjih razvojnih obdobj naprej (ibid.).

1.3. MLADOLETNIŠKO PRESTOPNIŠTVO

1.3.1. Opredelevanje pojma deviantnost v kontekstu družbenih pravil

Tako družbeno življenje kot tudi življenje vsakega posameznika sestavlja vrsta posameznih ravnanj, vedenj in delovanj, s katerimi zadovoljujemo svoje potrebe in opravljamo svoje

dolžnosti. Tega pa ne moremo vedno početi tako, kot se nekomu zdi najlažje ali najprimernejše, temveč smo pri tem omejeni z določenimi družbenimi pravili, ki se pojavljajo v obliki moralnih, socialnih ali pravnih zapovedi in prepovedi, ki jih imenujemo norme (Bavcon et al., 2003). V okviru družbenih norm dobijo tista posamezna ravnanja oz. vedenja posameznika, ki so v skladu z njimi, pozitiven predznak in v tem primeru akterja cenimo, spoštujemo, hvalimo, nagrajujemo; druga vedenja, ki pa so v nasprotju z družbenimi normami in pomenijo njihovo kršitev, pa imajo negativen predznak, kar pomeni, da akterja lahko preziramo, izločimo, grajamo in tudi kaznujemo (ibid.). Ravnanja z negativnim predznakom so torej tista ravnanja, ki jih družba šteje za drugačna, neobičajna, škodljiva, nemoralna, asocialna in za družbo nevarna. Za označitev takšne vrste ravnanj se uporablja izraz deviantna oz. odklonska ravnanja (ibid. 32). Ravnanja ljudi, ki so označena kot deviantna, niso takšna sama po sebi, temveč so kot takšna označena šele v konkretnem družbenem okolju. Neko ravnanje je torej lahko popolnoma sprejemljivo v eni kulturi, v drugi kulturi oz. družbi pa bi bilo označeno kot popolnoma nesprejemljivo in strogo sankcionirano.

Velik del pravil (zapovedi in prepovedi) za vedenje ljudi predpisujejo država in njeni organi s pravnimi predpisi oz. normami, ki so deloma prevzete iz družbenih in moralnih norm, običajev itd.; deloma pa so to zapovedi in prepovedi, ki jih predpisuje država kot nosilka oblasti, saj lahko le na ta način doseže svoje družbene cilje in cilje svoje ideologije. Ta pravila, ki jih predpisuje država, so lahko v skladu s splošno veljavnimi moralnimi pojmovanji večine ljudi, lahko pa tudi ne in jih potemtakem država oz. oblast ljudem vsiljuje. Če izhajamo iz te razlage družbenih pravil vedenja, niso kazniva vsa dejanja, ki so v nasprotju s splošnimi družbenimi vrednotami in normami, temveč so kazniva samo tista ravnanja, ki jih kot takšna določajo pravni predpisi posameznih držav (Bavcon, 2003:34).

1.3.2. Opredelitev pojma kriminaliteta

Izraz kriminaliteta oz. »hudodelstvenost« se uporablja za označitev vseh tistih ravnanj ljudi, ki napadajo ali ogrožajo človekove temeljne vrednote, kot so njegovo življenje in telesna nedotakljivost, njegove pravice in svoboščine ter njegovo premoženje in varnost; označuje pa tudi tista ravnanja, ki napadajo ali ogrožajo temeljne družbene vrednote, kot so npr. družbena ureditev, varnost države in njene najpomembnejše institucije. Bavcon (2003:35) opozarja, da

smemo v okvir pojma kriminaliteta uvrstiti samo tista dejanja, ki so v kazenski zakonodaji posamezne države zapisana kot kazniva in ne vseh dejanj, ki jih del javnosti šteje za škodljiva in nevarna.

1.3.3. Opredelitev pojma mladoletnik

V splošnih dokumentih OZN in Sveta Evrope je opredeljeno, da je mladoletnik vsaka oseba, ki še ni dopolnila osemnajst let. Kljub temu pa starost osemnajst let ni postavljena absolutno, saj *Konvencija o otrokovih pravicah* določa, da zakonodaje posameznih držav polnoletnost lahko določijo tudi že prej (Filipčič, 1998:11-13). V Sloveniji polnoletnost nastopi z osemnajstim letom starosti.

1.3.4. Opredelitev pojma mladoletniška delinkvenca

Pojem mladoletniškega prestopništva je zelo širok in zato ga tudi različni avtorji opredeljujejo na različne načine. Katja Filipčič (1998) pravi, da pojem mladoletniška delinkvenca oz. mladoletniško prestopništvo zajema širok spekter različnih odklonskih oblik vedenja mladoletnikov, vsem pa je skupno to, da gre za neko zavestno, voljno ravnanje, ki je v nasprotju z družbenimi pravili in normami. Bavcon (2003) je v svoji definiciji bolj natančen in pravi, da s pojmom mladoletniška delinkvenca označujemo tako kazniva dejanja, ki jih izvršujejo mladoletniki, kot tudi tista dejanja, ki jih storijo otroci in imajo znake kaznivih dejanj, vendar jih ne moremo šteti kot kazniva dejanja, saj se proti storilcem, mlajšim od štirinajst let, ne smejo uporabiti kazenske sankcije (kar velja za slovensko kazensko zakonodajo). Vsebinsko pa so ta dejanja enaka kaznivim dejanjem in so zato del mladoletniškega prestopništva.

Različni kazenskoopravni sistemi sprejemajo različen obseg mladoletniškega prestopništva. Te kazenskoopravne sisteme Bavcon (2003) deli v dve skupini, glede na njihovo razumevanje mladoletniške delinkvence v ožjem ali širšem pomenu. V prvo skupino je uvrstil tiste sisteme, ki sprejemajo ožji pojem mladoletniškega prestopništva. To pomeni, da kot mladoletniško prestopništvo obravnavajo samo kazniva dejanja (ki jih kot kazniva določa kazenski zakon), ki jih storijo mladoletniki, izključuje pa vsa druga odklonska ravnanja, ki niso kazniva in pa

tista ravnanja, ki sicer so kazniva, vendar jih storijo otroci, ki pa niso kazensko odgovorni. V tem primeru gre torej za tisto vedenje mladoletnikov, ki pomeni takšne kršitve družbenih pravil, ki so družbi škodljive v tolikšni meri, da jih mora obravnavati represivni organ z represivnimi ukrepi. Ožji pojem mladoletniškega prestopništva je sprejela večina evropskih kontinentalnih držav, med njimi tudi Slovenija. Bavcon pravi, da velja prepričanje, da naj odklonsko vedenje mladoletnikov, ki ne pomeni storitve kaznivih dejanj, obravnavajo drugi, nekazenski organi, v Sloveniji so to organi socialnega varstva. Kazenski postopek namreč za mladoletnika pomeni hud stres in če bi se ta postopek uporabljal za obravnavo tudi tistih dejanj, ki niso kazniva, ali če bi se ta postopek uporabljal za osebe, ki še niso dopolnile štirinajst let, bi bilo to skrajno neprimerno. V drugo skupino pa Bavcon uvršča tiste države, ki so sprejele širši pojem mladoletniškega prestopništva, ki poleg kaznivih dejanj vključuje tudi druga odklonska vedenja otrok in mladostnikov pa tudi dejanja otrok, ki imajo znake kaznivih dejanj. Ta širši pojem mladoletniškega prestopništva je uveljavljen zlasti v anglo-ameriškem pravnem sistemu.

Tako Filipčič (1998) kot Dekleva (2010) se strinjata, da poleg kaznivih dejanj, ki jih opredeljuje kazenski zakon, pojem mladoletniško prestopništvo označuje tudi vse tisto, kar neka družba v določenem času in prostoru ocenjuje kot za mlade nedovoljeno oz. nesprejemljivo. Tako v širšem pomenu kot mladoletniško prestopništvo lahko označimo vse deviacije v obnašanju mladoletnikov oz. kršitve več družbenih pravil, ki poleg kriminalitete zajema tudi druge oblike odklonskega vedenja, to pa so tako imenovani statusni prekrški oz. delikti, ki so povezani s starostnim statusom storilca. Dekleva (2010:384) kot primere statusnih deliktov navaja vedenja, ki so povezana npr. z uporabo drog, s spolnostjo, stili oblačenja, glasbo (torej tudi s pripadnostjo posameznika določeni subkulturi). Ta vedenja so obravnavana oz. vredna obsojanja le v primeru, če jih storijo premlade osebe, mladoletniki ali otroci, ne pa tudi, če jih storijo odrasli oz. polnoletni. Blanka Tivadar (2000:145) statusne delikte opisuje kot vedenja, ki so mladim začasno prepovedana, ko pa ti dosežejo pravo starost, se ta vedenja dopuščajo, v nekaterih primerih pa celo priporočajo. Kot primere statusnih deliktov navaja kajenje, uživanje alkohola, vožnjo avtomobila, samovoljno odhajanje od doma itd.

1.3.5. Pojavne oblike mladoletniškega prestopništva

Kazniva dejanja, ki jih izvršujejo mladoletniki, se v svojih pojavnih oblikah precej razlikujejo od kaznivih dejanj polnoletnih storilcev (Bavcon, 2003:532-533). Med vsemi kaznivimi dejanji je največji delež tistih zoper premoženje in sicer obsega kar 80-85% vseh kaznivih dejanj mladoletnikov, ki jih obravnavajo sodišča. Ta dejanja niso storjena iz enakih nagibov kot pri polnoletnih storilcih, temveč so velikokrat posledica mladostne nepremišljenosti, posledica trenutne odločitve ter kažejo na to, da so njihovi mladoletni storilci nedozorele in psihično ter socialno nerazvite osebe (ibid.).

Mladoletniki za razliko od polnoletnih storilcev kazniva dejanja pogosto izvršujejo v skupinah, za katere je značilno, da so precej heterogene. Raziskovalci menijo, da daje članstvo v takšni vrstniški združbi posamezniku občutek pripadnosti, varnosti in opore, zato si posamezniki tudi več upajo in so kazniva dejanja, ki jih takšne mladoletniške združbe občasno storijo, precej hujša, kot pa bi bila, če bi jih izvrševali posamezniki (Bavcon, 2003: 533).

V raziskavi z naslovom *Kazalci socialne ranljivosti* (Ule et al., 1999 V: Tivadar, 2000), ki je bila izvedena leta 1998 in je bila opravljena na vzorcu 1687 osmošolk in osmošolcev, so prestopniško vedenje merili z lestvico dvaindvajsetih spremenljivk, ki so se nanašale na najpogostejše kršene formalne in neformalne norme. Tako na tem mestu navajam oblike odklonskega vedenja mladih, ki so jih merili v raziskavi, saj z njimi dobimo sliko o tem, katera vedenja (med njimi tako statusni delikti kot kazniva dejanja) so med mladimi tudi v praksi najpogostejša in obravnavana s strani različnih služb. Ta ravnanja so pisanje grafitov, hitra vožnja z motorji ali avtomobili, vožnja avtomobilov brez vozniškega dovoljenja, neopravičeno izostajanje od pouka, pitje alkohola, kajenje cigaret, marihuane, hašiša in uživanje ostalih nedovoljenih drog, pripadnost uličnim skupinam, izzivanje ali žaljenje učiteljev, uničevanje šolskega inventarja, nošenje nožev, pretepanje na športnih tekmah, skupinski pretepi, beganje od doma, vandalizem (npr. razbijanje oken, uničevanje telefonskih govornic, prometnih znakov itd.), izsiljevanje vrstnikov, napadi na ljudi na ulici, vlomi v avtomobile, stanovanja, trgovine itd.

1.3.6. Obseg mladoletniškega prestopništva

Ko govorimo o razširjenosti mladoletniškega prestopništva je pomembno poudariti, da je število mladoletnikov, ki jih obravnava policija in državno tožilstvo, bistveno večje kot pa število mladoletnikov, ki jih obravnava sodišče in jim izreče vzgojne ukrepe. Državni tožilec ima namreč na voljo kar nekaj možnosti za to, da odvrne kazenski postopek proti mladoletniku. To lahko stori v primeru, če ugotovi, da je šlo za dejanje majhnega pomena (14. člen KZ-1), lahko uporabi načelo smotrnosti kazenskega pregona (466. člen ZKP), lahko zavrže ovadbo zato, ker je mladoletnik uspešno opravil nalogo naloženo v okviru odloženega pregona (162. člen ZKP), lahko pa zadevo odstopi tudi v poravnavanje (161.a člen ZKP). Poleg tega lahko državni tožilec med pripravljalnim postopkom spozna, da ni podlage za kazenski postopek proti mladoletniku in sodniku predlaga, naj ustavi postopek (1. odstavek 475. člena ZKP); lahko pa postopek ustavi tudi senat za mladoletnike, če spozna, da mladoletniku ne bi bilo smotrno izreči niti kazni niti vzgojnega ukrepa (2. odstavek 483. člena ZKP). Tako je zanimivo razmerje med številom ovadenih kaznivih dejanj mladoletnikov, številom ovadenih mladoletnih osumljencev in na koncu številom izrečenih vzgojnih ukrepov, saj se prvotno število močno zmanjša. Tu moramo upoštevati tudi dejstvo, da lahko en mladoletnik stori več kaznivih dejanj, po drugi strani lahko tudi več mladoletnikov skupaj stori eno kaznivo dejanje. Dekleva (2010:386) tako za primer navaja podatke iz leta 2009, ko je bilo število ovadenih kaznivih dejanj mladoletnikov 2.316, število ovadenih osumljencev 1.525, število izrečenih vzgojnih ukrepov pa le 418.

Dekleva (2010) kot osnovne pokazatelje mladoletniškega prestopništva navaja letno število ovadenih kaznivih dejanj mladoletnikov, letno število ovadenih mladoletnih osumljencev kaznivih dejanj, delež mladoletnih osumljencev kaznivih dejanj med vsemi osumljenci kaznivih dejanj in pa letno število izrečenih kazenskih sankcij oz. vzgojnih ukrepov mladoletnikom. Pri tem opozarja, da se pod izrazom "ovadeni mladoletni osumljenec" skriva podatek, ki pomeni zmnožek števila ovadenih kaznivih dejanj in števila osumljencev za ta dejanja, ne pa zgolj števila različnih mladoletnih osumljencev za ta dejanja.

1.3.7. Dejavniki tveganja za pojav prestopniškega vedenja

Na nastanek mladoletniškega prestopništva vplivajo številni, med seboj povezani dejavniki, ki izvirajo tako iz socialno-ekonomskih razmer, kot tudi iz različnih okoliščin mladoletnikovega ožjega in širšega okolja in iz značilnosti njegove osebnosti. Dejavnike tveganja za pojav prestopniškega vedenja je smiselno upoštevati v njihovi celovitosti in odvisnosti enega od drugega, ne pa izolirano od drugih.

Dejavnike tveganja je mogoče razdeliti v tri skupine (Bavcon, 2003:534):

- splošni socialni in ekonomski dejavniki,
- dejavniki v okolju (družba sovrstnikov, ožje urbano okolje, v katerem živi) in
- individualni dejavniki (ti se nanašajo na osebnost mladoletnika, zajema pa tako fizične kot psihosocialne značilnosti).

Te tri skupine dejavnikov vplivajo druga na drugo in šele v medsebojni povezanosti pokažejo svoj dejanski učinek.

Poštrak (2007) dejavnike tveganja opisuje kot tiste dejavnike, ki v življenjskem svetu mladostnika opredeljujejo njegove strategije ravnanja oz. preživetja. Te strategije preživetja so neki izdelani vzorci odzivov na vsakodnevno dogajanje v življenjskem svetu mladostnika, to dogajanje pa je lahko ogrožajoče ali varujoče, podporno ali destruktivno. Če izhajamo iz predpostavke, da posameznika kot subjekt opredeljujejo trije sklopi dejavnikov, ki so dednost, okolje in samodejavnost, potem Poštrak opozarja, da je potrebno tudi dejavnike tveganja (oz. varovalne dejavnike) razumeti v kontekstu teh treh sklopov (ibid. 149).

Ob naštevanju dejavnikov prestopniškega vedenja se bom ponovno sklicevala na prej omenjeno raziskavo, o kateri govori Blanka Tivadar (2000). Izhajajoč iz te raziskave so dejavniki tveganja za razvoj prestopniškega vedenja mladih, poleg že prej opisanih osebnostnih značilnosti mladostnikov, naslednji:

- *Spol*: skorajda vse raziskave prestopniškega vedenja kažejo, da je tovrstno vedenje bolj značilno za fante kot za dekleta, razlike pa se pojavljajo tudi v konkretnih vedenjih oz. dejanjih. Največji razkorak med spoloma se kaže pri udeležnosti v nasilnih dejanjih, saj so fantje pogostejše nasilni kot dekleta. Različni avtorji razloge za te razlike najpogostejše

povezujejo s fizično močjo, spolno specifično socializacijo, z odnosom do formalnih avtoritet, s prostočasnimi dejavnostmi itd.

- *Gmotne razmere in izobrazba staršev*: velikokrat se prestopniško vedenje mladostnikov povezuje z gmotnim položajem družine, vendar različni avtorji opozarjajo na zelo šibko zvezo med tema dvema dejavnikoma. Tudi Poštrak (2007:150) opozarja, da ljudje kljub vsemu delujemo kot samozavedajoča se bitja, ki lahko izbiramo med možnostmi in različnimi strategijami za razrešitev težav in tako je zmotno sklepati, da bo nekdo, ki nima sredstev za nakup zelenih dobrin, te enostavno ukradel. Emler in Reicher (1995 V: Tivadar, 2000:158) slojevske razlike v prestopništvu pojasnjujeta z različnimi možnostmi preživljanja prostega časa, saj imajo po njunem mnenju otroci in mladostniki iz višjih razredov lažji dostop do bolj raznolikih oblik preživljanja prostega časa (predvsem plačljivih) in večjo možnost izbire, hkrati pa te njihove dejavnosti starši in učitelji tudi lažje nadzorujejo. Poleg tega omenjata še povezavo med kulturo otrok iz delavskega razreda in kulturo šole, ki je po njunem mnenju precej srednjeslojska, to pa naj bi s strani učiteljev vodilo do pogostejšega kritiziranja načina govorjenja učencev, njihovega videza in manir, to pa pri otrocih vodi do negativne naravnosti do šolskih avtoritet.
- *Družina*: lahko bi rekli, da družina kot celota, kot sistem različnih med seboj prepletajočih se vlog v največji meri vpliva na otroka v več pogledih. Pomembno funkcijo ima struktura družine, ki je v primeru psihičnih stisk otroka, ki se pojavijo npr. ob ločitvi od biološkega starša, ob napetih odnosih med staršema ali napetih odnosih med starši in otroki, ob manj učinkovitemu opravljanju starševske vloge in ob številnih drugih stresih, ki negativno vplivajo na socializacijski proces, lahko pomemben dejavnik tveganja za razvoj prestopniškega vedenja. Enostarševske družine so še bolj izpostavljene slabšemu ekonomskemu položaju, kar je ponovno lahko dodaten dejavnik tveganja. Zelo pomembno vlogo igrajo tudi odnosi med starši in otroki, saj se v primeru, če so ti slabi ali če starši z otrokom slabo ravnaajo, pri otroku povzročajo močna negativna čustva, kot so frustracije, jeza, sovraštvo, ki jih mladostnik izraža na različne destruktivne načine. Martina Tomori (2000) opozarja tudi na to, da je od dogajanja v družini, vzgoje in od odnosov med družinskimi člani odvisno, kakšno samopodobo razvije otrok in kakšen občutek lastne vrednosti razvije. V družini se otrok nauči razviti tudi svoj odnos do avtoritet. Meje, ki mu jih odrasli postavljajo, so otroku v tem primeru v pomoč, medtem ko razvija odnos do

stvarnosti in omejitev okolja, ne da bi pri tem občutil osebno ogroženost in prikrajšanost (ibid. 99).

- *Šola*: vedenje otrok in mladostnikov je odvisno tudi od tega, kako doživljajo šolo in šolski uspeh. Ponovno se navezujem na Emlerja in Reicherja (1995), ki pravita, da je mladostnikova zmožnost in pripravljenost za prilagajanje na šolski red pomembnejša za šolski uspeh kot pa intelektualne sposobnosti, saj so tisti učenci, ki sledijo šolskim pravilom in upoštevajo navodila učiteljev, tudi uspešni.
- *Religioznost in druge vrednote*: Benda (1995 V: Rener, 2000) meni, da naj bi religiozne doktrine in prakse krepile ponotranjenje temeljnih družbenih norm ter z vzbujanjem občutkov krivde in odpora do nemoralnosti delovale samonadzorovalno. Raziskovalci ugotavljajo, da religioznost vpliva predvsem na tista vedenja, za katera ni jasnih družbenih pravil o tem, ali so dovoljena ali ne. Takšna vedenja so predvsem statusni delikti, ki naj bi bili bolj odvisni od religioznosti oz. nereligioznosti kot pa kazniva dejanja, ki jih družba zelo jasno prepoveduje. Naslednja ugotovitev je tudi ta, da naj bi pred delinkventnostjo varovala religioznost družine, saj naj bi kot taka izboljševala družinske odnose in povečevala navezanost otroka na starše, s tem pa na učinkovitejše ponotranjenje norm konvencionalnega vedenja. Kljub temu Tivadar (2000:168) iz raziskave ugotavlja, da je povezanost med prestopništvom in odnosom mladih do vere izredno majhna.

1.4. ORIS KAZENSKOPRAVNEGA SISTEMA

1.4.1. Pregled ideologij kaznovanja

Kaznovalne teorije se v najsplošnejšem smislu delijo na absolutne in na relativne (Petrovec, 1998). Absolutne oz. retributivne (povračilne) teorije zagovarjajo stališče, da naj se kaznuje zato, ker je storilec grešil, zato je glavni namen kaznovanja zgolj ta, da se ponovno vzpostavi z deliktom porušeni družbeni red, ni pa namen kaznovanja spreminjanje delinkventovega vedenja. Kazen je torej sredstvo maščevanja nad storilcem kaznivega dejanja in je opravičena kot povračilo (retribucija) za povzročeno zlo.

Po drugi strani pa relativne oz. utilitaristične teorije temeljijo na prepričanju, da mora kazen služiti nekemu višjemu namenu in jo zato vidijo kot sredstvo za doseg nekaterih koristnih

družbenih ciljev, kot je npr. preprečevanje kriminalitete. Zagovorniki relativnih teorij trdijo, da je treba človeku pomagati prilagoditi se na družbeno okolje in nanj tudi prevzgojno vplivati. Najizrazitejša smer utilitarizma je tretmanska oz. rehabilitacijska ideologija, ki poskuša z različnimi metodami in tehnikami obravnavanja delinkventov doseči spremembe v njegovem vedenju in omogočiti, da bi se ta prilagodil okolju in prevladujočim družbenim normam (ibid.).

Odziv na kriminaliteto ima torej dva pglavitna namena in sicer represivnega in preventivnega. Represija oz. zatiranje je prisilne narave in se kaže v obliki različnih ukrepov, ki vodijo do uporabe kazni in drugih kazenskih sankcij zoper storilca kaznivega dejanja. V praksi gre torej za to, da se odkrivajo kazniva dejanja in storilci, da se storilce kazensko preganja, da se jih privede pred sodišče, da se jih obsodi in da se izvrši kazenska sankcija (Bavcon, 2003:39). To nalogo opravljajo posebni državni organi odkrivanja kaznivih dejanj in storilcev (policija in organi za notranje zadeve), organi kazenskega pregona (državno tožilstvo), organi kazenskega pravosodja (sodišča) in posebni organi za izvrševanje kazenskih sankcij.

1.4.2. Vrste kazenskih sankcij

Za sistem kazenskih sankcij v slovenski kazenski zakonodaji je značilno to, da sprejema kazen kot temeljno kazensko sankcijo, kljub temu pa omogoča tudi uporabo številnih drugih vrst kazenskih sankcij, katerih namen je bolj kurativen, opominjevalen ali prevzgojen.

Kazenske sankcije naš Kazenski zakonik razvršča v naslednje štiri pglavitne skupine:

- kazni,
- opozorilne sankcije,
- varnostni ukrepi in
- vzgojni ukrepi.

Kazni se uporabljajo za polnoletne kazensko odgovorne storilce kaznivih dejanj. Gre torej za duševno zdravega človeka, ki je razumel pomen svojega dejanja in je imel v oblasti svoje ravnanje ali pa je povzročil prepovedano posledico naklepno ali iz malomarnosti. Kazni so kazen zavora, denarna kazen, prepoved vožnje motornega vozila ter izgon tujca iz države.

Opozorilne sankcije pomenijo opozorilo storilcu kaznivega dejanja, da je storil nekaj družbeno nesprejemljivega in delujejo v okviru specialne prevencije, tako da storilec ne bo več ponavljal kaznivih dejanj. Med opozorilne sankcije spadajo pogojna obsodba, pogojna obsodba z varstvenim nadzorstvom in sodni opomin.

Varnostni ukrepi načeloma niso odvisni od vrste kaznivega dejanja, ki je bilo storjeno, temveč od vrste in stopnje storilčeve nevarnosti družbi. Varnostni ukrepi so npr. obvezno psihiatrično zdravljenje, odvzem predmetov, odvzem voznškega dovoljenja itd.

Vzgojni ukrepi se izrekajo mladoletnikom, ki so storili kaznivo dejanje v starosti od 14. do 18. leta, izjemoma tudi do 21. leta starosti. Izhodišče vzgojnih ukrepov je spoznanje, da imamo v tej starosti opraviti še z nezrelimi, nerazvitimi osebnostmi. Glavni namen ukrepov tako ni kaznovanje, temveč pomoč, varstvo in nadzorstvo. Izbira vzgojnega ukrepa je bolj kot od teže kaznivega dejanja odvisna od osebnosti mladoletnika in od potreb, ki jih narekuje njegova vzgoja. Če gre za zelo huda kazniva dejanja, za katera so podani pogoji za izrek kazni, se lahko tudi starejšemu mladoletniku izreče kazen in sicer mladoletniški zapor.

1.4.3. Vrste kaznivih ravnanj

V slovenskem kazenskoopravnem sistemu se kazniva ravnanja delijo na tri kategorije (Bavcon, 2003):

- disciplinski prestopki oz. kršitve delovnih obveznosti,
- prekrški in
- kazniva dejanja.

Disciplinski prestopki so najlažja oblika kaznivih ravnanj, ki se pojavljajo v zvezi s kršitvami izpolnjevanja pogodbenih in drugih obveznosti iz delovnega razmerja, zanje pa se uvedejo disciplinski postopki in izrečejo disciplinske sankcije.

Prekrški označujejo kršitve tistih pravil, ki omogočajo sožitje med ljudmi v širših družbenih skupnostih. Gre torej za kršitve javnega reda in miru, ki vključuje dejanja kot so npr. kršitve cestno-prometnih predpisov. Za prekrške se izrekajo kaznovalne sankcije.

Kazniva dejanja pa označujejo hujše kršitve veljavnih družbenih zapovedi in prepovedi, ki dosegajo visoko stopnjo družbene nevarnosti. Za kazniva dejanja se izrekajo kazenske sankcije. Ker pa se kazniva dejanja med seboj razlikujejo po teži in družbeni nevarnosti, se

temu ustrezno razlikujejo tudi zanje predpisane kazenske sankcije. Za kazniva dejanja so sicer vedno predpisane kazni, vendar lahko sodišče v posebnih primerih, ki jih določa zakon, namesto kazni izreče tudi varnostne ukrepe in druge kazenske sankcije.

1.5. OBRAVNAVANJE MLADOLETNIH DELINKVENTOV

V Sloveniji so mladoletniki opredeljeni kot posebna kazenskoppravna kategorija in zato v kazenski zakonodaji zanje veljajo posebna določila tako glede obravnave kot tudi glede vrste sankcij oz. vzgojnih ukrepov.

Bavcon (2003:542) ugotavlja, da je s spremembami Kazenskega zakonika iz leta 1999 in Zakona o kazenskem postopku leta 1995 in 1999, v Sloveniji opazna usmeritev k odvrčanju kazenskega pregona in težnja k uvajanju alternativnih ukrepov. Novi načini obravnavanja mladoletnih prestopnikov sicer poudarjajo odgovornost mladoletnika za storjeno kaznivo dejanje in potrebo po tem, da se mladoletnik sooči s posledicami dejanja, kljub temu pa je osnovna usmeritev še vedno pomoč mladoletniku in ne kaznovanje. Zato se tudi kazen mladoletniškega zapora in zavodski vzgojni ukrepi še vedno izrekajo v relativno majhnem obsegu.

1.5.1. Mednarodni dokumenti in standardi za obravnavanje mladoletnih delinkventov

Najpomembnejšo vlogo pri urejanju položaja mladoletnikov je imela OZN, ki je leta 1985 sprejela *Standardna minimalna pravila za kazensko pravosodje za mladoletnike* (Pekinška pravila)⁴. Ta določajo minimalne standarde pravic in obveznosti držav članic OZN na področju obravnavanja mladoletnih prestopnikov. Leta 1990 je bila sprejeta *Konvencija o otrokovih pravicah*⁵, ki je prevzela temeljna načela in izhodišča Pekinških pravil. Konvencija je med drugim opredelila otroka kot »vsako človeško bitje, mlajše od 18 let«, oblikovala je standarde tako glede materialnopravnega kot tudi procesnopravnega položaja otrok, ki so osumljeni ali obtoženi storitve kaznivega dejanja. Poleg Pekinških pravil in Konvencije o

⁴Dostopno na spletnem naslovu: <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/beijingrules.pdf>

⁵Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovi-pravicah-ozn/>

otrokovih pravicah je OZN sprejela še številna priporočila, ki so vodilo državam pri oblikovanju zakonodaj. Pomembna sta predvsem dva dokumenta in sicer *Pravila o položaju mladoletnikov, ki jim je odvzeta prostost* (Pravila iz Havane, 1990)⁶ in pa *Smernice za preprečevanje mladoletniškega prestopništva* (Smernice iz Riada, 1990)⁷ (Filipčič, 1998, Friedl, 2000).

Katja Filipčič (1998:16-20) pravi, da je potrebno pri obravnavanju mladoletnih prestopnikov upoštevati določene standarde, ki naj bodo vodilo zakonodajalcu posameznih držav pri urejanju kazenskopravnega položaja mladoletnikov. Ta vodila so naslednja:

- temeljno vodilo pri obravnavanju mladoletnikov mora biti skrb za otrokove koristi;
- koncept kazenske odgovornosti mora temeljiti na starosti, pri kateri je otrok sposoben razumeti posledice svojih ravnanj;
- otroci morajo biti obravnavani v posebnih postopkih, ločeno od odraslih, prav tako pa se morajo ločeno od odraslih storilcev izvrševati institucionalni ukrepi za mladoletnike;
- poudarek mora biti na sodelovanju staršev oziroma družine tako med postopkom obravnavanja mladoletnika kot tudi v času njegove morebitne institucionalizacije;
- države si morajo prizadevati za izvensodno obravnavanje mladoletnih prestopnikov in v skladu s tem razvijati ustrezne ukrepe;
- kot zadnje vodilo pa Filipčičeva navaja hitro obravnavanje mladoletnikov, saj je za doseg želenih učinkov vzgojnih ukrepov pomembno, da od storitve dejanja pa do obravnavanja in izreka ukrepa preteče čim manj časa.

1.5.2. Kazenska odgovornost mladoletnikov

Filipčič (1998) piše o tem, da so bili mladoletni delinkventi dolgo časa glede kazenske odgovornosti izenačeni s polnoletnimi storilci kaznivih dejanj. Rimsko pravo je bilo prvo, ki je opozorilo na pomembnost duševne razvitosti storilca kaznivega dejanja in je tako tudi kot prvo uvedlo razlikovanje med odgovornostjo mladoletnih in polnoletnih storilcev kaznivih dejanj. Filipčič (ibid.) pravi, da mora koncept kazenske odgovornosti temeljiti na starosti, pri kateri je otrok oziroma mladostnik sposoben razumeti posledice svojih ravnanj. Tako o

⁶Dostopno na spletnem naslovu: http://www2.ohchr.org/english/law/res45_113.htm

⁷Dostopno na spletnem naslovu: <http://www2.ohchr.org/english/law/juvenile.htm>

kazenski odgovornosti mladoletnikov ne moremo govoriti na enak način kot o kazenski odgovornosti polnoletnih storilcev kaznivih dejanj. Mladoletniki so praviloma nedozorele, še nerazvite osebnosti, na katere v veliki meri vplivajo zunanje okoliščine, kot so npr. vrstniške skupine, slaba ali pomanjkljiva vzgoja, neurejene družinske razmere, številne biološke in psihološke spremembe, ki se dogajajo v obdobju adolescence itd. Tako so izhodišče za obravnavanje mladoletnih storilcev kaznivih dejanj potrebe posameznega mladoletnika za njegovo prevzgojo, ne pa sama kazen. Mednarodni dokumenti ne določajo starosti, s katero naj bi nastopila kazenska odgovornost mladoletnikov, temveč opozarjajo zgolj na to, da takšna starost mora biti določena. Posamezne države imajo tako pravico, da same določijo starostno mejo kazenske odgovornosti, upoštevajoč svoj lasten družbeni in kulturni razvoj (Filipčič, 1998). Filipčič opozarja, da pri tem obstajajo velike razlike med državami že znotraj istega kontinenta. Tako v Evropi na primer v Švici kazenska odgovornost oziroma pristojnost sodišč za obravnavanje mladoletnikov nastopi s sedmim letom starosti, na Portugalskem z dvanajstim letom, na Švedskem s petnajstim letom in v Sloveniji s štirinajstim letom (ibid. 90).

1.5.3. Starostne skupine mladoletnikov

Kazenski zakonik RS deli mladoletnike v štiri starostne skupine, ta delitev pa je pomembna zato, ker za vsako starostno skupino predvideva tudi posebno obravnavo oz. sankcije:

1. Mladoletno osebo, ki ob storitvi kaznivega dejana še ni dopolnila 14 let, zakon opredeljuje kot *otroka*, ki ni kazensko odgovoren in se ga zato tudi ne sme kaznovati, prav tako pa se zanj ne smejo uporabiti vzgojni ali varnostni ukrepi. Otroke, ki so storili dejanje, ki ima znake kaznivih dejanj, lahko obravnavajo le organi socialnega varstva (71. člen KZ).
2. *Mlajši mladoletniki* so tisti, ki so imeli v času storitve kaznivega dejanja že 14 let, so pa mlajši od 16 let. Proti njim se ne sme izreči kazni, temveč samo vzgojne in varnostne ukrepe (1. odstavek 72. člena KZ).
3. *Starejši mladoletniki* so tisti, ki so bili v času storitve kaznivega dejanja že stari 16 let, a so mlajši od 18 let. Proti njim se praviloma izrekajo vzgojni ukrepi, v posebno izjemnih primerih, ki jih določa zakon, pa se jih sme tudi kaznovati. Izrečena kazen je lahko mladoletniški zapor ali denarna kazen, ob teh dveh pa še stranski kazni, ki sta lahko

prepoved vožnje motornega vozila ali izgon tujca iz države (2. in 3. odstavek 72. člena KZ).

4. *Mlajši polnoletniki* pa so tiste osebe, ki so storile kaznivo dejanje kot polnoletne, vendar v času sojenja še niso dopolnile 21 let. Ti mladostniki so praviloma kazensko odgovorni in se jim izrekajo kazni, kadar pa sodnik glede na okoliščine presodi, da bi bil namesto kazni zapora primernejši vzgojni ukrep, se jim lahko izreče vzgojni ukrep nadzorstva organa socialnega varstva ali pa katerikoli zavodski ukrep (94. člen KZ).

1.5.4. Vzgojni ukrepi in kazni za mladoletnike

Naša kazenska zakonodaja v Kazenskem zakoniku za mladoletnike predvideva šest vzgojnih ukrepov, od katerih ima eden (navodila in prepovedi) kar enajst možnih različic, tako da so možnosti za izbiro vzgojnega ukrepa dokaj velike. Vzgojni ukrepi se tudi dovolj razlikujejo po svoji vsebini in segajo od najmilejših, kot je npr. ukor pa do strožjih institucionalnih, kot je npr. oddaja v prevzgojni dom. Poleg vzgojnih ukrepov zakon predvideva tudi nekaj kazni, s čimer se možnosti za izbiro ustrezne kazenske sankcije še povečajo. Velika paleta različnih kazenskih sankcij je potrebna zato, da se lahko mladoletniku izreče takšen ukrep, s katerim bo najučinkoviteje dosežen glavni cilj sankcije in sicer vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj mladoletnika. Poleg Kazenskega zakonika so vzgojni ukrepi določeni tudi v Zakonu o prekrških, le da je v slednjem nekaj navodil in prepovedi manj, izvzeti pa so tudi vsi institucionalni ukrepi.

1.5.4.1. Vzgojni ukrepi

Namen in vsebina vzgojnih ukrepov sta drugačna kot namen in vsebina kazni. Vzgojni ukrepi za mladoletnike so določeni v Zakonu o prekrških in v Kazenskem zakoniku.

Zakon o prekrških določa naslednje vzgojne ukrepe:

1. Ukor,
2. navodila in prepovedi:
 - redno obiskovati šolo,
 - opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali samoupravne lokalne skupnosti,

- obiskovati vzgojno, poklicno, psihološko ali drugo posvetovalnico,
 - opraviti preizkus znanja prometnih predpisov,
 - prepoved vožnje motornega vozila;
3. nadzorstvo organa socialnega varstva.

Kazenski zakonik pa določa še nekoliko bolj razširjeno paleto vzgojnih ukrepov:

1. Ukor,
2. navodila in prepovedi:
 - redno obiskovati šolo,
 - opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti,
 - obiskovati vzgojno, poklicno, psihološko ali drugo posvetovalnico,
 - opraviti preizkus znanja prometnih predpisov,
 - prepoved vožnje motornega vozila,
 - osebno se opravičiti oškodovancu,
 - poravnati se z oškodovancem,
 - usposablјati se za poklic ali sprejeti zaposlitev,
 - nastaniti se pri določeni družini, v domu ali drugje,
 - zdraviti se v ustrezni zdravstveni organizaciji,
 - udeležiti se programov socialnega treninga;
3. nadzorstvo organa socialnega varstva,
4. oddaja v vzgojni zavod,
5. oddaja v prevzgojni dom,
6. oddaja v zavod za usposablјanje.

Po Kazenskem zakoniku sodišče nezavodske ukrepe izreče tistim mladoletnikom, ki jih je potrebno opozoriti na nepravilnost njihovega ravnanja, ter zagotoviti njihovo vzgojo, prevzgojo in pravičen razvoj v njihovem dotedanjem okolju ob ustreznem strokovnem vodenju (2. odstavek 74. člena). Zavodske ukrepe pa izreče sodišče tistim mladoletnikom, pri katerih so potrebni trajnejši vzgojni, prevzgojni ali zdravstveni ukrepi in mladoletnikova popolna ali delna izločitev iz dosedanjega okolja. Institucionalni ukrepi se uporabljajo kot skrajno sredstvo, trajati smejo le v obsegu, ki ga določa zakon, in le toliko časa, kolikor je potrebno, da bo dosežen njihov vzgojni učinek.

1.5.4.2. *Kazni*

Poleg vzgojnih ukrepov je starejšim mladoletnikom mogoče izreči tudi denarno kazen in kazen mladoletniškega zapora. 88. člen KZ določa, da se sme starejšim mladoletnikom denarna kazen izreči za tista kazniva dejanja, za katera je predpisana kazen zapora do petih let ali denarna kazen, sodnik pa sme denarno kazen mladoletniku izreči le v primeru, če jo je ta po svojih dohodkih zmožen plačevati.

89. člen KZ pa dopušča tudi izrek kazni mladoletniškega zapora in sicer tistim starejšim mladoletnikom, ki so storili kaznivo dejanje za katero je predpisana kazen zapora petih let ali več in sicer v primeru, če mu zaradi narave in teže dejanja ter visoke stopnje kazenske odgovornosti ne bi bilo upravičeno izreči vzgojnega ukrepa.

1.5.4.3. *Izbira vzgojnega ukrepa*

Pri odločanju o ukrepih je poudarjena vzgojna narava ukrepa, ki ima absolutno prednost pred represijo. Zakon namreč določa, da mora pristojni organ oziroma sodišče pri obravnavanju mladoletnika in odločanju o ukrepih zoper njega upoštevati več dejstev: mladoletnikovo starost, njegovo duševno razvitost, psihične lastnosti, nagnjenja, nagibe iz katerih je storil dejanje, dotedanjo vzgojo, okolje in razmere v katerih je živel, težo in naravo dejanja, dejstvo, ali mu je bil že prej izrečen kak vzgojni ukrep ali kazen ter vse druge okoliščine, ki vplivajo na to, da sodišče izreče tisti ukrep, s katerim bo najbolje dosežen njegov namen – zagotovitev vzgoje, prevzgoje in pravilnega razvoja mladoletnika. Ukrep, ki predstavlja odvzem prostosti mladoletnika, je lahko izrečen le v skrajnih primerih in za najkrajši potreben čas. Kadar je to mogoče, imajo prednost alternativne oblike vzgojnih ukrepov nasproti institucionalnim (Filipčič, 1998).

Vzgojni ukrep, ki ga je sodišče že izreklo mladoletniku, je mogoče po izreku tudi spremeniti. Spremenljivost vzgojnih ukrepov je potrebna zato, ker se med izvrševanjem enega ukrepa lahko spremenijo okoliščine oz. potrebe mladostnika za prevzgojo, ki zahtevajo drugačno vrsto ukrepa ali celo njegovo prenehanje. V primerjavi s kazenskimi sankcijami za polnoletne, trajanje vzgojnih ukrepov za vsak posamezen primer ni vnaprej določeno, ampak ukrep traja, dokler sodišče njegovega izvrševanja ne ustavi ali ga nadomesti z drugim ukrepom. Zakon namreč določa le, koliko mora posamezni vzgojni ukrep najmanj trajati in koliko sme najdlje

trajati (če vzamemo za primer ukrep oddaje v vzgojni zavod, zakon določa, da sme ta ukrep trajati najmanj šest mesecev in najdlje tri leta, kar pomeni, da mladostnik, ki mu je bil izrečen zavodski ukrep, pravzaprav ne ve, koliko časa bo v zavodu, saj je to odvisno od tega, kdaj se bo sodišče odločilo njegovo izvrševanje ustaviti ali ga nadomestiti z drugim ukrepom) (Bavcon, 2003:546-547).

1.5.4.4. *Temeljni namen uporabe vzgojnih ukrepov*

Bavcon (2003) pravi, da je glavni namen izvedbe kazenskega postopka in izreka kazenske sankcije mladoletniku ta, da bi mladoletnika usposobili za koristno in družbeno sprejemljivo življenje ter da se bo lahko aktivno in ustvarjalno vključil vanj. Z vzgojnimi ukrepi je potrebno mladoletniku zagotoviti vzgojo, prevzgojo in pravilni razvoj in to je tudi glavno vodilo sodišča pri izbiri vzgojnega ukrepa. Z vzgojnimi ukrepi je torej potrebno zagotoviti pomoč in varstvo pa tudi nadzorstvo, ki jih mladoletnik potrebuje pri ponovni vključitvi v življenje. Medtem ko sta pri polnoletnih storilcih kaznivih dejanj teža in narava kaznivega dejanja tista, ki ključno vplivata na določitev kazni, so pri mladoletnikih, ki se jim izreka vzgojni ukrep, bolj pomembne potrebe za njegovo nadaljnjo vzgojo in prevzgojo, teža in narava kaznivega dejanja pa sta zgolj eno izmed meril za izbiro vzgojnega ukrepa.

1.6. POTEK POSTOPKA PROTI MLADOLETNIKOM

Postopek proti mladoletnikom v Sloveniji ureja Zakon o kazenskem postopku⁸ in sicer v določbah poglavja z naslovom Postopek proti mladoletnikom. Določbe od 451. do 490. člena urejajo postopek proti osebam, ki so storile kaznivo dejanje kot mladoletniki, vendar ob uvedbi postopka ali v času sojenja še niso dopolnile 21 let. Bojan Dekleva (1996:10) pravi, da so mladoletniki *»manj odgovorna bitja v razvoju, ki jih smemo, moremo in moramo obravnavati vzgojno, torej z več prizanesljivosti, bolj individualizirano, z namenom pomoči, usmerjanja in spodbujanja razvoja«* in to spoznanje je tudi razlog, da se danes obravnavanju mladoletnikov posveča posebno skrb in pozornost.

⁸Uradni list RS, št. 32/2007

1.6.1. Predkazenski postopek

Ko organi za notranje zadeve izvejo za kaznivo dejanje in če odkrijejo, da je storilec kaznivega dejanja otrok, mlajši od 14 let, o tem obvestijo zgolj center za socialno delo; če pa je storilec mladoletnik, starejši od štirinajst let, morajo organi za notranje zadeve po proučitvi vseh dokazov in obvestil sestaviti kazensko ovadbo in jo poslati pristojnemu državnemu tožilcu. Po proučitvi ovadbe se državni tožilec lahko odloči, da ovadbo zavrže (npr. če gre za dejanje majhnega pomena ali iz razloga smotrnosti) ali pa se odloči za kazenski pregon.

V predkazenskem postopku naša zakonodaja predvideva tudi uporabo instituta odvrčanja od kazenskega pregona. Če državni tožilec ugotovi, da bi bilo tako za mladoletnika kot oškodovanca najbolje doseči poravnavo med njima, lahko ovadbo odstopi v postopek poravnavanja; druga možnost, pa je tudi ta, da se kazenski pregon s soglasjem oškodovanca za določen čas odloži. Če v primeru poravnavanja ali odloženega pregona mladoletnik v določenem roku izpolni naložene obveznosti, se ovadba zavrže in do kazenskega postopka sploh ne pride.

1.6.2. Pripravljalni postopek

Če se državni tožilec odloči, da bo vseeno zahteval uvedbo kazenskega postopka proti mladoletniku, pošlje sodniku za mladoletnike pisni predlog za uvedbo pripravljalnega postopka, ki je ekvivalenten zahtevi za preiskavo, s katero se začne kazenski postopek proti polnoletnim. V pripravljalnem postopku proti mladoletniku mora sodnik za mladoletnike ugotoviti vsa dejstva, ki se nanašajo na kaznivo dejanje; ugotoviti mora mladoletnikovo starost in okoliščine, ki so potrebne za presojo njegove duševne razvitosti; proučiti mora okolje in razmere, v katerih mladoletnik živi in druge okoliščine, ki se tičejo njegove osebnosti. Te okoliščine sodnik prouči tako, da zasliši mladoletnikove starše, skrbnika in druge, ki lahko dajo potrebne podatke (npr. izvedence). V pripravljalnem postopku sodnik vselej zahteva poročilo o mladoletniku, ki ga pripravi center za socialno delo. Državni tožilec lahko tudi med pripravljalnim postopkom odstopi od kazenskega pregona, če ugotovi, da ni podlage zanj in v tem primeru poda sodniku za mladoletnike predlog za ustavitev postopka.

1.6.3. Postopek pred senatom za mladoletnike

Po opravljenem pripravljalnem postopku pošlje sodnik za mladoletnike spis z vsemi ugotovitvami državnemu tožilcu, ki nato poda senatu za mladoletnike obrazložen predlog za kaznovanje ali za vzgojni ukrep. Na podlagi predloga državnega tožilca nato sodnik za mladoletnike razpiše sejo senata ali pa glavno obravnavo. Kazni in zavodski ukrepi se smejo izreči mladoletniku le po glavni obravnavi, ostali vzgojni ukrepi pa se smejo izreči tudi na seji senata. Na glavni obravnavi morata biti obvezno prisotna mladoletnik in državni tožilec, v primeru obvezne obrambe tudi zagovornik; vabljeni pa so tudi mladoletnikovi starši oziroma skrbnik in pa predstavnik centra za socialno delo. Senat za mladoletnike pri odločanju ni vezan na predlog državnega tožilca o tem, ali naj se mladoletnika kaznuje ali pa naj se zanj uporabi vzgojni ukrep. V primeru, da senat spozna, da mladoletniku ne bi bilo smotno izreči niti kazni niti vzgojnega ukrepa, se postopek ustavi s sklepom.

1.7. UVAJANJE ALTERNATIVNIH VZGOJNIH UKREPOV ZA MLADOLETNIKE

Bojan Dekleva (1996:5) piše o tem, da se je predvsem v osemdesetih letih prejšnjega stoletja v svetu začelo veliko delati na iskanju alternativ tistim klasičnim kazenskoopravnim ukrepom. Te alternative so bile namenjene po eni strani nadomestitvi zapornih kazni, po drugi strani pa tudi odpravljanju nezaželenih in škodljivih posledic različnih kazenskoopravnih sankcij. Hkrati pa se je pojavljal tudi motiv iskanja cenejših načinov odzivanja družbe na kriminal, predvsem pa bolj smiseln način odzivanja družbe na kriminal, ki bi ustrezal potrebam oškodovancev oziroma žrtev na eni strani in ki bi hkrati socialno-integrativno vplival na storilce kaznivih dejanj na drugi strani.

Restorativna pravičnost (ki pomeni potrebo po poravnavi povzročene škode) predstavlja v zadnjih letih vedno bolj uveljavljeno alternativo tako retributivnemu (povračilnemu oziroma kaznovalnemu) kot rehabilitativnemu (prevzgojnemu) modelu obravnavanja storilcev kaznivih dejanj (Filipčič, 2006:14). Izraz alternativni ukrepi oz. kazenske sankcije pomeni nove, netradicionalne reakcije na kazniva dejanja. Te sankcije so alternativne zato, ker njihov

primarni cilj in sredstvo intervencije nista kaznovanje storilcev pa tudi ne njihova prevzgoja in zdravljenje, temveč predvsem poravnava škode skupnosti, ki jo je ta utrpela s kaznivim dejanjem (Dekleva 1996, Filipčič 2006).

Ko je v Sloveniji s prvim januarjem leta 1995 začel veljati nov Kazenski zakonik, je ta prinesel tudi nove vrste in vsebine vzgojnih ukrepov za mladoletnike. Največja novost so bila predvsem *Navodila in prepovedi*, med katerimi so najpomembnejšo inovacijo predstavljala naslednja tri navodila:

- udeležiti se programov socialnega treninga;
- poravnati se z oškodovancem, tako, da mladoletnik s plačilom, z delom ali kako drugače povrne škodo, ki jo je povzročil s kaznivim dejanjem;
- opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti.

Dekleva (1996) opozarja, da je težava pri tem bila ta, da se zakonodajalec pred uvedbo teh novih vsebin ni posvetoval s širšim krogom praktikov in strokovnjakov, niti se ni organiziralo ustreznih usposabljanj za tiste, ki naj bi nove ukrepe izvajali. V raziskavi, ki jo je v tistem času izvedel Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in katere vodja je bil prav Bojan Dekleva, so delavci centrov za socialno delo, ki so pooblaščen za izvajanje večine ukrepov, povedali, da so o novih ukrepih »slabo obveščeni, da niso bili uvedeni v dialogu s stroko ter da ni v zvezi z njimi nikakršnih navodil, standardov, usposabljanja, supervizije, nič pa ni jasno niti v zvezi z institucionalnimi okviri, kadri, prostori in financiranjem novih ukrepov« (Dekleva, 1996:56). Nekatere teh stvari so ostale nejasne celo do danes, kar dobrih petnajst let od sprejema zakona, a o tem bo več govora v naslednjih poglavjih. Na tem mestu predstavljam prej omenjene tri vzgojne ukrepe – navodila po Kazenskem zakoniku, ki so v slovenski sistem obravnavanja mladoletnih prestopnikov vnesla tako imenovano alternativnost.

1.7.1. Navodilo udeležiti se programov socialnega treninga

Namen socialnega treninga je, da bi mladoletniki, ki izvršujejo kazniva dejanja, razvijali bolj usmerjene veščine, ki zadevajo predvsem spoznavanje socialnih norm, obvladovanje socialnih pritiskov vrstnikov ter iskanje ustreznijših načinov preživljanja prostega časa (Dekleva,

1996:122). Cilji so torej povečati socialno kompetentnost mladostnika, izboljšati njegov življenjski položaj in pa preprečiti, da bi ponovno izvršil kazniva dejanja.

1.7.2. Navodilo poravnavati se z oškodovancem

Poravnava mladoletnika z oškodovancem se nanaša na poravnavanje konfliktov, ki so nastali s kaznivim dejanjem, v procesu poravnavanja pa nastopajo trije subjekti: žrtev oziroma oškodovanec, storilec in tisti, ki med njima posreduje oziroma poravnalec. *»Temeljna zamisel poravnavanja je, da naj posrednik – s svojim specifičnim znanjem spretnostmi, družbeno močjo in mandatom – žrtvi in storilcu omogoči, da drug drugemu predstavita svoje videnje kaznivega dejanja, ter se dogovorita za dejavnosti, s katerimi bi storilec lahko oškodovancu povrnil škodo ali drugače zadovoljil njegove potrebe, ki so nastale s storitvijo kaznivega dejanja.«* (Dekleva, 1996:19). Gre torej za neko dejavnost, ki si prizadeva za mirno reševanje konfliktov med storilcem in oškodovancem oziroma za oblikovanje soglasnih dogovorov.

Poravnavanje med storilcem in oškodovancem v predkazenskem postopku pa se je v našo kazensko zakonodajo vneslo leta 1998 z novelo Zakona o kazenskem postopku (ZKP-A). Novela je dodala 161.a člen, ki opredeljuje institut poravnavanja, v 466. členu pa novela določa, da sme državni tožilec odstopiti ovadbo v postopek poravnavanja tudi takrat, kadar gre za ovadbo zoper mladoletnika.

1.7.3. Navodilo opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti

Tako pri poravnavanju kot v primeru dela v korist skupnosti gre za neko simbolično kompenzacijo škode, ki je bila povzročena s kaznivim dejanjem, s to razliko, da je pri poravnavanju povrnitev škode zelo neposredna in konkretno dogovorjena, pri družbeno koristnem delu pa je ta precej posredna in bolj simbolična. Namen tega ukrepa je, da naj bi mladoletnik s svojim delom dal skupnosti nekaj za odškodnino za negativne posledice, ki jih je skupnosti in njenim prebivalcem povzročil s svojim kaznivim dejanjem (Dekleva, 1996).

1.8. DELO V KORIST SKUPNOSTI

Kot sem opozorila že v predgovoru, se v slovenski kazenski zakonodaji uporabljajo različna poimenovanja za delo, ki se v angleščini imenuje »community service«. Izraz *delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti* se pojavlja v starem Kazenskem zakoniku⁹, katerega določbe, ki se nanašajo na mladoletnike, so še zmeraj v veljavi; v novem Kazenskem zakoniku (KZ-1)¹⁰ pa se je za polnoletne storilce pojavilo novo poimenovanje in sicer *delo v splošno korist*. Izraz *splošno koristno delo* se uporablja v Zakonu o kazenskem postopku, izraz *delo v korist humanitarnih organizacij ali samoupravne lokalne skupnosti* pa se uporablja v Zakonu o prekrških. Katja Filipčič (2006:66) pravi, da »iz razprav ob sprejemanju vseh različnih zakonov, v katerih so zapisani navedeni izrazi in iz komentarjev navedenih zakonov nedvoumno izhaja, da vsi izrazi pomenijo isto«. Zato Filipčič (ibid.) predlaga, da bi bilo te izraze smiselno poenotiti. V pogovornem jeziku sta najpogostejše uporabljana izraza *delo v korist skupnosti* in *družbeno koristno delo (DKD)*.

»Community service« oziroma delo v korist skupnosti so prvič uvedli kot obliko kazenske sankcije v začetku sedemdesetih let v Veliki Britaniji, od tam pa se je kasneje razširilo v večino evropskih držav in se danes uporablja tako za polnoletne kot za mladoletne storilce kaznivih dejanj (Bavcon 2003:554). Katja Filipčič (2006) piše, da je delo v korist skupnosti Anglija uvedla leta 1973, od tam pa se je zanimanje za ta ukrep najprej razširilo po zahodni Evropi, nato pa še v druge evropske države. Švica je tako ta ukrep za mladoletnike sprejela že leta 1974, Zahodna Nemčija leta 1975, Luksemburg leta 1976, Italija leta 1981, Belgija, Danska in Portugalska leta 1982, Francija leta 1983, Irska in Norveška leta 1984, Nizozemska leta 1989, Švedska leta 1990, Finska leta 1991, Slovenija pa leta 1994.

Delo v korist skupnosti je bilo pogosto uvedeno kot alternativa kratkotrajnim kaznim zapora, saj so v obdobjih naraščanja kriminalitete ti postajali vse bolj prenapolnjeni. V ospredju je bil torej precej pragmatičen vidik dela v korist skupnosti, saj je bil ta ukrep cenejši kot zaporna kazen. V različnih pravnih sistemih ima delo v korist skupnosti različno pravno naravo. V nekaterih sistemih tako predstavlja procesni institut v pristojnosti državnega tožilca, ki

⁹Uradni list RS, št. 95/2004

¹⁰Uradni list RS, št. 55/2008

osumljencu naloži določen obseg nalog družbeno koristnega dela in če ta naloge uspešno opravi, se s tem izogne formalnemu kazenskemu postopku. V nekaterih državah je delo v korist skupnosti opredeljeno kot samostojna kazenska sankcija, v drugih se uporablja kot pogoj za izrek pogojne obsodbe ali pogojnega odpusta iz zapor, ponekod se lahko izreče skupaj z drugimi kaznimi (na primer skupaj z denarno kaznijo) itd. (Filipčič, 2006:15-16).

1.8.1. Položaj dela v korist skupnosti v slovenski kazenski zakonodaji

Kot že rečeno se je delo v korist skupnosti v slovenski kazenski zakonodaji prvič pojavilo leta 1994 s Kazenskim zakonikom (ki je začel veljati s prvim januarjem leta 1995) in sicer v obliki vzgojnega ukrepa za mladoletnike, kot ena izmed opcij iz navodil in prepovedi, ter za polnoletne kot alternativen način izvršitve kazni zapor do treh mesecev. Tudi po Zakonu o kazenskem postopku delo v korist skupnosti za polnoletne storilce kot opcija za odložitev kazenskega pregona obstaja že od leta 1994, medtem ko pa za mladoletnike kot oblika odvrčanja od kazenskega pregona takrat ni bilo predvideno, na kar je opozoril tudi Bojan Dekleva (1996:90). Šele leta 2004 je s spremembami in dopolnitvami Zakona o kazenskem postopku (ZKP-F) institut odloženega pregona postal veljaven tudi za mladoletnike, s tem pa tudi opcija opravljanja družbeno koristnega dela že v predkazenskem postopku. Zakon o prekrških (ZP-1) iz leta 2003 je delo v korist skupnosti predvidel za polnoletne storilce kot nadomestitev plačila globe oziroma uklonilnega zapor pa tudi za mladoletnike v okviru navodil in prepovedi. Delo v korist skupnosti je mogoče opraviti tudi v okviru instituta poravnavanja v predkazenskem postopku, kjer nastopa kot eden izmed možnih dogovorov med storilcem in oškodovancem. Tako za polnoletne kot za mladoletne storilce je bilo to prvič določeno z novelo Zakona o kazenskem postopku (ZKP-A) leta 1998.

Delo v korist skupnosti je torej v naši kazenski zakonodaji predvideno tako za polnoletne kot mladoletne storilce kaznivih dejanj in prekrškov, po trenutno veljavni zakonodaji pa nastopa v naslednjih oblikah:

Za polnoletne

- kot alternativni način izvrševanja kazni zapor do dveh let (86. člen KZ-1),
- kot nadomestilo za uklonilni zapor ali plačilo globe po Zakonu o prekrških (19. člen ZP-1),

- kot oblika odvrčanja od kazenskega postopka v okviru instituta odloženega pregonu in sicer za tista kazniva dejanja, za katera je predpisana denarna kazen ali kazen zaporu do treh let in za nekatera kazniva dejanja s predpisano kaznijo do pet let zaporu (162. člen ZKP),
- kot oblika odvrčanja od kazenskega postopka v okviru instituta poravnavanja in sicer za tista kazniva dejanja, za katera je predpisana denarna kazen ali kazen zaporu do treh let in za nekatera kazniva dejanja s predpisano kaznijo do pet let zaporu (161.a člen ZKP).

Za mladoletnike pa

- kot vzgojni ukrep iz opcij navodil in prepovedi po Kazenskem zakoniku (77. člen KZ),
- kot vzgojni ukrep iz opcij navodil in prepovedi po Zakonu o prekrških (36. člen ZP-1),
- kot oblika odvrčanja od kazenskega postopka v okviru instituta odloženega pregonu in sicer za vsa kazniva dejanja, za katera je predpisana kazen zaporu do pet let (162. člen ZKP),
- kot oblika odvrčanja od kazenskega postopka v okviru instituta poravnavanja in sicer za vsa kazniva dejanja, za katera je predpisana kazen zaporu do pet let (161.a člen ZKP).

Za lažji pregled razlik, ki obstajajo glede zakonske ureditve dela v korist skupnosti med mladoletnimi in polnoletnimi storilci kaznivih dejanj in prekrškov, predstavljam še spodnji tabeli, ki ju povzemam po Katji Filipčič (2006). Pri tem sem vnesla popravke, ki so bili potrebni zaradi spremembe zakonodaje in pa podatke o tem, kdaj je bilo delo v korist skupnosti glede na različno naravo dela prvič uvedeno v posamezen zakon. Iz tabel je lepo razvidno, kateri členi v kazenski zakonodaji opredeljujejo delo v korist skupnosti, kakšna je narava dela, kakšno poimenovanje se uporablja za delo, kateri organ je pristojen za izrek oz. določitev dela, kolikšen je obseg dela in čas, v katerem mora biti delo opravljeno ter kdo je pristojen za pripravo in vodenje izvajanja dela. Vsi podatki se navezujejo na trenutno veljavno zakonodajo.

Tabela 1.8.1.1.: Delo v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov

Pravna podlaga in leto prve uvedbe	Narava dela	Poimenovanje	Pristojnost odločitve	Obseg	Čas, v katerem mora biti delo opravljeno	Priprava in vodenje izvajanja
KZ 77. člen uvedeno leta 1994	vzgojni ukrep	delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti	Okrožno sodišče - sodnik za mladoletnike	do 120 ur	6 mesecev	CSD ob sodelovanju sodnika za mladoletnike
ZKP 161.a člen uvedeno leta 1998	Poravnavanje	splošno koristno delo	sporazum med osumljencem in oškodovancem	ni določeno	3 meseci	CSD ob sodelovanju poravnalca in državnega tožilca
ZKP 162. člen uvedeno leta 2004	odloženi pregon	splošno koristno delo	državni tožilec	ni določeno	6 mesecev	CSD ob sodelovanju državnega tožilca
ZP-1 36. člen uvedeno leta 2003	vzgojni ukrep	delo v korist humanitarnih organizacij ali samoupravne lokalne skupnosti	Sodišče za prekrške (Okrajno sodišče)	do 40 ur	3 meseci	CSD ob sodelovanju sodnika

Tabela 1.8.1.2.: Delo v korist skupnosti polnoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov

Pravna podlaga	Narava dela	Poimenovanje	Pristojnost odločitve	Obseg	Čas, v katerem mora biti delo opravljeno	Priprava in vodenje izvajanja
KZ-1 86. člen uvedeno leta 2004	način izvršitve kazni zapora do 2 let	delo v splošno korist	Okrožno sodišče	od 80 do 480 ur	2 leti	CSD v sodelovanju z območnimi zavodi za zaposlovanje
ZKP 161.a člen uvedeno leta 1998	poravnavanje	splošno koristno delo	sporazum med osumljencem in oškodovancem	ni določeno	3 meseci	CSD ob sodelovanju poravnalca in državnega tožilca
ZKP 162. člen uvedeno leta 1994	odloženi pregon	splošno koristno delo	državni tožilec	ni določeno	6 mesecev	CSD ob sodelovanju državnega tožilca
ZP-1 19. člen uvedeno leta 2003	nadomestitev plačila globe	naloga v splošno korist ali v korist samoupravne lokalne skupnosti	Sodišče za prekrške (Okrajno sodišče)	od 40 do 400 ur	od 1 do 3 mesecev	ni določeno

1.8.2. Delo v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov

Delo v korist skupnosti kot alternativna družbena reakcija na kriminaliteto mladih se je v zahodnem svetu razvilo kot posledica prizadevanj za humanizacijo sodstva za mladoletne, torej da bi to postalo manj represivno in manj kaznovalno usmerjeno (Muršič, 2006:27). Primarni cilj dela v korist skupnosti niso niti prevzgoja, niti rehabilitacija niti kaznovanje storilcev, temveč participativnost in socialna integrativnost. Kršitev javnega reda in družbenih vrednot se mora vsaj simbolno nadomestiti in ker storilčeva kazniva dejanja viktimizirajo tudi skupnost, je storilčevo delo v korist skupnosti dober in smiseln način kompenzacije povzročene škode (Muršič, 2006:27). Kljub temu Muršič nadalje opozarja, da mora imeti delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep tudi pomen kazni v smislu jasnega sporočila, da storjeno dejanje nikakor ni sprejemljivo in da temu vedenju sledijo tudi neprijetne posledice ter nujnost kompenziranja povzročene škode (2006:29). Toda kaznovanje je potrebno in smiselno le, če je izpeljano na ustrezen način ter z ustrezno vsebino oz. sporočilnostjo. Kazenski zakonik za vsa navodila izrecno določa, da način izvršitve navodila ne sme mladoletnika poniževati, žaliti, ali na kakšen drug način prizadeti njegovo osebno dostojanstvo, kar je potrebno še posebej skrbno upoštevati pri izvajanju dela v korist skupnosti.

1.8.2.1. Delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep navodila po Kazenskem zakoniku

Delo v korist skupnosti je eno izmed enajstih navodil in prepovedi, ki jih v svojem 77. členu določa Kazenski zakonik. Delo v korist skupnosti se lahko izreče kot samostojno navodilo, ali pa skupaj s še kakšnim drugim navodilom ali vzgojnim ukrepom (na primer skupaj z nadzorstvom organa socialnega varstva). Pri izrekanju navodil in prepovedi sodišče načeloma upošteva mladoletnikovo pripravljenost za sodelovanje. Zakon posebej določa, da mora biti delo organizirano tako, da ob tem ni moteno mladoletnikovo šolanje ali zaposlitev. Navodila smejo sicer trajati največ eno leto, vendar je čas trajanja pri družbeno koristnem delu določen drugače in sicer je ta omejen na največ 120 ur dela v obdobju 6 mesecev. Izvrševanje dela pripravijo in vodijo centri za socialno delo ob sodelovanju sodnika za mladoletnike. Če mladoletnik navodil in prepovedi ne izpolnjuje, lahko sodnik namesto njih izreče strožji ukrep, ki pa je po hierarhiji vzgojnih ukrepov le nadzorstvo organa socialnega varstva.

Zavodski ukrepi načeloma ne pridejo v poštev, saj so kazniva dejanja, za katera se izrekajo navodila, običajno takšne narave, da ni potrebna mladoletnikova odstranitev iz okolja.

1.8.2.2. Delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep navodila po Zakonu o prekrških

Delo v korist skupnosti je moč izreči tudi kot vzgojni ukrep navodila po Zakonu o prekrških, saj se sodniki za prekrške v več kot 95% primerov odločijo za izrek vzgojnega ukrepa in ne denarne kazni, čeprav pa med njimi po številu izrekov še vedno prevladuje ukor (Filipčič, 2006:60). Po Zakonu o prekrških je obseg dela omejen na največ 40 ur v obdobju treh mesecev, pri čemer prav tako ne smeta biti motena mladoletnikovo šolanje ali zaposlitev. Tudi tukaj je za pripravo in vodenje izvajanja navodila dela v korist skupnosti pristojen center za socialno delo, v primeru neizpolnjevanja navodila pa ga lahko sodišče zamenja s strožjim vzgojnim ukrepom nadzorstva organa socialnega varstva.

1.8.2.3. Delo v korist skupnosti kot alternativa kazenskemu postopku – poravnavanje

Kot sem omenila že v prejšnjih poglavjih, je mogoče zoper nekatera kazniva dejanja in pod določenimi pogoji odstopiti kazensko ovadbo v postopek poravnavanja (161.a člen ZKP) ali pa odložiti kazenski pregon (162. člen ZKP), o čemer odloča državni tožilec. Oba instituta predvidevata kot eno izmed možnosti tudi opravo dela v korist skupnosti, kar bom na tem mestu podrobneje predstavila.

Državni tožilec lahko predlaga, da odstopi kazensko ovadbo v postopek poravnavanja, a le s pristankom osumljenca in oškodovanca. Pri odločanju o odstopitvi kazenskih ovadb v postopek poravnavanja mora državni tožilec upoštevati vrsto in naravo dejanja, okoliščine, v katerih je bilo dejanje storjeno, osebnost storilca, njegovo predkaznovanost za istovrstna ali druga kazniva dejanja pa tudi stopnjo njegove kazenske odgovornosti. Odstopitev ovadbe v postopek poravnavanja je mogoče takrat, kadar gre za naslednja kazniva dejanja:

- kazniva dejanja, za katera je predpisana denarna kazen ali zapor do treh let;
- kaznivo dejanje hude telesne poškodbe;

- kaznivo dejanje posebno hude telesne poškodbe;
- kaznivo dejanje velike tatvine;
- kaznivo dejanje zatajitve;
- kaznivo dejanje poškodovanja tuje stvari.

Kadar pa gre za kazensko ovadbo, ki je podana zoper mladoletnika, lahko državni tožilec odstopi ovadbo v postopek poravnavanja tudi za ostala kazniva dejanja, za katera je v Kazenskem zakoniku predpisana kazen zavora do petih let.

Zakon ne določa, kaj vse je lahko vsebina sporazuma v poravnalni zadevi, predvideva pa, da je to lahko tudi oprava dela v korist skupnosti in zato določa, da v tem primeru izvajanje sporazuma pripravijo in vodijo centri za socialno delo, ob sodelovanju poravnalca in državnega tožilca. Zakon ne določa obsega ur, določa pa čas in sicer, da rok za izpolnitev sporazuma ne sme biti daljši od treh mesecev. Ko državni tožilec prejme obvestilo o izpolnitvi sporazuma, kazensko ovadbo zavrže.

1.8.2.4. Delo v korist skupnosti kot alternativa kazenskemu postopku – odloženi pregon

Drugi način, ki omogoča, da se zadeva zaključi že v predkazenskem postopku pa je institut odloženega preгона. Državni tožilec lahko kazenski pregon odloži le s soglasjem oškodovanca in seveda če je osumljeni pripravljen ravnati po navodilih državnega tožilca in izpolniti določene naloge, s katerimi se zmanjšajo ali odpravijo škodljive posledice kaznivega dejanja. Odloženi pregon je možen v primeru naslednjih kaznivih dejanj:

- kazniva dejanja, za katera je predpisana denarna kazen ali zapor do treh let;
- za kaznivo dejanje omogočanja uživanja mamil;
- za kaznivo dejanje velike tatvine;
- za kaznivo dejanje zatajitve;
- za kaznivo dejanje izsiljevanja;
- za kaznivo dejanje poslovne goljufije;
- za kaznivo dejanje poškodovanja tuje stvari;
- za kaznivo dejanje poneverbe;
- za kaznivo dejanje izdaje nekritega čeka;
- za kaznivo dejanje zlorabe bančne ali kreditne kartice.

Kadar pa gre za kazensko ovadbo, ki je podana zoper mladoletnika, lahko državni tožilec odloži kazenski pregon tudi za ostala kazniva dejanja, za katera je v Kazenskem zakoniku predpisana kazen zapora do petih let.

Za razliko od poravnavanja, zakon tukaj posebej določa možne naloge, katerih oprava je pogoj za zavrženje ovadbe. Te naloge so lahko odprava ali poravnava škode; plačilo določenega prispevka v korist javne ustanove ali v dobrodelne namene ali v sklad za povračilo škode žrtvam kaznivih dejanj; poravnanje preživninske obveznosti; ali pa oprava kakšnega splošno koristnega dela. Kadra gre za določitev odprave ali poravnave škode in opravo dela v splošno korist, izvajanje dela pripravijo in vodijo centri za socialno delo ob sodelovanju državnega tožilca. Tudi tukaj zakon ne določa obsega ur, določa pa čas in sicer da rok za izpolnitev naloge ne sme biti daljši od šestih mesecev. Ko državni tožilec od centra za socialno delo prejme obvestilo o izpolnitvi naloge, kazensko ovadbo zavrže.

1.8.3. Prednosti in pomanjkljivosti dela v korist skupnosti

Delo v korist skupnosti se je izkazalo za zelo primerno obliko za manj represivno ukrepanje proti storilcem kaznivih dejanj bodisi kot oblika odvrčanja od kazenskega postopka v okviru odloženega pregona in poravnavanja ali pa kot manj represivna kazenska sankcija. Mitja Muršič (2006:23) delo v korist skupnosti opisuje kot *»manj represivno, manj stigmativno in škodljivo, bolj humano in razvojnemu obdobju mladosti bolj prilagojeno alternativo tradicionalnim oblikam sankcioniranja kaznivih dejanj mladoletnikov oz. kot participativni, integrativni in restorativni način odvrčanja od kazensko-pravnega sistema, ki lahko pomembno prispeva k spreminjanju tradicionalnega razumevanja in družbenega odzivanja na škodljiva dejanja mladih«*. Muršič opozarja, da je pri obravnavanju mladoletnih prestopnikov potrebno upoštevati, da je adolescenca obdobje burnih telesnih in emocionalnih sprememb, obdobje negotovosti in vedenjskega eksperimentiranja, da je prestopniško in odklonsko vedenje v adolescenci običajen pojav, ki je praviloma prehodnega značaja, saj izgine v procesu mladostnikovega dozorevanja. Kazniva dejanja mladoletnikov so po večini manj resna in predstavljajo bolj sitnost kot pa nevarnost za javnost. Ravno zaradi tega Muršič meni, da obravnavanje znotraj pravosodnega sistema le še prispeva k utrjevanju prestopništva (ibid. 26).

Muršič (2006:32-33) tako kot prednosti dela v korist skupnosti navaja zmanjševanje represivnosti, izogibanje stigmatizaciji, alternativnost, ekonomičnost ukrepa, možnost kombiniranja z drugimi ukrepi, resocializacijsko vlogo, specialno-preventivno vlogo, delo uresničuje simbolično popraviljanje škode družbi, mladostniku omogoča soočenje s posledicami svojega dejanja in z zahtevo po kompenzaciji povzročene škode, kar naj bi vzpodbujalo njegovo osebno oz. socialno odgovornost, z delom lahko razvija samozaupanje, samospoštovanje, samodisciplino, različne socialne in praktične veščine itd. Pomembno je, da se mladostniku omogoči pozitivna izkušnja in vloga, v kateri bo lahko izkusil in pokazal, da zmore storiti nekaj pozitivnega, kar bodo drugi odobraval. Na ta način se poleg lastnega samospoštovanja krepí tudi doživljanje povezanosti s skupnostjo in verjetnost, da ga bo skupnost sprejela.

Katja Filipčič (2006) se sprašuje o učinkovitosti dela v korist skupnosti kot alternativne sankcije in pravi, da je empiričnih raziskav, ki bi pokazale učinkovitost posameznih kazenskih sankcij, zelo malo in tudi tiste, ki so, so večinoma deležne kritik. Pri tovrstnih raziskavah se pojavlja veliko problemov, od opredelitve pojma učinkovitost sankcije (napačno bi bilo, če bi učinkovitost neke sankcije merili le s stopnjo povratništva, saj na storitev kaznivega dejanja vpliva veliko dejavnikov) pa do težav z oblikovanjem kontrolne skupine, s katero bi lahko preverjali učinkovitost sankcij. Filipčič (2006:17) v svojem prispevku omenja nekatere raziskave, s katerimi so merili uspešnost dela v korist skupnosti, ki so bile opravljene v skandinavskih državah. Glede stopnje povratništva so nekateri rezultati pokazali, da je povratništvo bistveno manjše, kot pri kazni zapora, drugi rezultati pa so pokazali, da ni bistvenih razlik glede povratništva. Ob tem Filipčič zaključuje z mislijo, da *»ni dokazano, da bi bile alternativne sankcije manj učinkovite od represivnih – če torej lahko država doseže enake (če ne celo boljše) učinke z manjšimi posegi v temeljne pravice ljudi, je dolžna izbrati manj represivne ukrepe«* (ibid. 17).

Kljub vsem prednostim, ki jih nesporno vsebuje delo v korist skupnosti za mladoletnike, pa Muršič (2006) opozarja tudi na nekatere dileme in sicer povzema Mrvića in Đorđevića (1993), ki se sprašujeta, ali je sploh upravičeno kaznovati nekoga z obvezo delati v korist celotne družbe in v kakšnem položaju je potemtakem delavec, ki opravlja isto delo za denar ali kot prostovoljec? To pa je tudi edina dilema, ki se veže neposredno na družbeno koristno delo kot

tako. Precej več dilem se v Sloveniji pojavlja v praksi, pa ne zato, ker bi imeli strokovnjaki pomisleke glede same ustreznosti dela v korist skupnosti kot vzgojnega ukrepa oz. načina sankcioniranja, temveč zaradi njegove sistemske (ne)urejenosti, saj je zakonodajalec veliko vprašanj glede opravljanja družbeno koristnega dela za mladoletnike še do danes pustil nerešenih, to pa predstavlja oviro pri pripravi in izvajanju dela.

1.9. VLOGA CENTROV ZA SOCIALNO DELO

Centri za socialno delo (CSD) so javni socialno varstveni zavodi, ki opravljajo socialno varstveno dejavnost z namenom odpravljanja socialnih stisk in težav posameznika in družine ter naloge s področja starševskega varstva in družinskih prejemkov. Ustanovitelj centrov za socialno delo je država, v Sloveniji pa trenutno deluje 62 centrov za socialno delo.

Dejavnosti, ki jih izvajajo centri za socialno delo, se delijo na več različnih področij: od socialno varstvenih storitev, kot so socialna preventiva, prva socialna pomoč, osebna pomoč, pomoč družini za dom in pomoč družini na domu; javnih pooblastil na področjih zakonske zveze, razmerij med starši in otroki, posvojitve, rejništva, skrbništva, dela z mladostniki, varstva otrok s posebnimi potrebami, varstva odraslih in starejših itd.; denarnih socialnih pomoči in oprostitve pri plačilih socialnovarstvenih storitev; pa vse do urejanja pravic iz starševskega varstva in družinskih prejemkov (Vir: <http://www.csd-lj-siska.si>).

Zgoraj naštetih dejavnosti, ki jih opravljajo centri za socialno delo, kažejo na izjemen preplet socialno varstvenih storitev in javnih pooblastil v vsakdanjem delu Centra in zato na Centru tudi deluje več področij dela: tim za obravnavo in preprečevanja nasilja v družini, psihološka služba, področje dela z družino (urejanje odnosov v družini; posredovanje pri sporazumu o vzgoji, stikih in preživetju; svetovalni razgovor ob razvezi zakonske zveze; priznanje in/ali izpodbijanje očetovstva/materinstva; pomoč pri varstvu otrokove koristi v sodnih postopkih; pomoč pri sklenitvi sporazuma v sporih med staršema; ukrepi za varstvo otrok, ki so žrtve nasilja v družini), področje rejništva in posvojitve, področje skrbništva, področje dela s starejšimi, področje dela z invalidi, področje dela z zasvojenostmi in postpenalna obravnava, področje dela z mladostniki itd. Področja dela se po organiziranosti nekoliko razlikujejo od

Centra do Centra, predvsem glede na njihove kadrovske zmožnosti in pa velikost območja, za katerega so krajevno pristojni.

1.9.1. Področje dela z mladostniki

Področje dela z mladostniki vključuje delo z mladoletnimi storilci kaznivih dejanj in pa nameščanje otrok in mladostnikov v stanovanjske skupine in vzgojne zavode z odločbo centra za socialno delo.

Janko Cafuta (1998) kot strokovni delavec na centru za socialno delo na oddelku za mladostnike v svojem prispevku opisuje delo socialnega delavca. Zakonodaja socialnemu delavcu nalaga vrsto pooblastil in nalog, ki jih mora opraviti kot strokovni delavec, kadar dela z mladoletnimi storilci kaznivih dejanj in prekrškov. Strokovne delavce, ki so vključeni v obravnavo mladoletnih storilcev kaznivih dejanj, k sodelovanju najprej pozove tožilstvo, pozneje pa še sodnik za mladoletnike. Socialni delavec je dolžan mladoletnika in starše seznaniti s potekom postopka proti mladoletniku; ima pravico oz. dolžnost dajanja predlogov državnemu tožilcu o smotrnosti postopka zoper mladoletnika; ima pravico oz. dolžnost navzočnosti pri dejanjih pripravljalnega postopka za mladoletnike; na poziv sodišča je dolžan izdelati poročilo o mladoletniku, njegovi osebnosti in življenjskih okoliščinah; navzoč mora biti na seji senata za mladoletnike in na glavni obravnavi na sodišču; na poziv sodnika za mladoletnike je dolžan izdelati obvestilo o izvrševanju vzgojnih ukrepov; v primeru izreka institucionalnih vzgojnih ukrepov je dolžan opraviti namestitev mladostnika v vzgojni zavod ali prevzgojni dom in sodelovati v postopku mladostnikove resocializacije. Pri vzgojnem ukrepu nadzorstva organa socialnega varstva in nekaterih navodilih je dolžan ukrep oziroma navodila pripraviti in jih izvajati ter o tem redno obveščati sodnika za mladoletnike. Prav tako pa mora sodelovati z državnim tožilcem v predkazenskem postopku in pri tem izvajati naloge, za katere je pristojen po zakonu (Cafuta, 1998:456-457).

1.10. SOCIALNO DELO Z MLADIMI

Čačinovič Vogrinčič (2000:77) pravi, da je *»naloge socialnega dela pri reševanju kompleksnih psihosocialnih težav otrok in mladoletnikov z odklonskim vedenjem*

vzpostavljanje socialne mreže, ki najprej otrokom in potem tudi vsem udeležnim v problemu omogoči novo učenje in nove dobre izkušnje za spoštovanje sebe in drugih ljudi«. Cilji socialnega dela so pri tem omogočiti otroku oz. mladoletniku novo, boljšo možnost za življenje in razvoj. Čačinovič Vogrinčič predmet socialnega dela z družino definira kot pomoč družini pri reševanju kompleksnih socialnih problemov. Socialni delavec ravna tako, da članom družine pomaga poiskati nove možne rešitve ter da mobilizira moč družine same (2000:79). Prva naloga socialnega delavca pri tem je, da vsakič vzpostavi delovni odnos, ne glede na to, ali dela z vso družino ali pa samo z mladostnikom.

1.10.1. Koncept delovnega odnosa

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2005:9) odnos med socialnim delavcem in uporabnikom definira kot delovni odnos, ki je opora socialnemu delavcu, da vzpostavi pogovor, ki omogoča raziskovanje in soustvarjanje dobrih, želenih izidov. Delovni odnos je tisti, ki omogoča proces pomoči, saj varuje pogovor tako, da se pomoč raziskuje in soustvarja. Vzpostavljanje pogojev za pogovor v takšnem odnosu, ki omogoči raziskovanje in oblikovanje rešitev v dialogu, pa je naloga socialnega delavca. V tem procesu pomoči sta socialni delavec in uporabnik - mladostnik sogovornika, sodelavca pri raziskovanju in soustvarjanju želenih sprememb in dobrih izidov. Zavedati se moramo, da je mladostnik strokovnjak za svoje življenje oz. strokovnjak iz lastnih izkušenj. Zato se moramo socialni delavci vsakič znova zavedati, da ne govorimo *o mladostniku* oz. ne delamo *zanj*, ampak da govorimo *z njim* in delamo *skupaj z njim*. Vsi udeleženi v procesu pomoči, tako mladostnik in socialni delavec kot tudi starši in ostali člani družine, učitelji, skupina sošolcev, prostovoljec itd. imajo nalogo, da soustvarjajo deleže pri rešitvi problema.

V delovni proces z mladostnikom ne vstopamo kar tako, iz zdrave pameti, ampak je najprej potrebno vzpostaviti nek odnos oziroma pogoje, ki bodo omogočili delo, pogovor, dogovore, konkretne naloge, oziroma odnos, ki bo vodil k doseganju želenega cilja oz. k dobremu izidu. Temeljni elementi našega delovnega odnosa so dogovor o sodelovanju, instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev ter osebno vodenje. Vendar pa tako opredeljeni delovni odnos težko vzdržujemo in ohranimo, če se v praksi hkrati ne opremo še na štiri

pomembne sodobne koncepte v socialnem delu, ki so etika udeležnosti, perspektiva moči, znanje za ravnanje in ravnanje s sedanjostjo (Čačinovič Vogrinčič, 2005, 2008a, 2008b).

1.10.2. Načela socialnega dela

Vlogo socialnega delavca, pojmovanje rešitve v socialnem delu in miselni pristop socialnih delavcev opisujejo metodična načela sistemskega socialnega dela (Lüssi, 1991 V: Čačinovič Vogrinčič, 2008:50-51).

Načelo vsestranske koristnosti socialnemu delavcu narekuje, da si mora prizadevati za takšno rešitev problema, ki upošteva interese vseh udeleženi in je tudi koristna za vse udeležene v problemu. *Načelo pogajanja* pravi, da se ustvarjanje rešitev strukturira kot pogajanje, ki ga vodi socialni delavec in gre torej za proces oblikovanja sporazuma med udeleženi. Pri iskanju rešitve pomaga, da socialni delavec stopi v stik z vsemi za mladostnika in za reševanje problema pomembnimi osebami, ki so bodisi vpletene v problem bodisi lahko prispevajo k njegovi rešitvi, kar imenujemo *načelo kontakta*. *Socialnoekološko načelo* pomeni, da socialni delavec v svojem delovanju pri reševanju problema aktivira, krepi, podpira primarno obstoječe socialne mreže, v katerih mladostnik živi (najpogosteje je to družina); če pa mladostnik takšne socialne mreže nima, mu jo pomaga vzpostaviti. V obeh primerih je to potrebno početi zelo skrbno, brez grobega spreminjanja življenjskega okolja udeleženi. *Načelo sodelovanja* narekuje, da si socialni delavec prizadeva sodelovati tudi z vsemi za problem pomembnimi tretjimi osebami. To niso osebe, ki bi bile neposredno udeležene v problemu, potrebujemo pa njihovo sodelovanje, da bi problem lahko rešili (to so npr. strokovnjaki iz drugih organizacij). Vlogo socialnega delavca med vsemi udeleženi v reševanju problema opredeljuje *načelo interpozicije*, ki pravi, da mora socialni delavec z empatijo in sočutjem pristopiti k vsakemu udeleženi v problemu, hkrati pa se mora od vsakega tudi oddalji nazaj k sebi, v socialno delavsko vodenje. Ta distanca je nujna za ravnanje, za akcijo oz. za projekt rešitve. Ko pa se začne problem trdovratno zapirati pred rešitvijo, mora biti socialni delavec sposoben svojo nemoč priznati in jo podeliti z uporabniki ter jih prositi za pomoč, kar imenujemo *načelo odpiranja problema*.

1.10.3. Izvirni delovni projekt pomoči

Izvirni delovni projekti pomoči (Čačinovič Vogrinčič, 2008a, 2008b) za vsakega mladostnika se ustvarjajo v delovnem odnosu. Tiste rešitve in zaželeni razpleti, ki se oblikujejo skozi proces delovnega odnosa, se prevajajo v akcijo, v dejanja, v konkretne naloge. Na vsakem srečanju se zapišejo podrobnosti procesa pomoči in posameznih korakov, predvsem pa se vedno znova dogovori za naslednji korak in želeni izid.

Vsak mladostnikov projekt je *izviren*, saj se vsakič na novo in posebej oblikuje samo zanj oz. je s pomočjo socialnega delavca in ostalih udeleženih soustvarjen skupaj z njim. Projekt je *deloven* zato, ker konkretizira dogovorjene spremembe in naloge tako mladostnika, kot ostalih udeleženih in socialnega delavca ter časovne roke. Poudarek je na delu, saj spremembe in želeni izidi ne bodo prišli sami od sebe, temveč je za to potrebno nekaj narediti, pri čemer vsakdo prevzame svoj delež v projektu pomoči. O *projektu* pa govorimo zato, ker poteka v nekem času in je k nečemu usmerjen, v našem primeru je usmerjen k dobrim izidom, k zastavljenemu cilju.

1.11. DELO Z MLADOSTNIKI KOT NEPROSTOVOLJNIMI UPORABNIKI

Lea Šugman Bohinc (2006) piše o tem, da v socialnem delu srečamo veliko ljudi, ki jih opredelimo kot uporabnike, čeprav sami tega ne želijo, saj se niso prostovoljno znašli v tej vlogi kot iskalci oz. prosilci storitev. Nekaterim ljudem je bila obravnava organa socialnega varstva npr. predpisana z zakonsko odredbo. Stroka takšne uporabnike imenuje *neprostopvoljni uporabniki*.

Mladoletni prestopniki so v veliki večini, če ne celo izključno, neprostopvoljni uporabniki, saj jim je bila obravnava na centru za socialno delo določena z zakonsko odločbo (npr. z izrekom vzgojnega ukrepa, za katerega pripravo in izvajanje je pristojen center za socialno delo) ali pa gre za formalni oz. neformalni pritisk okolja na mladostnika, da naj sprejme socialne storitve (npr. pritisk staršev ali šole na mladostnika, ki neopravičeno izostaja od pouka ali je vzgojno nevedljiv). V obeh primerih gre za to, da so mladostniku drugi ukazali, da postane uporabnik socialno delavskih storitev.

Pri delu z neprostovoljnimi uporabniki se lahko zgodi, da imajo ti drugačne cilje kot socialni delavec. Lahko gre celo za nasprotujoče si interpretacije tega, kaj je mladostniku v pomoč, moč, ki pa jo ima socialni delavec zaradi svoje pozicije, mu dopušča vsiliti tudi svojo interpretacijo, čeprav je to v nasprotju z načeli socialnega dela. Predvsem v primeru, ko je mladostnik prisiljen sprejeti socialne storitve po zakonski odredbi, so naloge in cilji določeni že vnaprej, čeprav se mladostnik z njimi morda ne strinja.

Kljub začetnemu odporu mladostnika, veliko socialnim delavcem z zadostno mero strokovnosti in svojim »fer« odnosom uspe vzpostaviti takšne pogoje za delo, da se mladostnik iz neprostovoljnega uporabnika »spremeni« v prostovoljnega in je nadaljevanje dela lahko uspešno in učinkovito. Vedno pa le ni tako in se mladostniki kljub prizadevanjem socialnega delavca odzovejo z odporom in zapustijo kontekst socialnega dela še preden se sploh lahko vzpostavi delovni odnos.

Zato večina avtorjev za delo z neprostovoljnimi uporabniki predlaga drugačne načine dela, čeprav Doel in Marsh (1992 V: Šugman Bohinc, 2006:347) pravita, da pri delu s popolnoma neprostovoljnimi uporabniki ne moremo več govoriti o socialnem delu, saj je za uspešno socialno delo vselej potrebna neka stopnja prostovoljnosti in pripravljenosti za udeležbo. Avtorja zato svetujeta, da naj socialni delavec uporabniku pojasni, kako namerava delati, lahko mu na primeru pokaže svoj delovni pristop, predvsem pa je pomembno, da mladostnika spoštujemo kot sogovornika. Prav spoštovanje je velikokrat ključ do zaupanja.

2. PROBLEM

Z delom v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov sem se prvič srečala pred dobrim letom in pol, med opravljanjem študijske prakse na enem od ljubljanskih centrov za socialno delo, kjer sem ob spremljanju strokovnega dela na oddelku za mladoletnike imela možnost dodobra spoznati področje dela z mladoletniki ter naloge in pooblastila, ki jih pri tem izvajajo strokovni delavci. Med vsemi nezavodskimi vzgojnimi ukrepi je to navodilo pritegnilo največ moje pozornosti, saj je zelo drugačno od ostalih vzgojnih ukrepov oziroma navodil in prepovedi. Predvsem mi je bilo všeč to, da se lahko takšno delo uporabi tudi kot alternativa kazenskemu postopku, s čimer se mladoletnik izogne obravnavi na sodišču in stigmatizaciji, ki jo takšna obravnava običajno spremlja.

V času opravljanja moje prakse se je delo v korist skupnosti na novo organiziralo za dva mladoletnika, eden pa je z delom zaključil malo pred mojim prihodom. Ob tem sem dobila občutek, da je ta vzgojni ukrep oziroma naloga v okviru odloženega pregona in poravnavanja precej pogosto v rabi, za kar pa sem kasneje izvedela, da temu ni tako in so bili ti trije primeri v času moje enomesečne prakse zgolj redko naključje. Kot sem že omenila v prejšnjih poglavjih, je delo v korist skupnosti kot nova oblika vzgojnega ukrepa in kot alternativa kazenskemu postopku za mladoletnike v slovenski kazenski zakonodaji predvideno že kar precej let. A kljub času, ki je od uzakonitve pretekel, področje priprave in izvajanja dela za mladoletnike še vedno ni sistemsko urejeno, tako kot je to pred kratkim postalo za polnoletne – odrasle storilce kaznivih dejanj in prekrškov. Veliko centrov za socialno delo ima zaradi tega povsem upravičene pomisleke glede priprave in izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike, kar pa posledično vpliva tudi na delo tožilstva in sodišča glede izrekanja te naloge oziroma navodila.

Z raziskavo želim predstaviti stanje, ki trenutno vlada na področju izvajanja dela v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov v Sloveniji. Prikazati želim različne poglede na družbeno koristno delo, kot ga doživljajo različni udeleženci: socialni delavci, mladoletniki, mentorji v izvajalskih organizacijah, sodniki in državni tožilci, obenem pa predstaviti stanje glede različnih praks priprave in izvajanja dela. Zadnja večja in poglobljena raziskava tega področja je bila opravljena med letoma 2004 in 2006 pod

vodstvom Katje Filipčič z Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, ko so nekateri centri za socialno delo šele začeli vzpostavljati pogoje za začetek izvajanja dela.

Zaradi številnih prednosti, ki jih nesporno ima delo v korist skupnosti za mladoletnike na eni strani in pa sistemskih ovir, ki otežujejo pripravo in izvajanje dela na drugi strani, sem se odločila, da to področje podrobneje raziščem. Z vidika vseh ljudi, ki so udeleženi v postopku obravnavanja mladoletnika, ki mu je bilo izrečeno opraviti delo v korist skupnosti, sem želela z raziskavo pridobiti vpogled v stanje in prakso izvajanja družbeno koristnega dela, pri čemer so me zanimala zlasti naslednja vprašanja:

- koliko centrov za socialno delo v Sloveniji ima izkušnje z izvajanjem dela v korist skupnosti za mladoletnike oziroma napotujejo mladoletnike v izvajalske organizacije;
- kakšne prakse izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike so Centri razvili;
- s kakšnimi ovirami se srečuje strokovni delavec Centra pri pripravi in izvajanju dela;
- kakšne so dosedanje izkušnje Centrov z izvajanjem dela v korist skupnosti za mladoletnike;
- kako strokovni delavec Centra vidi delo v korist skupnosti v primerjavi z ostalimi vzgojnimi ukrepi (prednosti, pomanjkljivosti);
- katere stvari bi bilo po mnenju socialnih delavcev potrebno spremeniti, da bi se delo lahko nemoteno izvajalo;
- kako mentorji v izvajalskih organizacijah ocenjujejo delo v korist skupnosti za mladoletnike kot vzgojni ukrep;
- kakšne so dosedanje izkušnje izvajalskih organizacij s sprejemanjem mladoletnikov na delo;
- kako delo v korist skupnosti doživlja mladoletnik, ki mu je bila ta naloga naložena;
- kako delo v korist skupnosti mladoletnikov vidi sodnica za mladoletnike;
- kako delo v korist skupnosti mladoletnikov vidi državna tožilka;
- kako je urejeno področje izvajanja družbeno koristnega dela za odrasle storilce kaznivih dejanj in prekrškov;
- kolikokrat so v preteklih letih slovenska državna tožilstva in pa sodniki za mladoletnike izrekli opravo dela v korist skupnosti (kot vzgojni ukrep in kot nalogo v postopku odloženega pregona in poravnavanja).

Hkrati pa želim z nekaterimi odgovori na ta vprašanja preveriti naslednje teze:

- **Teza 1:** Več kot polovica centrov za socialno delo v Sloveniji dela v korist skupnosti za mladoletnike ne izvaja.
- **Teza 2:** Največjo oviro pri izvajanju dela v korist skupnosti za mladoletnike strokovnim delavcem s CSD predstavlja sistemska neurejenost področja.
- **Teza 3:** Strokovni delavci s CSD delo v korist skupnosti za mladoletnike vidijo kot dober in potreben vzgojni ukrep.

Primeri različnih (dobrih) praks lahko služijo socialnim delavcem kot ideja za možno organiziranje dela, bodisi kot vzpodbuda, da delo začnejo izvajati (če ga trenutno ne) bodisi kot primer prakse, ki je morda boljša od njihove trenutne. Izkušnje organizacij, ki sprejemajo mladoletnike na delo, so lahko povabilo ali motivacija tako Centrom kot tudi ostalim organizacijam, da se odločijo tudi same sprejeti ta izziv. Rezultati raziskave bodo zanimivi za člane aktiva strokovnih delavcev na področju dela z mladoletniki, ki si je do zdaj tudi najbolj prizadeval za sistemsko ureditev področja. Posledično bi rezultati lahko služili kot poziv odgovornim osebam na Ministrstvu za pravosodje in odgovornim osebam na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve, saj sta ti dve ministrstvi tisti, ki sta z medsebojnim usklajevanjem in dogovarjanjem dolžni poskrbeti za sistemsko urejenost področja, ki bo omogočalo nemoteno izvajanje zakonskih določil tudi v praksi.

3. METODOLOGIJA

3.1. VRSTA RAZISKAVE

Raziskava je kvalitativna, saj osnovno empirično gradivo v največji meri sestavljajo besedni opisi raziskovanega pojava. Raziskava je tudi eksplorativna, saj sem poskušala z različnimi postopki zbiranja in analize podatkov dobiti čim boljši vpogled v prakso izvajanja družbeno koristnega dela za mladoletne storilce kaznivih dejanj in prekrškov, pri čemer sem se odločila na problem pogledati z zornih kotov različnih udeležencev.

3.2. MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV

Merski instrument so bile smernice za intervju. Ker sem podatke pridobivala od ljudi, ki imajo v raziskovanem problemu različne vloge, sem v ta namen sestavila pet različnih vodil za intervju, med katerimi je vsako vsebinsko ustrezalo vlogi, ki jo ima posamezen intervjuvanec.

Vir podatkov so bili:

- strokovni delavci CSD, ki delajo na področju dela z mladoletniki; strokovni delavci CSD, ki delajo na področju nadomestnih kaznih in drugih ukrepov v splošno korist; ter direktorji CSD;
- mladoletniki, ki so opravljali delo v korist skupnost kot vzgojni ukrep navodila ali nalogo v okviru odloženega pregona;
- zaposleni v izvajalski organizaciji, ki sprejema na delo mladoletnike, in so opravljali delo mentorja mladoletnikom;
- sodnica za mladoletnike;
- državna tožilka;
- dokumentacija, ki jo o obravnavanih mladoletnikih vodi CSD (spisi mladoletnikov);
- ostala dokumentacija, ki je last CSD;
- statistični podatki Vrhovnega državnega tožilstva RS;
- statistični podatki Statističnega urada RS.

3.3. POPULACIJA IN VZOREC

3.3.1. Populacija

Ker sem z raziskavo želela osvetliti problem z vidika različnih akterjev, je bilo raziskovanih več populacij, od katerih vsako opredeljujejo svojski pogoji.

Populacijo strokovnih delavcev centrov za socialno delo sestavljajo vsi strokovni delavci in delavke vseh 62 slovenskih centrov za socialno delo, po stanju na dan izvajanja intervjuja, ki:

- delajo na področju dela z mladostniki;
- delajo na področju nadomestnih kazni in drugih ukrepov v splošno korist;
- opravljajo funkcijo direktorja na CSD.

Populacijo mladoletnikov sestavljajo vsi mladoletniki in mladoletnice v Sloveniji, stari od 14 do 18 let, ki so v letu 2010 in 2011 opravljali delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep izrečen po Kazenskem zakoniku ali Zakonu o prekrških ali kot nalogo v okviru instituta odloženega pregonu ali poravnavanja v predkazenskem postopku in so z delom do dneva izvedbe intervjuja že zaključili.

Populacijo mentorjev sestavljajo vsi zaposleni v izvajalskih organizacijah, ki sprejemajo na opravljanje družbeno koristnega dela mladoletnike in so opravljali delo mentorja mladoletnikom kadarkoli v času do dneva izvedbe intervjuja.

Populacijo državnih tožilcev sestavljajo vsi državni tožilci, ki so zaposleni na katerem od enajstih okrožnih državnih tožilstev v Sloveniji in se pri svojem poklicnem delu ukvarjajo z mladoletniško kriminaliteto, po stanju na dan izvedbe intervjuja.

Populacijo sodnikov sestavljajo vsi sodniki za mladoletnike, ki so zaposleni na katerem od enajstih okrožnih sodišč v Sloveniji, po stanju na dan izvedbe intervjuja

3.3.2. Vzorec

Iz vsake od opisanih populacij sem oblikovala vzorce, ki so bili neslučajnostni in priročni. Glavno merilo pri izboru intervjuvancev je bila njihova pripravljenost za sodelovanje, drugo pomembno merilo pa je bila njihova geografska dostopnost. Glede na to, da sem finančna

sredstva za izvedbo raziskave, s čimer imam v mislih predvsem potne stroške, krila sama, sem bila prisiljena opravljati intervjuje s tistimi ljudmi, ki se nahajajo oziroma delujejo v mojem lokalnem okolju ali pa od njega vsaj niso preveč oddaljeni.

V vzorec *strokovnih delavcev*, ki delajo na centrih za socialno delo na področju mladoletnikov, sem zajela delavce petih slovenskih centrov za socialno delo, pri čemer mi je uspelo vzorec oblikovati tako, da se med njimi dva Centra nahajata v večjem slovenskem mestu, eden se nahaja v srednje velikem slovenskem mestu, dva pa se nahajata v ruralnem okolju.

V vzorec *mladoletnikov*, ki so opravljali delo v korist skupnosti, sem zajela dva mladoletnika, ki sta delo opravljala v različnih organizacijah, prav tako pa je bila v enem primeru oprava družbeno koristnega dela izrečena kot vzgojni ukrep, v drugem primeru pa kot naloga v okviru odloženega pregona.

V vzorec *mentorjev*, ki so opravljali mentorstvo mladoletnikom v izvajalskih organizacijah, sem zajela tri delavce. Organizacije se med seboj razlikujejo po dejavnosti, ki jo opravljajo. V enem primeru je šlo za krizni center za mlade, ki je enota centra za socialno delo; v drugih dveh primerih pa je sicer šlo za isto krovno organizacijo, ki deluje na področju varstva in rehabilitacije oseb po poškodbi glave, vendar delo poteka v dveh različnih enotah (v zaposlitveni enoti in v stanovanjski skupini). Krizni center za mlade se nahaja v ruralnem okolju, ostali dve organizaciji pa v mestnem okolju.

V vzorec *sodnikov in državnih tožilcev* sem vključila eno sodnico za mladoletnike in eno državno tožilko, ki se ukvarja z mladoletniško kriminaliteto. Sodnica za mladoletnike deluje na Okrožnem sodišču v Ljubljani, državna tožilka pa na Okrožnem državnem tožilstvu v Ljubljani.

3.4. ZBIRANJE PODATKOV

Vse podatke sem pridobivala sama, zbiranje podatkov pa je potekalo na različne načine: z osebnimi intervjuji, s telefonskimi pogovori in z dopisovanjem preko elektronske pošte; pa tudi z analizo sekundarnih virov (s pregledom dokumentacije mladoletnikov na centru za socialno delo in s pregledom statističnih podatkov, ki sem jih pridobila od različnih institucij). Zbiranje podatkov je potekalo od 1. februarja 2011 do 15. aprila 2011.

Iz seznama vseh slovenskih centrov za socialno delo sem izbrala tiste, za katere sem presodila, da so mi lažje dostopni, nato pa sem z njimi navezala stike preko elektronske pošte in telefona ter vprašala za sodelovanje v osebni intervjuju. Na ostale Centre sem poslala elektronsko sporočilo, v katerem sem pojasnila namen raziskave in jih prosila, da odgovorijo na sledeče vprašanje: *»Ali ima vaš CSD s katero od organizacij sklenjeno soglasje o napotitvi mladoletnikov in torej izvaja delo v korist skupnosti za mladoletnike ali ne?«* Pri tem sem pojasnila, da bodo Centri v raziskavi ostali neimenovani, saj je namen pridobiti zgolj tiste podatke, iz katerih se bo dalo sklepati o razširjenosti in različnih praksah izvajanja tovrstnega dela za mladoletnike. Vsa elektronska sporočila sem naslovila na naslove direktorjev Centrov, na vprašanje pa so v nekaterih primerih odgovorili direktorji, v drugih primerih pa je bilo vprašanje posredovano strokovnim delavcem, ki delajo na področju dela z mladoletniki in so na vprašanje odgovorili sami. Tistim Centrom, ki mi v prvem krogu niso odgovorili, sem elektronsko pošto poslala še enkrat. Z nekaterih Centrov tudi po dveh poslanih sporočilih odgovora še vedno nisem prejela, zato sem jih kontaktirala po telefonu in odgovore pridobila na ta način. Do 15. aprila, ko sem zaključila z zbiranjem podatkov, mi je uspelo pridobiti odgovore vseh Centrov, razen dveh, s katerima nikakor nisem mogla vzpostaviti stika.

Odgovori Centrov, ki sem jih pridobila po elektronski pošti, so se med seboj precej razlikovali po »izčrpnosti«, saj so nekateri vsebovali le kratek odgovor na vprašanje, v drugih pa so strokovni delavci podrobneje opisali prakso, ki jo izvajajo in podelili tudi svoje osebno mnenje o področju družbeno koristnega dela za mladoletnike in njegovih sistemskih pomanjkljivosti. Podobno je bilo tudi pri telefonskih pogovorih, kjer so nekateri strokovni delavci spregovorili o težavah, s katerimi se srečujejo pri pripravi in izvajanju dela ter o svoji lastni iznajdljivosti, ki jo pri tem uporabljajo, kadar delo vseeno izvajajo; spet drugi pa so bili ob mojih vprašanjih zelo zadržani in so dajali zelo skope odgovore, ob čemer se je tudi čutilo, da o zadevi ne želijo preveč razpravljati.

Za primerjavo področja družbeno koristnega dela med polnoletnimi in mladoletnimi storilci kaznivih dejanj in prekrškov sem se pogovarjala tudi s strokovno delavko, ki dela na področju nadomestnih kazni za odrasle, na enem od Centrov, kjer sem že opravljala intervju z delavko na področju dela z mladoletniki. Med tem pogovorom sem dobila tudi vpogled v pogodbo o izvajanju dela, ki se sklene za polnoletne napotene osebe in pa navodila MDDSZ za izvajanje dela, ki sistemsko urejajo področje za polnoletne.

Na enem od Centrov sem pregledala tudi dokumentacijo oz. spise štirih mladoletnikov, ki jim je bilo delo v korist skupnosti izrečeno po različni zakonski podlagi (kot vzgojni ukrep po KZ, kot vzgojni ukrep po ZP, kot naloga v okviru odloženega pregona in kot naloga v postopku poravnavanja), s čimer sem dobila vpogled v vodenje postopka na Centru, vpogled v dinamiko komuniciranja med različnimi akterji, pregled sklepov sodišča in državnega tožilstva, pregled končnih poročil izvajalske organizacije o opravljenem delu in poročilo Centra o opravljenem navodilu itd. Pregled dokumentacije sicer ni pomemben za samo raziskavo, mi je pa koristno služil za boljše razumevanje celotnega postopka od izreka naloge do njenega zaključka.

Stik z izvajalskimi organizacijami sem navezala s pomočjo socialnih delavcev na Centrih, kjer sem opravljala intervju, saj so mi oni posredovali kontaktne podatke ljudi, ki opravljajo mentorstvo mladoletnikom. Preko telefona in elektronske pošte sem se nato dogovorila za osebno srečanje, v enem primeru pa mi je tudi osebno srečanje z mentorjem organizirala kar strokovna delavka Centra.

Oba mladoletnika, s katerima sem opravila intervju, je prav tako najprej kontaktiral strokovni delavec in vprašal za sodelovanje mladoletnika in starše. V enem primeru sem nato intervju opravila na Centru, v drugem pa pri mladoletniku doma.

Kontaktni elektronski naslov sodnice za mladoletnike in državne tožilke sem dobila na enem od Centrov, nato pa sem se še po telefonu dogovorila za osebni intervju, ki sem ga opravila v prostorih Okrožnega državnega tožilstva in v prostorih Okrožnega sodišča.

Pri pridobivanju statističnih podatkov sem se obračala na službo za odnose z javnostmi pri Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve; Ministrstvu za pravosodje; Vrhovnem državnem tožilstvu; Vrhovnem sodišču RS; ter Statističnemu uradu RS. Moram pa omeniti, da nisem uspela pridobiti vseh podatkov, ki sem jih želela, saj podatki za leto 2010 še niso objavljeni in s tem dostopni javnosti; ko pa sem na Vrhovnem sodišču zaprosila za podatke o vzgojnih ukrepih oziroma o izrečenih navodilih in prepovedih, iz katerih bi bilo razvidno, kolikokrat je bilo izrečeno navodilo delo v korist skupnosti so mi celo povedali, da statistike o številu posameznih navodil in prepovedi sploh ne vodijo in da je njihova statistika enaka tisti, ki jo ima statistični urad.

3.5. OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Podatke sem obdelala kvalitativno in ročno. Za obdelavo podatkov, ki sem jih pridobila z intervjuji, telefonskimi pogovori in elektronsko pošto, sem uporabila tehnike kvalitativne analize.

Intervjuje sem najprej prepisala in uredila, nato pa jih razporedila na štiri sklope, glede na to, kdo je bil intervjuvanec:

1. Sklop: intervjuji s socialnimi delavci
2. Sklop: intervjuji z mentorji v izvajalskih organizacijah
3. Sklop: intervjuji z mladoletniki
4. Sklop: intervju z državno tožilko in sodnico.

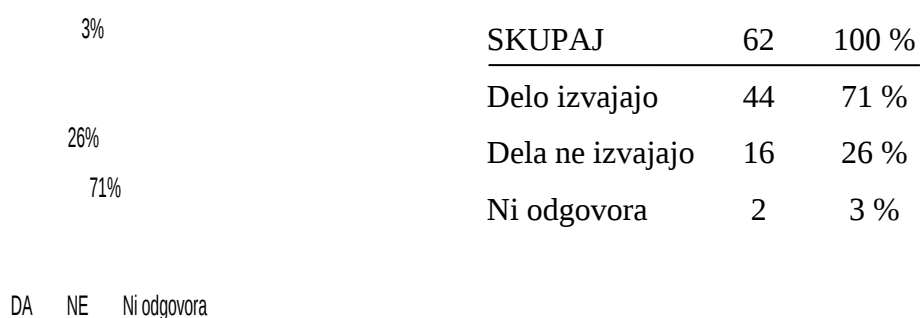
Vsak sklop intervjujev sem obdelala posebej in sicer po naslednjem vrstnem redu: najprej sem vsak posamezen intervju označila (npr. intervjuje s socialnimi delavci sem označila z oznakami *CSD1*, *CSD2*, *CSD3*, *CSD4* in *CSD5*), nato sem ga pozorno prebrala in v njem podčrtala relevantne izjave, glede na vprašanja, ki so me zanimala v raziskavi. Za vsako raziskovalno vprašanje sem oblikovala tabelo, kamor sem vpisovala izjave intervjuvancev, s čimer sem dobila primerjalni pregled izjav. Nato sem izjave različnih intervjuvancev primerjala med seboj, tako da sem ugotovila podobnosti in razlike glede raziskovalnega vprašanja in oblikovala končno interpretacijo. Na enak način sem obdelala tudi ostale tri sklope intervjujev.

Odgovore, ki sem jih s centrov za socialno delo pridobila preko elektronske pošte ali telefona, sem vpisovala v posebno tabelo, kjer sem prav tako vsakemu Centru določila oznako in zraven pripisala izjavo, ki odgovarja na vprašanje, ali izvajajo delo v korist skupnosti za mladoletnike. Kjer sem pridobila še kakšne druge relevantne informacije, ki se povezujejo z raziskovalnim vprašanjem, sem dopisala še te. Iz tako urejenih izjav sem nato preštela, koliko Centrov delo izvaja in koliko ne, ter izračunala odstotke.

4. REZULTATI

4.1. ODGOVORI CSD

Graf 4.1.1.: Razširjenost izvajanja dela v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov na slovenskih CSD

Od vseh 62 centrov za socialno delo v Sloveniji so mi s 44 Centrov odgovorili, da delo v korist skupnosti za mladoletnike izvajajo oziroma so vsaj že imeli kakšen primer, ko so mladoletnika napotili na izvajanje dela v kakšno od organizacij; s 16 Centrov so sporočili, da dela za mladoletnike ne izvajajo ali pa do sedaj še niso imeli tovrstnega primera; z dveh Centrov pa nisem uspela pridobiti odgovora.

Tabela 4.1.1.: Začetek izvajanja dela

CSD	Odgovor
CSD1	- izvajati smo ga začeli leta 2004
CSD2	- prvi je bil novembra 2010
CSD3	- v zadnjem času to izvajam - v zadnjih treh letih sem imela na izvajanju skupaj 6 mladostnikov
CSD4	- odkar je prišel nov kazenski zakonik leta 2004
CSD5	- mi smo to izvedli samo enkrat, lansko leto - za tri mladoletnike hkrati, ker so skupaj storili kaznivo dejanje

Centri so z začetkom izvajanja družbeno koristnega dela za mladoletnike začeli v precej različnih obdobjih. Na dveh CSD so z izvajanjem dela začeli kmalu po uvedbi novega

Kazenskega zakonika leta 2004; na enem CSD je socialna delavka povedala, da ukrep izvajajo v zadnjem času, pri čemer je omenila obdobje zadnjih treh let; na drugem CSD so z izvajanjem ukrepa začeli šele pred dobrimi sedmimi meseci, saj so ga prvič izvedli novembra 2010; na enem CSD pa so ukrep v vsem času izvedli le enkrat in to v preteklem letu, ko so delo organizirali za tri mladoletnike, kjer je šlo za kaznivo dejanje v sotorilstvu.

Tabela 4.1.2.: Vrste organizacij, kamor CSD napotuje mladoletnike na delo

CSD	Odgovor
CSD1	- varstveno delovni center - zavod za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave – bivalna enota - društvo za zaščito živali - dom starejših občanov
CSD2	- zavod za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave – zaposlitvena enota
CSD3	- krizni center za otroke - podjetje za usposabljanje in zaposlovanje invalidov
CSD4	- krizni center za mlade - dom za stare
CSD5	- dom za stare - center za pomoč na domu

Izvajalske organizacije, s katerimi sodelujejo Centri zajeti v vzorec, so po svoji dejavnosti večinoma humanitarne organizacije s področja socialnega varstva: varstveno delovni center, zavod za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave, dom starejših občanov, krizni center za otroke in mladostnike, podjetje za usposabljanje in zaposlovanje invalidov ter center za pomoč na domu. En center pa sodeluje tudi z društvom za zaščito živali.

Tabela 4.1.3.: Razlogi za sodelovanje z izbranimi izvajalskimi organizacijami

CSD	Odgovor
CSD1	- so v naši lokalni skupnosti - so mladoletnikom dostopne, da so blizu - glede na njihovo dejavnost
CSD2	- ker ima CSD sklenjen dogovor za opravljanje družbeno koristnega dela tudi za polnoletne - zaradi dobrega sodelovanja - imamo z njimi dober poslovni odnos - ker jim je blizu
CSD3	- spada pod naš CSD - se dogovorim s kolegom, ki potem te mladostnike prevzame - za dom starejših občanov je bilo tako /.../ ker je nekdo nekoga poznal in so se zmenili
CSD4	- v kriznem centru že svoje delo, ki ga opravljajo, je naravnano na mladostnike - bomo v okviru kriznega centra to izvajali, ko tudi stroške sami krijemo - najbrž se tudi ne bi podajali v to, če ne bi bili enota našega centra
CSD5	- to so organizacije, kjer se izvaja za odrasle

	- fant je izrazil željo, da bi delal v domu upokoјencev - jaz sem povedala, kakšne so možnosti in potem je on izrazil to in to
--	---

Razlogi, iz katerih so se Centri odločili za sodelovanje prav z zgoraj omenjenimi organizacijami, se od Centra do Centra razlikujejo. En Center je kot glaven razlog za izbiro organizacij navedel to, da so te v lokalni skupnosti in tako mladoletnikom kar se da dostopne, izbrali pa so jih tudi glede na njihovo dejavnost. Sicer pa se je CSD pridobivanja organizacij lotil zelo sistematično: *»Na predstavitev smo povabili deset organizacij, večinoma so se tudi odzvali in prišli na sestanek, kjer smo jim predstavili vzgojni ukrep, potem pa smo predstavnike organizacij povabili k sodelovanju. Štirje so se odločili za to, ostali pa ne.«* Drugi CSD je kot razlog za sodelovanje s trenutno organizacijo navedel dober poslovni odnos, saj v isto organizacijo na opravljanje družbeno koristnega dela napotujejo tudi polnoletne. Dva Centra, ki mladoletnike na opravljanje dela napotujeta v krizni center za otroke oziroma mladostnike, sta se za to potezo odločila zato, ker je v obeh primerih krizni center enota CSD in so s tega vidika zelo povezani in tudi zaposleni v kriznem centru so se strinjali, da prevzamejo mladoletnike. Ena socialna delavka je poudarila tudi to, da se ji zdi prednost dela v kriznem centru med drugim ta, da imajo zaposleni izkušnje z delom z mladostniki. Druga socialna delavka je omenila, da so enkrat nekega mladoletnika napotili na delo v dom za stare, ampak da v tem primeru ni organizacije izbral oziroma določil CSD, temveč so se za delo v domu dogovorili preko poznanstev. V enem primeru pa je mladoletnik sam izrazil željo, da bi delal v določeni organizaciji, ker se je ta nahajala v bližini njegovega doma, nato pa je socialna delavka kontaktirala organizacijo in tam so se strinjali.

Tabela 4.1.4.: Dosedanje izkušnje sodelovanja z izbranimi izvajalskimi organizacijami

CSD	Odgovor
CSD1	- z vsemi imamo zelo dobre izkušnje - z vsemi štirimi sodelujemo že od začetka
CSD2	- če nekaj dobro funkcionira, se to tudi obdrži
CSD3	- so se tukaj zelo dobro odrezali - so bili res zelo zadovoljni z njimi
CSD4	- pred leti smo tudi z domom za stare šli v dogovor /.../ za enega mladostnika so pa takoj po prvem dnevu rekli, da nima odnosa do starih ljudi in da ne morejo
CSD5	- ni bilo nobenih problemov - je šlo tudi vse tako hitro - ni bilo nobenih komplikacij niti s strani izvajalca - nam je direktor doma za upokoјence šel zelo na roko

Vsi intervjuvani socialni delavci so povedali, da so njihove dosedanje izkušnje sodelovanja z izbranimi izvajalskimi organizacijami dobre. En CSD z vsemi trenutnimi organizacijami sodeluje že od vsega začetka, od leta 2004; tudi Centra, ki mladoletnike napotujeta skoraj izključno v krizni center za mlade, imata s tema organizacijama že večletno uspešno sodelovanje. Na enem Centru so poskusili sodelovanje še z domom za stare, a se ni izkazalo za uspešno, saj so se tam po enem dnevu odločili, da tako s konkretnim mladoletnikom kot tudi v prihodnje ne želijo več sodelovati. Center, ki pa je delo do sedaj izvedel le enkrat, je to sodelovanje prav tako ocenil kot zelo uspešno, saj so jim tudi zaposleni v sami organizaciji bili pripravljeni pomagati: »Nam je direktor doma za upokojece šel zelo na roko, jih je tudi on vključil v varstvo pri delu.«

Tabela 4.1.5.: Težave pri pridobivanju organizacij

CSD	Odgovor
CSD1	- jih skrbi, da bi mladoletniki kradli - imajo pomisleke zaradi morebitne škode, ki bi jo povzročil mladoletnik - da nimajo nikogar, ki bi bil pripravljen prevzeti delo mentorja
CSD2	- mi ni uspelo navezati stika z njimi
CSD3	- če imam romskega mladostnika, ne dobim - so bili zelo skeptični /.../ če se kaj ukrade
CSD4	- z domom za stare smo poizkusili, ampak je njihova direktorica rekla, da se ne bodo ukvarjali s tem - okoli teh administrativnih zadev, zavarovanj so se pokazali kot negotovi - hoteli so neka taka zagotovila, ki jim jih mi nismo mogli dati - kdo bo mentor - kdo bo mentorja plačal - kaj, če škodo naredijo - kaj, če se nalašč poškoduje in bodo imeli poškodbo pri delu - neka dodatna obveznost, od katere pa ni nekih koristi - mladostnika ne vidijo kot potencialnega delavca, od katerega bi lahko imeli korist
CSD5	- ni bilo nobenih komplikacij /.../ jim je bilo tudi že poznano, ker imajo že odrasle

Pomislike v zvezi s sprejemanjem mladoletnikov na delo so izrazile predvsem tiste organizacije, ki so tudi zavrnilo sodelovanje. Kot razloge, iz katerih so se odločili, da mladoletnikov ne bodo sprejeli na delo, so v organizacijah večinoma navajali skrb glede morebitnih tatvin in škode, ki bi jo povzročil mladoletnik ter kdo bi prevzel delo mentorja mladoletniku. Socialni delavci so navajali tudi druge ovire pri pridobivanju organizacij, na primer to, da z organizacijo nikakor niso mogli vzpostaviti stika (neodzivnost organizacije); v enem primeru je mladoletnik že začel z delom v organizaciji, a se je direktorica le-te kmalu po začetku dela odločila, da ne želijo nadaljevati; organizacije od dela mladoletnikov ne vidijo

nobene koristi, ampak prej obveznost in dodatno delo, ki ni plačano; ena socialna delavka je kot oviro, na katero je naletela med delom, navedla to, da ni mogla najti organizacije, kjer bi bili pripravljeni sprejeti romskega mladoletnika, kar naj bi bila velika težava tudi v primeru, ko gre za polnoletne. Na enem CSD pa so povedali, da težav s strani organizacij glede sprejemanja mladoletnikov ni bilo, saj so jim bile zadeve že poznane, ker vse organizacije, s katerimi so navezali stik, sprejemajo na delo tudi polnoletne.

Tabela 4.1.6.: Vrsta izvajalske organizacije in dela, ki je po mnenju socialnega delavca najustreznejše za opravljanje dela v korist skupnosti za mladoletnike

CSD	Odgovor
CSD1	- odvisno za katero kaznivo dejanje ali vrsto prekrška gre - če gre za kazniva dejanja z elementi nasilja, ga običajno ne napotimo tja, kjer je neposredno delo z ljudmi - kadar gre za prometne prekrške, običajno predlagamo zavod za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave - pomembno, da imajo mladoletniki tudi možnost izbire organizacije
CSD2	- že to, da je mladostnik 20 ali 30 ur kulije sestavljal, je imelo nek učinek - tisti, ki se je vozil brez čelade tako vidi, kaj se mu lahko zgodi
CSD3	- direktno delo z uporabniki, to pomeni, da so se z njimi družili, pekli so palačinke, igrali so se z žogo z njimi - so pa pomagali pri hišniških opravilih, čiščenju - z enim strokovnim delavcem sta omaro skupaj sestavila - pozimi so pomagali sneg kidat okoli hiše, vse igrače so preprali in posortirali
CSD5	- meni se vsako delo zdi v redu, tudi fizično delo

O vrsti izvajalske organizacije in konkretnem delu, ki bi bilo najustreznejše za mladoletnike, so socialni delavci navajali različna mnenja. Ena socialna delavka meni, da je mladoletniku dobro ponuditi neko izbiro organizacij, da se lahko tudi sam odloči glede na svoje interese, kje bo opravljal delo; meni pa tudi, da je pri izbiri izvajalske organizacije odvisno tudi to, katero kaznivo dejanje oz. prekršek je mladoletnik storil. Tako socialna delavca, ki mladoletnike največkrat napotujeta v zavod za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave, menita, da je delo v tej organizaciji zelo ustrezno predvsem za tiste mladoletnike, ki imajo prekrške v prometu (npr. vožnja brez čelade): *»Tisti, ki pa ima na primer prometne prekrške in gre v stanovanjsko skupino Zavoda, ko dejansko gre nekam, kjer so ljudje ravno zaradi tega, kar je sam kršil, se mi zdi pa najbolj efektivno.«* Tudi drugi socialni delavki se zdi dober način opravljanja dela v takšni organizaciji, kjer imajo mladoletniki neposreden stik z ljudmi, kjer gre za druženje z uporabniki, čeprav je tudi delo v kriznem centru, kjer mladoletniki ne prihajajo v stik z otroki, ki so tam nastanjeni, opisala kot popolnoma ustrezno, saj so v tem

primeru mladoletniki pomagali zaposlenim pri različnih opravilih. Ena socialna delavka je povedala, da se ji zdi vsako delo primerno: »Z vzgojnega vidika, da vidijo, kako je težaško, zakaj je pametno, da hodijo v šolo. Ker kakšen misli, da on pa ne bo delal za 500€, da vidijo kaj pomeni zaslužiti denar.«

Tabela 4.1.7.: Mnenje socialnega delavca o delu v korist skupnosti kot vzgojnem ukrepu

CSD	Odgovor
CSD1	- ta ukrep bi se moral pogosteje izrekati - vsi do sedaj so pozitivno ocenili izkušnjo - ob delu imajo priložnost videti, koliko napora morajo uporabniki vložiti v vsakodnevne stvari, ki se njim zdijo samoumevne
CSD2	- ta ukrep je koristen - mladostniki si to delo dobro zapomnijo, v smislu, da če narediš neko neumnost, jo je treba tudi popraviti - tudi če ti mladostniki prej nimajo nekih delovnih navad, se s tem, ko so vključeni v delo, pokažejo neke njihove kvalitete - dobijo izkušnje, spodbude in neko reč speljejo do konca
CSD3	- meni se zdi v redu - sploh v predkazenskem postopku - veliko mladostnikov naredi kaznivo dejanje ali pa se zaplete naključno - veliko imajo potenciala in na ta način tudi pridobijo na vrednosti in je to lahko samo nekaj pozitivnega - jaz ne smatram, da je to v smislu kaznovanja - večina mladostnikov to tudi razume kot neko priložnost /.../ nikoli ne bi takšnih uporabnikov spoznali - dobijo en občutek, da so koristni, da dobijo eno potrditev - so mi rekli, da so se čisto konkretnih del naučili - se naučijo tudi nekega dogovarjanja /.../ za kakšne ure se potem tudi sami dogovarjajo - neke odgovornosti - komuniciranje z drugo institucijo, kar običajno delamo starši - na ta način soustvarjajo nek odnos
CSD4	- dobi občutek, da tudi on lahko neko delo opravi in dobi neko pohvalo - so zainteresirani, da se nekje izkažejo - se mi zdi, da je ta ukrep dober
CSD5	- se je to izkazalo za zelo dobro stvar in mi tudi vsi verjamemo v to - družbeno koristno delo je takšno, da mora nekaj narediti - da so koristni - je treba zjutraj vstati - je edino taka učinkovita zadeva - med navodili je najboljše - če bi bilo urejeno, je najboljše

Vsi socialni delavci so delo v korist skupnosti kot obliko vzgojnega ukrepa za mladoletnike ocenili zelo pozitivno. Menijo, da je družbeno koristno delo eno najustreznejših ter učinkovitih navodil, sploh kot naloga v predkazenskem postopku. Intervjuvanci so povedali, da je po njihovem mnenju tovrstno delo za mladoletnika učinkovito zato, ker je mladoletnik pri tem

osebno aktivno udeležen, opravlja neko konkretno delo, od katerega ima nekdo neko korist: *»To je izkušnja, ko gre mladostnik nekam in nekaj konkretnega oddela in to je zanj bolj učinkovito, kot pa da hodi sem na Center.«* Tovrstno delo ima po mnenju vprašanih naslednje pozitivne učinke: dobijo izkušnje dela; izkušnje delovnih navad; dobijo občutek, da je njihovo delo koristno; dobijo pohvalo za svoje delo; nekateri se naučijo novih, konkretnih opravil; delo jim nalaga neko odgovornost (npr. točno prihajanje na delo, dobro opravljeno delo); dobijo izkušnjo samostojnega dogovarjanja (npr. glede prihodov, urnika); pokažejo se neke njihove kvalitete, znanja, sposobnosti; imajo priložnost spoznati in se družiti z ljudmi, s katerimi sicer najbrž ne bi prišli neposredno v stik; itd. Vsi socialni delavci so povedali, da so po dosedanjih izkušnjah vsi mladoletniki (z zelo redkimi izjemami) delo tudi uspešno opravili: *»Do sedaj so ga tudi vsi uspešno opravili in to proti mojim pričakovanjem. Vsi so delo zelo resno vzeli, dobro so bili sprejeti s strani uporabnikov, imeli so korekten odnos do njih in do dela.«* Kot pozitiven stranski učinek dela je ena socialna delavka opisala tudi primer, ko je mladoletnik z mentorjem razvil zelo dober odnos: *»En fant se je z mentorjem precej spoprijateljil, ker je bil mentor moški in se je lahko z njem kake stvari po moško pomenil. Ta fant je ravno izgubil očeta in ker bi mu ta mentor po letih lahko bil oče, se mi zdi, da sta se v tem smislu nekako zaštekala.«* Kot slabo lastnost dela pa je ena socialna delavka ponovno izpostavila majhnost kraja, kjer je na voljo na primer samo ena organizacija: *»Ne zdi se mi pa v redu to, če je samo ena institucija in bo potem mladostnik imel težave v okolju, zato ker je hodil tja. Treba je poiskati nekaj, da bo lahko to izvedel in da ne bo potem ožigosan. Tako da meni se zdijo ti manjši kraji problem.«*

Tabela 4.1.8.: Ocena dela v korist skupnosti v primerjavi z ostalimi vzgojnimi ukrepi

CSD	Odgovor
CSD1	- mladoletniki dobijo več praktičnih izkušenj - vidijo učinek svojega dela - če gre za mladoletnika, ki potrebuje več pomoči in podpore, potem običajno predlagamo vzgojni ukrep nadzorstvo organa socialnega varstva
CSD2	- bolj zaleže kot ostali - od blažjih vzgojnih ukrepov pa je ta najkoristnejši - to ni proti mladostniku naravnan ukrep, ampak je njemu v korist - oddaja v prevzgojni dom je nujen takrat, ko se mladostnik pač ne ustavi s svojim vedenjem - z nadzorstvom nimam nekih zelo dobrih izkušenj, ker se zadeve zelo vlečejo
CSD3	- če bi šli narediti izračune, bi bilo to veliko ceneje, kot pa so vsi sodni postopki - je to veliko bolj koristno, kot pa je na primer ukor /.../ nič nima od tega - saj tudi družbeno koristno delo ni za vse, za ene je, za ene ni
CSD4	- pri poravnavi je lahko problem, ker se ti ljudje zapletejo, ta odnos storilec in

	oškodovanec - poravnave, kakor se na papirju dobro vidijo, so v resnici zelo težko izvedljive - če ima težave, da v šolo ne hodi, se mu naloži šola - strožji nadzor pa predlagamo takrat, če ugotovimo, da je tudi v družini problem - če se tisti, ki je vključen, ne zaveda, da ima lahko kakšno korist od tega in se niti ne trudi sodelovati, pač hodi zato, da tisto kljukico dobi - tudi starši nekako bolj razumejo, zakaj se to dela
CSD5	- če se mu izreče ukor, nikogar ne briga - nadzorstvo organa socialnega varstva, kdo hodi - tukaj samo pride in se pogovarja, tam pa mora nekaj narediti in je najboljša šola - imam enega fanta, ki pride, ampak pove, da hodi samo zato, ker mora

Socialni delavci menijo, da je delo v korist skupnosti v primerjavi z ostalimi vzgojnimi ukrepi na splošno boljše in bolj učinkovito. Navajali so ga kot bolj učinkovitega od ostalih »blažjih« vzgojnih ukrepov, kot so ukor, ostala navodila in prepovedi ter nadzorstvo organa socialnega varstva. Kot prednosti so navajali osebno udeležnost mladoletnika v konkretnem delu, s čimer mladoletniki dobijo več praktičnih izkušenj in vidijo učinek svojega dela; ena socialna delavka pa opravo družbeno koristnega dela že v predkazenskem postopku vidi tudi kot dober način za izognitev številnim stroškom, ki nastanejo s sodnimi obravnavami, kjer je udeleženih precej več ljudi kot v predkazenskem postopku. Niso pa socialni delavci družbeno koristnega dela navajali kot absolutno najustrežnejši ukrep, saj so povedali, da je izbira vzgojnega ukrepa smiselno prilagoditi tako vrsti kaznivega dejanja kot tudi drugim okoliščinam. Tako se jim zdi v primeru, ko mladoletnik potrebuje več pomoči in podpore oziroma takrat, ko je potrebno intenzivneje vključiti tudi družino, ustreznejši vzgojni ukrep nadzorstvo organa socialnega varstva (lahko z dodatnim navodilom opraviti delo v korist skupnosti). Sicer pa socialni delavci nadzorstvu organa socialnega varstva niso preveč naklonjeni, saj v večini primerov ne vidijo učinka na mladoletnika. Pri nadzorstvu organa socialnega varstva opažajo, da mladoletnik pride, če sploh pride, zgolj zato, ker mora in da se zabeleži njegova prisotnost; druga slaba stran pa je, da se ta ukrep časovno zelo vleče. Za primerjavo družbeno koristnega dela z ostalimi vzgojnimi ukrepi je ena od socialnih delavk povedala: *»Tukaj pa gre na eno nevtrarno mesto, nekaj oddela in si reče, evo narobe sem naredil, zdaj sem pa to odslužil in lahko spet s ponosno glavo hodim po svetu in mi ne more nihče nič več reči.«*

Tabela 4.1.9.: Težave, s katerimi se srečuje socialni delavec pri pripravi in vodenju dela v korist skupnosti za mladoletnike

CSD	Odgovor
CSD1	- ne, nobenih težav nimamo - starši mladoletnikov zelo podpirajo ta način dela - je mladoletnik delal v VDC in je rekel, da se boji uporabnikov
CSD2	- prej je bil problem predvsem dogovor, ki ga ni bilo, dokler ni prišlo do odobritve direktorja - nerodno je bilo, da si moral na sodišču ali tožilcu ves čas razlagati, da ukrepa ne bomo izvajali
CSD3	- če imam romskega mladostnika ne dobim institucije in ni variante, da bi to izvedla - kjer pa je finančna stiska, ali pa če ni prevoza, ali pa da so iz kakšne vasi, je pa velik problem - tako kot je zdaj to ne bi smelo biti tako - so mi zakomplicirali s pogodbami, ker niso bile v redu - se je tudi pri pogodbah zataknilo, kaj bi morale pisati, - kdo prevzame odgovornost, ali je to CSD ali tista institucija - za tisto kvoto ur, ki so jih imeli, je bilo toliko dela
CSD4	- jaz sem vesela, da naša direktorica to podpira - veliko stvari je od vodstva odvisno, kakšno vizijo ima direktor
CSD5	- direktorica je zainteresirana, da bi se to uredilo - informacija direktorice je, da se čaka nova navodila - dela smo imeli kar nekaj, ker je vse nedorečeno - smo prilagodili, tako da mi je dala tista, ki ima za odrasle in popravili notri mladoletnik /.../ nič nismo imeli - kaj se bo zgodilo, če bom dobila primer /.../ ne vem, kaj bom naredila - mi to tako doživljamo, da so mladoletniki prav postranska zadeva

Največja težava, ki jo pri pripravi in vodenju dela za mladoletnike zaznavajo socialni delavci, je sistemska neurejenost področja, saj ni urejeno financiranje stroškov, ki nastanejo zaradi izvajanja dela: zavarovanje, potni stroški, malica, zdravniški pregled. Ali bo Center delo izvajal ali ne, je v celoti odvisno od direktorja Centra, ki odobri financiranje stroškov iz sredstev CSD oziroma je pripravljen prevzeti odgovornost za izvajanje dela na kak drug način. Na enem Centru so povedali, da so kot težavo v obdobju, preden so začeli z izvajanjem dela, doživljali odločitev direktorja, da dela trenutno ne izvajajo, kar je socialnega delavca spravljalo v neprijeten položaj, ko je moral to sporočiti sodišču oz. tožilstvu. Tudi ko je direktor kasneje odobril izvajanje dela in so se pojavila vprašanja glede plačila stroškov in ponovni pomisleki - ali se lahko staršem naloži plačilo stroškov? Težava je predvsem pri mladoletnikih, ki prihajajo iz socialno ogroženih družin, kjer je finančna stiska in pa pri tistih, ki živijo v bolj oddaljenih krajih in je težava prevoz na delo tako z vidika avtobusnih povezav kot tudi večjega stroška prevoza. Socialni delavci težavo doživljajo tudi glede pogodb oziroma soglasij o napotitvi, saj ni nobenih predpisanih enotnih obrazcev: »So mi

zakomplicirali s pogodbami, ker niso bile v redu in smo te pogodbe trikrat prepisovali, pa ponovno vsem poslali v podpis, pa spet en stavek ni bil v redu, tako da če pogledam v številu ur, sem se s tem ukvarjala ogromno.» Tudi na drugem Centru so povedali, da so imeli težave pri sestavi pogodbe, ki pa so ji rešili tako, da so tisto pogodbo, ki se uporablja za polnoletne, dopolnili z izrazom *mladoletnik*, vendar so imeli pomisleke, ali je to sploh ustrezno. Težava, s katero se je srečala ena socialna delavka, je bila tudi ta, da kljub temu, da je bil Center pripravljen delo izvesti, ni nobena od organizacij želela sprejeti na delo romskega mladoletnika in tako dela ni bilo mogoče izvesti. Na Centrih, ki se nahajajo v manjšem kraju, sta socialni delavki povedali, da je težava tudi pri zagotavljanju anonimnosti mladoletnika: *»Se mi zdi v Ljubljani lažje, ker so tam otroci res lahko anonimni. Pri nas je pa vse v majhnem kraju in če imaš ti enega domačina in eno institucijo, kot je na primer dom starejših občanov, tu se vsi poznajo med sabo in se začne govoriti. Moramo biti tudi malo previdni, da mu ne naredimo stokrat večjo stigo v okolju.*» Ena socialna delavka je izrazila zaskrbljenost, kaj bo storila v primeru, če dobi sklep o izrečenem navodilu, saj ne ve, ali se bo delo lahko ponovno izvedlo, glede na to, da je stališče direktorice, da čakajo na nadaljnja navodila ministrstva. Ob tem je še povedla, da je glede na to, koliko časa področje že ni urejeno, kljub številnim opozarjanjem ministrstva, dobila občutek, da so mladoletnike jemljejo kot zelo postransko zadevo. Na dveh centrih pa sta socialni delavki povedali, da z načinom dela, kakršnega so na centru sami sprejeli, težav pri izvajanju dela za mladoletnike nimajo.

Tabela 4.1.10.: Stroški izvajanja dela za posameznega mladoletnika

CSD	Odgovor
CSD1	- so samo stroški zavarovanja, ki za tri mesece znašajo okoli 11 evrov - stroški niso veliki, ker je tudi izrekov malo - krijemo samo stroške zavarovanja, malice in prevoza pa ne - te stroške za enkrat krije CSD, ker nam ne predstavlja velikega stroška - v tistih organizacijah, kjer je to omogočeno, mladostniki lahko dobijo malico
CSD2	- stroške plačajo starši in ne CSD - stroške malice, prevoza in zavarovanja krijejo starši - strošek zavarovanja je znašal 17 evrov
CSD3	- mi mladostnika nezgodno zavarujemo, CSD da denar za to - to je strošek okoli 10 evrov - stroški, da pa on pride tja, so pa njegovi - ene starši vozijo, eni pa imajo že tako karte
CSD4	- zavarovanje /.../ tega stroška ni veliko, okoli 5 evrov na mesec, tako da to krijemo iz sredstev CSD - za prevoz pa starše vprašamo, če ga bodo sami pokrili - jejo pa tam, saj se vedno tam neka hrana pripravlja
CSD5	- mi smo šli v vse, zavarovanje, zdravniški pregled, potni stroški

	- so se v domu odločili, da je dovolj zdravniško potrdilo od osebnega zdravnika, to pa stane 10 evrov - potem sta naredila varstvo pri delu - potne stroške - kosila pa ni bilo, ker sta manj kot 4 ure delala - zavarovanja ni bilo
--	--

Vsak Center v dogovoru z direktorjem sam presodi, katere od stvari, ki so sicer predpisane kot obvezne za polnoletne, ki so napoteni na opravljanje družbeno koristnega dela, bodo zagotovili tudi mladoletnikom. Glede zavarovanja za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni, malice, potnih stroškov, tečaja iz varstva pri delu in zdravniškega pregleda, ter plačila le-teh, se prakse Centrov precej razlikujejo. Na Centrih imajo večinoma prakso, da mladoletnike zavarujejo za čas opravljanja dela, kjer pa je tip zavarovanja in pa ponudnik zavarovanja stvar izbire posameznega socialnega delavca (nekateri zavarujejo za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni, drugi pa uredijo nezgodno zavarovanje). Na treh Centrih stroške zavarovanja krije CSD, ti pa po navedbah socialnih delavcev znašajo od 5 do 17 evrov (odvisno od ponudnika in časovnega obdobja, za katero se sklene zavarovanje); na enem Centru stroške zavarovanja krijejo starši; na Centru, kjer so delo do sedaj izvedli samo enkrat, pa mladoletnikov niso zavarovali. Na enem od Centrov je socialni delavec povedal, da: *»Dogovor, ki ga glede napotitve mladostnika podpišejo starši, vsebuje postavko, da stroške malice, prevoza in zavarovanja krijejo starši in s podpisom se s tem strinjajo.«* Na vseh centrih je praksa takšna, da stroške prevoza in malice v celoti nosijo starši, čeprav v nekaterih izvajalskih organizacijah sami poskrbijo za malico, vendar je to zgolj stvar njihove dobre volje. Opravljanje zdravniškega pregleda in pa tečaja iz varstva pri delu se Centri pri napotitvi mladoletnikov ne poslužujejo. Glede zdravniškega pregleda so povedali, da se jim pri trenutnem delu, ki ga opravljajo mladoletniki, glede na naravo dela ta ne zdi potreben. Na enem Centrov so namesto zdravniškega pregleda pridobili le potrdilo osebnega zdravnika, mladoletnika, ki stane bistveno manj, za tečaj iz varstva pri delu pa je poskrbela izvajalska organizacija.

Tabela 4.1.11.: Postopanje v primeru, če je bilo delo v korist skupnosti izrečeno, a CSD dela iz različnih razlogov ni mogel izvesti

CSD	Odgovor
CSD1	- če ima mladostnik strahove, skušamo to razčistiti še pred nastopom dela - naše delo pa je tudi učenje socialnih veščin, pozitivne komunikacije - lahko pa predlagamo, da se mladostniku izreče vzgojni ukrep NOSV in dodatno

	navodilo – opraviti delo v korist skupnosti - preučiti moramo, s katerim vzgojnim ukrepom bomo dosegli najbolj optimalen učinek
CSD2	- sodišču smo tako poročali, da nimamo sklenjenega dogovora in da tega ne bomo izvedli - smo pa namesto tega predlagali udeležitev treninga socialnih veščin in obiskovanje Društva za nenasilno komunikacijo /.../ narava kaznivega dejanja je bila takšna, da je bilo to ustrezno - smo se s starši in mladostnikom uspeli dogovoriti, da bo opravljal prostovoljno delo v okviru našega programa učno vzgojne pomoči
CSD3	- obvestim sodišče iz katerih razlogov ne morem izvesti - vedno poskušam poiskati možnost, ne gremo apriori v to, da se ne da
CSD4	- nas običajno sodnica, preden izreče ta ukrep, vpraša, če je to možno - kdaj smo s kakšnim morali tudi že nehati, ampak vsaj polovico smo pa pri vseh naredili - če sporočiš, da je bilo to dobro opravljeno in da misliš, de je imel od tega neko korist, je tudi v redu
CSD5	- smo nazaj napisali, da se to ne izvaja zaradi vseh teh stroškov

V primeru, če dela ni mogoče izvesti iz razlogov na strani mladoletnika, se poskušajo socialni delavci z mladoletnikom najprej pogovoriti o teh razlogih in jih odpraviti. Če pa je bil ukrep izrečen, ampak ga CSD ni mogel izvesti zato, ker je bilo navodilo vodstva, da se ukrep ne izvaja, so o tem obvestili sodišče oziroma tožilstvo in pojasnili, iz katerih razlogov dela ne morejo realizirati, ti razlogi pa so sistemska neurejenost področja in težava financiranja. V obeh primerih socialni delavci predlagajo sodišču alternativni vzgojni ukrep, s katerim bi se dosegel najbolj optimalen učinek. Na enem Centru so v času, ko še niso napotovali mladoletnikov v izvajalsko organizacijo, stvar rešili tako, da so predlagali, da bi mladoletnik opravljal prostovoljno delo v programu učno vzgojne pomoči, ki deluje v okviru CSD. Tudi v primeru, če mladoletnik naloženih ur ni izpolnil v celoti, a je socialna delavka ocenila, da je delo vzgojno oziroma kakorkoli pozitivno vplivalo na mladoletnika, je po njenih dosedanjih izkušnjah to zadostovalo za uspešen zaključek primera.

Tabela 4.1.12.: Predlogi za izboljšanje pogojev izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike

CSD	Odgovor
CSD1	- nedorečenosti, ki bi jih morala odpraviti ministrstva, v tem primeru Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in Ministrstvo za pravosodje - pomanjkljivost je predvsem glede neenakosti obravnave med mladoletnimi storilci prekrškov in kaznivih dejanj in polnoletnimi, ki imajo delo v družbeno korist urejeno - prav bi bilo, da bi tudi za mladoletnike veljali enaki oz. vsaj podobni pogoji kot veljajo za polnoletne - bi se sprejel enoten Pravilnik o izvrševanju dela v splošno korist, kjer bi bilo opredeljeno, kdo krije stroške in na kakšen način se pripravi izvajanje dela - da bi bilo enotno za vso državo - če država sprejme zakon, bi morala zagotoviti tudi vsa potrebna sredstva

	- potrebno bi bilo tudi nagraditi mentorje v organizacijah, ki to delo sedaj opravljajo popolnoma prostovoljno
CSD2	- problem je v tem, ker niso urejene formalnosti npr. to, kdo naj krije stroške
CSD3	- meni se ne zdi prav, da vsak po svoje dela - če je država to uzakonila, mora tudi dati pogoje, tako kot pri polnoletnih - mladoletni, ki bi morali biti še enkrat bolj zaščiteni kategorija - dokler se nič ne zgodi, je vse v redu - da bi država morala narediti razpis - tukaj gre pa vse na dobro voljo, nihče nič ne dobi - poravnalci so za svoje delo plačani /.../ mentorji, ki so potem ves čas z njimi pa niso nič - treba bi bilo definirati, katera dela in katere institucije primerne - mreža za celo Slovenijo - da bi bilo jasno, kaj je to družbeno koristno, humanitarno delo, kakorkoli ga že imenujemo, da bi se to definiralo - ne, da bi to naredili mi strokovni delavci, ampak zakonodajalec - ta mreža organizacij bi morala vključevati tudi periferijo /.../ da bi država to vzpodbujala tudi v manjših krajih - morali bi biti urejeni potni stroški, zavarovanje - tudi kateri ljudje bi tam lahko opravljali mentorstvo /.../ ker mladostniki so precej specifična populacija - bi bilo potrebno, da bi mentorji dobili vsaj neka osnovna znanja, ali pa vsaj tisti, ki jih nimajo - za poravnalca so bila izobraževanja in tako bi moralo biti tudi tukaj - zdaj je tako, da vsak center svojo pogodbo sestavi, tako kot se njemu zdi ok
CSD4	- pri mladostnikih je vseeno neka specifičnost /.../ je zelo treba gledati, kdo bo mentor enemu takšnemu mlademu - to ne more biti nek klasičen delodajalec ali pa nek kadrovnik, ampak mora biti človek, ki se vsaj približno zmore vživeti v enega pubertetnika
CSD5	- dokler se nikomur nič ne zgodi, je dobro - če so odrasli zavarovani, bi morali biti mladoletniki, ki so po zakonu še bolj zaščiteni, to bi moralo biti urejeno - vsak center ima svojo verzijo /.../ da bi poenotili te zadeve - če bi bilo enotno, da se točno ve, kaj so stroški in se pošlje, ministrstvo pa refundira - če je pri odraslih urejeno, zakaj bi nalagali mladoletnikom ... naj država za to poskrbi - če bi bilo vse urejeno, mislim, da bi se izrekalo dosti več - v teh ustanovah naj bi bil tudi mentor /.../ to pomeni spet strošek

Glede na to, da ima trenutno na področju izvajanja dela v korist skupnosti vsak Center svojo prakso, socialni delavci kot prvo spremembo predlagajo, da se sprejme pravilnik o izvajanju družbeno koristnega dela za mladoletnike, s katerim bi se stvari poenotile in v katerem bi bilo jasno določeno, kdo krije stroške in katere. Po mnenju socialnih delavcev bi stroške izvajanja družbeno koristnega dela (zavarovanja, malice, prevoza, zdravniškega pregleda) morala zagotavljati država. Glede ureditve izvajanja družbeno koristnega dela predlagajo podobno ureditev kot za polnoletne. Druga sprememba se nanaša na izvajalske organizacije, kjer predlagajo, da se oblikuje mreža izvajalskih organizacij za mladoletnike, ki so po svoji dejavnosti ustrezne za sprejemanje mladostnikov: »Mislim, da bi država morala narediti

razpis, tako kot so ga za poravnalce, da bi se institucije oz. ustanove prijavile na ta razpis. To bi se moralo obdelati, ugotoviti, kaj te organizacije ponujajo. To bi moralo biti transparentno za vso Slovenijo, ne da bi bilo koncentrirano samo v večjih mestih, ampak bi bilo treba tudi na periferiji poiskati institucije. In seveda urediti tudi ostale stvari, tako kot so pri polnoletnih.« Dve socialni delavki predlagata tudi to, da bi zaposlene, ki pa prevzemajo delo mentorja, bilo potrebno ustrezno usposobiti za delo z mladostniki; mentorji v izvajalskih organizacijah pa bi morali dobiti tudi neko nagrado oziroma plačilo za opravljanje svojega dela, ki je sedaj popolnoma prostovoljno: »To je delo in ti imaš dodatno delo, da si nekomu mentor, da mu razložiš stvari in to. Naloga mentorja bi morala biti definirana. Že samo to, da mladostnika nekdo sprejme, da ga pelje tja, da ga vpraša, kako je bilo, je že delo. Ni ne vem kakšno delo, ampak ti dejansko tisti čas ne opravljaš svojega dela za katerega si plačan.« Ena socialna delavka je predlagala tudi enotno ureditev obrazcev oz. pogodb, ki se sedaj od Centra do Centra zelo razlikujejo.

4.2. ODGOVORI MENTORJEV V IZVAJALSKIH ORGANIZACIJAH

Tabela 4.2.1.: Mentorjevo poznavanje dela v korist skupnosti

Mentor	Odgovor
MEN1	- poznam ga že kar nekaj časa, od leta 2004 - nisem spremljala sprememb, moram priznati, da tudi same zakonodaje nisem šla podrobno brat - jaz sem se pogovorila s strokovnim delavcem na centru za socialno delo, tako da vem, kaj so naše pravice, obveznosti in odgovornosti
MEN2	- vedela sem, kaj to je, potem pa sem se sama znašla
MEN3	- moram priznati, da bi ga lahko bolje poznal - morali bi ga malo obnavljati - za opravljanje dela mentorja pa vem tisto, kar moram vedeti

Vsi intervjuvanci, ki opravljajo mentorstvo mladoletnikom v izvajalski organizaciji, so odgovorili, da delo v korist skupnosti sicer poznajo, vendar pa ne poznajo podrobnejše zakonske ureditve oziroma ne sledijo spremembam zakonodaje na tem področju. Večinoma menijo, da ureditev področja poznajo dovolj za opravljanje mentorstva in tudi vedo, kaj so njihove naloge in obveznosti. O delu so jih večinoma seznanili na CSD, ena mentorica pa je povedala, da se je o tem veliko pozanimala kar sama.

Tabela 4.2.2.: Razlogi za odločitev za sprejemanje mladoletnikov na delo

Mentor	Odgovor
MEN1	- ena naših dejavnosti tudi ozaveščanje ljudi in delo na preventivi - se nam je zdelo zelo smiselno, da se vključijo k nam mladoletniki, predvsem tisti, ki se vozijo na motorjih brez čelade, brez izpita /.../ da je tukaj en zelo vzgojni moment lahko za njih
MEN2	- mi smo na splošno organizacija, ki veliko dela s prostovoljci /.../ In uporabniki si prostovoljcev želijo - sem samo prevzela delo od prej /.../ to je bil že del neke vsakdanjosti - naša vizija je uporabnikom omogočiti čim več samostojnosti
MEN3	- krizni center je enota CSD in smo s tega vidika zelo povezani - mi podpiramo takšno obliko dela

Kot razloge za sprejemanje mladoletnikov na delo so mentorji navajali zelo različne stvari. Ena mentorica je odločitev za sprejemanje mladoletnikov povezovala z ozaveščanjem, saj naj bi bil eden izmed učinkov dela v njihovi organizaciji prav seznanjanje mladoletnikov s posledicami neodgovornega obnašanja v cestnem prometu; druga mentorica je bila mnenja, da je organizacija pri odločitvi za sprejemanje mladoletnikov izhajala predvsem iz potreb uporabnikov, ki imajo koristi od prostovoljcev: *»Naša vizija je uporabnikom omogočiti čim več samostojnosti oziroma da zadovoljijo vse tiste svoje potrebe, ki jih imajo, iti ven, klepetati, kartati in s sedmimi stanovalci in dvema zaposlenima je to težko. Druženje z mladoletniki je še neko dodatno preživljanje prostega časa.«* Tretja organizacija pa se je za sprejemanje mladoletnikov odločila zato, ker je enota CSD in ves čas tesno sodelujejo.

Tabela 4.2.3.: Začetni pomisleki v zvezi s sprejemanjem mladoletnikov na delo

Mentor	Odgovor
MEN1	- na začetku smo vključevali mladoletnike v stanovanje /.../ nismo želeli vključevati tistih, ki imajo kakšne tatvine na vesti ali pa nasilje
MEN2	- v smislu mladoletnikov, če bodo oni zmogli to, kar se pri nas dogaja - pomislek, če je to uporabnikom ok
MEN3	- ne vidim razloga, zakaj mladoletniki ne bi delali tukaj, če pa je to dobro za njih

V kriznem centru niso videli nobene ovire, zakaj ne bi mogli sprejemati mladoletnikov na delo, medtem ko sta ostali organizaciji na začetku imeli nekatere pomisleke v zvezi s sprejemanjem mladoletnikov. V eni organizaciji so mladoletnike sprva vključevali v bivalno enoto in so imeli pomisleke v zvezi z morebitnimi tatvinami osebnih predmetov stanovalcev, čeprav je mentorica povedala, da so s časoma popuščali pri začetni zahtevi, da naj CSD k njim napotuje zgolj prometne prekrškarje: *»/.../smo imeli tudi zanimive izkušnje s tem. Enkrat so naši stanovalci izgubili ključ od nabiralnika in smo imeli enega, ki je vlamljajl v avtomobile*

in je odprl tudi nabiralnik brez problema.» Mentorica v drugi organizaciji pa je kot začetni pomislek izpostavila predvsem dilemo, kako se bodo uporabniki strinjali s tem, da bi k njim v stanovanje prihajali ti mladoletniki in pa dilemo, ali bodo mladoletniki zmogli delo s tako specifično populacijo.

Tabela 4.2.4.: Dela oziroma aktivnosti, v katere so mladoletniki vključeni

Mentor	Odgovor
MEN1	- lažja montažna dela, ki se delajo v skupini /.../ je treba vstavljati take male fedrčke in potem skupaj sestavit
MEN2	- druženje s stanovalci, skupno preživljanje prostega časa, družabne igre, klepet, vse živo počnejo, na računalniku so skupaj, cd-je presnemavajo, odvisno tudi od mladoletnika - pomoč pri hišnih opravilih - so vključeni v življenje uporabnikov
MEN3	- če so fantje fizično močni, potem lahko delajo na vrtu, sadijo rožice, prekopljejo vrt - dva fanta sta ploščice zunaj polagala - razna dela okoli hiše, hišna opravila po hiši

Vrsta dela, ki ga mladoletniki opravljajo, je v največji meri odvisna od dejavnosti organizacije pa tudi od njihovih potreb in kakšnih specifičnih znanj ali sposobnosti mladoletnikov. Ena mentorica je povedala, da so mladoletniki pri njih vključeni v zaposlitveno enoto organizacije in opravljajo enako delo kot uporabniki – zaposleni, delo pa zajema lažje montažno delo oziroma sestavljanje manjših električnih aparatov. V drugi organizaciji, kjer mladoletniki delo opravljajo v stanovanjski skupini, gre v največji meri za druženje z uporabniki s posebnimi potrebami in pomoč pri različnih vsakodnevnih opravilih. V tretji organizaciji, ki je krizni center za mlade, delo mladoletnikov ne vključuje druženja z uporabniki, temveč predvsem pomoč pri hišniških opravilih v hiši in okoli hiše. V enem primeru, ko je v KC delo opravljala mladoletnica, ki je imela smisel za delo z otroki in se je tudi šolala v tej smeri, pa se je tudi družila z otroki: *»/.../Druženje s stanovalci tako ali tako ni primarno delo /.../ Pač presodimo glede na težo kaznivega dejanja.«*

Tabela 4.2.5.: Vpliv centra za socialno delo na organizacijo dela za mladoletnika v izvajalski organizaciji

Mentor	Odgovor
MEN1	- za enkrat nisem še niti razmišljala, da bi jim ponudila še kakšno drugo delo, se mi zdi, da je tole čisto primerno, enostavno, lahko ga opravlja vsak, v skupini je, pod nadzorom, ves čas je zaposlen mentor zraven
MEN2	- so tudi vedeli, kaj lahko mladostniki pri nas počnejo, niso nam oni dajali navodil
MEN3	- nam je prepuščeno, pač presodimo glede na težo kaznivega dejanja, drugih navodil pa ni

CSD ne posega v organizacijo izvajanja dela ter v izbor samega dela v izvajalski organizaciji, temveč je to v celoti prepuščeno mentorjem, ki delo časovno razporedijo v dogovoru z vsakim posameznim mladoletnikom in zmožnostmi organizacije. CSD je tako ali tako že vnaprej seznanjen z dejavnostmi izvajalske organizacije in možnostmi vključevanja mladoletnika v delo.

Tabela 4.2.6.: Predstavitev mladoletnika uporabnikom organizacije

Mentor	Odgovor
MEN1	- smo jih vprašali, kako naj jih predstavimo, ali naj jih predstavimo kot prostovoljce, ali naj jih predstavimo kot da so prišli na neko obvezno delo - na začetku so hoteli biti vsi prostovoljci - tako da se potem med sabo pomenijo - vsak, ki se vključuje ve, da ima pravico reči, da ne želi o čem govoriti
MEN2	- on je za nas prostovoljec, ne gremo razlagat, da je to nekdo, ki je nekaj ušpičil - rečemo, da imamo enega prostovoljca, ki se bo z nami nekaj časa družil - jaz vsakemu mladoletniku, ki pride k nam povem, da o svojih osebnih stvareh ne rabi govoriti in da se sam odloči, kaj bo povedal
MEN3	- predstavimo ga kot nekoga, ki mora pač opraviti določene naloge

Mentorji so povedali, da uporabnikom organizacije mladoletnika predstavijo kot prostovoljca, ki se bo bodisi nekaj časa družil z njimi bodisi mora opraviti določene obveznosti. Mladoletnik se sam odloči, ali bo spregovoril o razlogih, zaradi katerih je prišel na delo v organizacijo. Tudi mladoletniki želijo biti na začetku predstavljeni kot prostovoljci, čeprav mentorji opažajo, da jih sčasoma večina spregovori o kaznivem dejanju, če jih uporabniki vprašajo, ali pa ti že kar predpostavljajo, da so mladoletniki na delu iz tega razloga: *»Ja uporabniki, zaposleni, večinoma pravijo, da ti, ki prihajajo za kratek čas, da je to to. Tako da tudi kakšnega, ki pride na prakso, že kar določijo, da je tudi zaradi prekrškov tukaj.«*

Tabela 4.2.7.: Sprememba odnosa uporabnikov organizacije do mladoletnikov v primeru, ko ti izvedo, zakaj je mladoletnik na delu

Mentor	Odgovor
MEN1	- ne, moram reči, da so prav zaščitniški naši - jih zelo pod okrilje vzamejo, v smislu, ne se nič bati, ti ne bo nič hudega tukaj
MEN2	- ne, ni bilo tega - bolj v smislu, poglej, kam smo mi prišli, a se ti splača
MEN3	- do sedaj nisem zaznal oz. nimam občutka, da bi se jih otroci bali, ali pa da bi imeli kakorkoli spremenjen odnos

Mentorji niso opazili, da bi uporabniki mladoletnike kakorkoli drugače sprejemali oziroma bi se njihov odnos do njih spremenil v negativnem smislu (strah pred njimi, zavračanje, izogibanje stikom) v primeru, ko so izvedeli, da je mladoletnik na delu v organizaciji zaradi kaznivega dejanja. Dve mentorici sta izpostavili, da so uporabniki do mladoletnikov celo nekoliko zaščitniški.

Tabela 4.2.8.: Dosedanje izkušnje izvajalske organizacije z mladoletniki

Mentor	Odgovor
MEN1	- na začetku so bili ti mladoletniki vedno malo negotovi, vase zaprti, boječi - ne, nobenih težav ni bilo pri vseh teh treh, ki so prišli - so se pa zelo lepo vključili in spoštovali dogovore glede prihodov, odmorov - vsi trije, ki so prišli, so bili zelo fajn izkušnja - so nas tudi oni sprejeli - dva sta bila zelo pridna, sta tudi količinsko bila kar uspešna - eden je bil pa tak, ko se mu ni kaj dosti dalo - še vsak je rekel, da mu je bila dobra izkušnja
MEN2	- ne znajo si predstavljat, kako bo to izgledalo - prvo srečanje je tako, da se predstavi, malo je opazovanja, zadržanosti, potem pa se po navadi kar hitro razvijejo stvari - prosim jih, da če se jim zdi, da ne bo šlo, da naj povejo - kar nekaj dobrih je bilo - je bila cela žurka, ko so travo kosili skupaj - imeli smo enega mladostnika, ki je očitno znal plesat in je en dan kar sam pristopil in sredi dneve sobe dva naša stanovalca učil plesat - je mladostnik končal delo in je prišel s košaro dobrot sem - eni imajo težave s tem, da morajo redno hoditi - eni so motivirani dobro delati, enim pa se gre samo za to, da opravijo ure - z uporabniki pa so do zdaj vsi razvili dober odnos
MEN3	- imeli smo eno punco, ki je pač opravila toliko ur, kot jih je imela, ampak je potem še naprej opravljala prostovoljno delo /.../ nudila je učno pomoč našim otrokom - so se nekateri poskušali izogniti delu

Dve mentorici sta omenili, da so mladoletniki na začetku precej zadržani, ker jih je strah, kako bo delo potekalo, vendar so kasneje stvari dobro stekle. Vsi mentorji so dosedanje izkušnje z mladoletniki, ki so pri njih opravljali delo, ocenili kot pozitivne. Ena mentorica je povedala, da niso imeli do sedaj nikakršnih težav, da so mladoletniki dobro delali in tudi spoštovali dogovore glede prihodov in odhodov, da so tudi organizacijo dobro sprejeli in dali pozitivne povratne informacije v smislu, da se jim je delo zdelo dobra izkušnja. Druga mentorica je prav tako poudarila, da so imeli do sedaj samo dobre izkušnje z mladoletniki, nekateri so bili tudi zelo inovativni (plesanje z uporabniki, košenje trave), z uporabniki so vsi razvili dober, korekten odnos. Omenila je tudi prijeten dogodek, ko je mladoletnik zaključil z delom in je v zahvalo prinesel darilo za uporabnike. Tretji mentor je izpostavil še eno zanimivo izkušnjo, ko je mladoletnica,

ki je v kriznem centru opravljala delo, kasneje po zaključku dela prihajala kot prostovoljka in nudila učno pomoč otrokom v KC. Posebej slabe izkušnje ni navedel nihče od mentorjev, so pa vsi povedali, da se sem in tja najde tudi kakšen mladoletnik, ki se mu ne da delati in dela počasneje, da je edina motivacija zgolj izpolnitev ur, v manj pogostih primerih pa mladoletnik naloženih ur ne izpolni v predvidenem roku in se obdobje dela podaljšuje, ali pa se poskuša izogniti prihajanju na delo.

Tabela 4.2.9.: Prednosti, ki jih mladoletniku ponuja opravljanje dela v konkretni organizaciji

Mentor	Odgovor
MEN2	- sprejemanje drugačnosti - zavedanje posledic nepravilnega ravnanja v prometu - premagovanje strahu pred drugačnostjo - občutek za sočloveka - dva fanta smo naučili hišnih opravil, ki jih nista nikoli počela doma
MEN3	- sprejme neko odgovornost do dela - dobi neke pozitivne izkušnje, nek odnos do dela - se mladoletniki srečajo tudi z zgodbami, usodami otrok, vidijo kakšne specifične življenjske situacije - pri nas so mladoletniki bližje vrstnikom - strokovni delavci imamo več izkušenj z mladostniki - smo tudi bolj nagnjeni k razumevanju stisk mladostnikov

Stvari, ki se jih mladoletniki lahko naučijo oziroma s katerimi se spoznajo v konkretni organizaciji, kjer opravljajo delo, se razlikujejo od dejavnosti organizacije in možnosti vključevanja mladoletnikov v delo. V organizaciji, ki deluje na področju varstva in rehabilitacije oseb po poškodbi glave je ena izmed mentoric povedala, da druženje z uporabniki lahko vpliva na premagovanje strahu pred drugačnostjo oziroma na soočanje z morebitnimi predsodki, ki jih imajo mladoletniki do ljudi s posebnimi potrebami; ob druženju z osebami s poškodbo glave, še posebej, če je ta poškodba posledica prometne nesreče, mladoletnik lahko razvije zavedanje o posledicah (svojega) neustreznega ravnanja v prometu. Mentorica iz stanovanjske skupine je izpostavila zanimivo situacijo, ko sta se dva mladoletnika v času opravljanja dela naučila popolnoma običajnih hišnih opravil, ki jih nikoli nista počela doma. Mentor iz kriznega centra je kot prednosti opravljanja dela v KC navedel razvijanje odnosa, odgovornosti do dela; kot drugo prednost pa tudi to, da so strokovni delavci v KC strokovno usposobljeni za delo in komunikacijo z mladimi: *»Ves krizni center kot tak in tudi strokovni delavci imamo več izkušenj z mladostniki in smo tudi bolj nagnjeni k razumevanju stisk mladostnikov. Tudi aktivnosti, ki se dogajajo v KC so bližje njihovi starosti.«*

Tabela 4.2.10.: Koristi, ki jih ima organizacija od dela mladoletnikov

Mentor	Odgovor
MEN1	- z mladoletniki je več dela, kot pa imamo koristi od njih - pri polnoletnih se lahko opravi oziroma se mora opraviti predhodni zdravniški pregled, da stroške zavarovanja za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni krije država, enako s prehrano in prevozom - jih jaz lažje vključujem v bolj zahtevna dela, daljši čas so tukaj, smiselno jih je tudi usposobiti za kakšne bolj zahtevne naloge - družbeno koristna dela so nam v korist - dobimo zastoj delovno silo - za mladoletne vedno poskrbim, da je mentor v bližini
MEN2	- uporabniki si prostovoljcev želijo /.../ on je za nas prostovoljec - druženje z mladostniki je še neko dodatno preživljanje prostega časa - pomagajo nekomu posesati, ker nekdo ne more z obema rokama - so stanovalci zelo dobro to sprejeli, ker vidijo, da ne dobivajo samo oni pomoč, ampak da tudi sami nekaj nazaj vračajo - ko pride en mladostnik, se moramo precej ukvarjati z njim - vedno nekdo od zaposlenih zraven - so to v bistvu zunanji ljudje, ki prinesejo nekaj čisto svežega
MEN3	- predstavlja sicer dodatno delo za nas - ena punca, ki je opravljala delo, je bila potem prostovoljka - korist je, ker nam pomagajo okoli hiše, prekopljejo vrt, dva fanta sta ploščice zunaj polagala - spomladi je dela zunaj ogromno in takrat nam prav pride pomoč

Vsi mentorji so omenili, da se morajo z mladoletniki, ki prihajajo na opravljanje dela, precej ukvarjati in to predstavlja dodatno delo, saj morajo biti ti mladoletniki ves čas pod nadzorom odraslih zaposlenih, kar pri polnoletnih ni potrebno. Ena mentorica je pripovedovala o primerjavi družbeno koristnega dela med polnoletnimi in mladoletnimi in je izpostavila, da se polnoletne spleča usposobiti tudi za zahtevnejša samostojna dela, saj je polnoletnim običajno naloženo tudi večje število ur. Kljub dodatnemu delu, ki ga za mentorje predstavlja mladoletnik, pa so vsi trije mentorji navajali tudi konkretne koristi, ki jih ima organizacija od njihovega dela. Mentorica iz delovne enote zavoda za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave je povedala, da so družbeno koristna dela njim v korist, saj tako polnoletni kot mladoletni zanje predstavljajo dodatno delovno silo, kar pomeni, da je skupina storilnostno učinkovitejša. V bivalni enoti zavoda za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave imajo korist od mladoletnikov predvsem uporabniki – stanovalci, saj dobijo pomoč pri tistih opravilih, ki jih sicer ne zmorejo sami, druženje z mladostniki, ki so za njih prostovoljci, za uporabnike pomeni še neko dodatno možnost preživljanja prostega časa. Mentorica je povedala tudi to, da so imeli z uporabniki sestanek na to temo, kjer so ugotovili, da »/.../ niso oni prostovoljci našim uporabnikom, ampak smo mi njihovi prostovoljci, da so uporabniki

njihovi prostovoljci, zato ker jim dajo možnost, da se naučijo nekaj novega, da razmišljajo o svojih "grehih". Moram reči, da so stanovalci zelo dobro to sprejeli, ker vidijo, da ne dobivajo samo oni pomoč, ampak da tudi sami nekaj vračajo nazaj.» Mentor iz kriznega centra za mlade je prav tako povedal, da imajo od mladoletnikov korist, saj pomagajo pri opravih okoli hiše, kar je dobrodošlo predvsem spomladi in poleti, ko je veliko dela na vrtu. Ena mladoletnica pa je kasneje pri njih opravljala tudi prostovoljno delo in so na ta način preko predhodne izkušnje dobili prostovoljko za učno pomoč otrokom.

Tabela 4.2.11.: Zagotavljanje malice mladoletnikom, ki opravljajo delo

Mentor	Odgovor
MEN1	- da odgovorno opravi svojo dolžnost, da bomo v tem primeru mi poplačali stroške prehrane
MEN2	- če preživi popoldne pri nas, med 6 in 7 uro je večerja, odloči se, če bo z nami večerjal

Organizaciji mladoletnikom krijeta zgolj stroške malice, čeprav to ni njihova dolžnost. Obe mentorici sta povedali, da imajo mladoletniki pri njih možnost dobiti brezplačno malico. V eni organizaciji imajo organizirano toplo prehrano v bližnji samopostrežni restavraciji in krijejo stroške prehrane tudi za mladoletnika. Mentorica je povedala, da je zagotavljanje malice dogovorjeno v primeru, če se mladoletnik drži dogovorov in izpolnjuje delovne obveznosti, do sedaj pa so vsi mladoletniki, ki so pri njih delali, dobili tudi malico. Druga mentorica je povedala, da ima mladoletnik, ki opravlja delo v času, ko imajo stanovalci večerjo, možnost večerjati skupaj z njimi, saj si ti kuhajo sami in je vedno dovolj hrane še za enega.

Tabela 4.2.12.: Mentorjeva ocena dela v korist skupnosti kot vzgojnega ukrepa za mladoletnike

Mentor	Odgovor
MEN1	- delo pri nas je izvrsten ukrep predvsem za te /.../ sploh vožnja brez čelade
MEN2	- ta ukrep zdi smiseln, govorim za naše področje, če ga izrečejo nekomu, ki je naredil nek prekršek v prometu - ni nujno, da bo vsak kaj odnesel od tega - moja ocena in občutek pa je, da vsak nekaj odnese
MEN3	- sploh pri mladoletnikih, ki imajo prekrške, ker ti ne sodijo drugam - čudno mi je, da se tega dela v praksi ne poslužujejo pogosteje.

Vsi mentorji podpirajo tovrstno delo za mladoletnike kot opcijo vzgojnega ukrepa. Mentorici, ki delata na področju varstva in rehabilitacije oseb po poškodbi glave, vidita opravljanje dela

v korist skupnosti v njuni organizaciji kot posebej koristno predvsem za tiste mladoletnike, ki imajo prometne prekrške (npr. vožnja brez čelade). Ena mentorica je mnenja, da je od posameznega mladoletnika odvisno, koliko se ga bo delo dotaknilo v vzgojnem smislu, vendar po njeni oceni vsakdo nekaj odnese od takšnega dela. Tretji mentor je povedal, da se mu edino družbeno koristno delo zdi najprimernejša oblika vzgojnega ukrepa za tiste mladoletnike, ki nimajo hujših kaznivih dejanj, obenem pa je izrazil skrb ob tem, da se ta vzgojni ukrep v praksi ne uporablja pogosteje.

4.3. ODGOVORI MLADOLETNIKOV

Tabela 4.3.1.: Osebe, od katerih je mladoletnik dobil največ informacij o izrečenem vzgojnem ukrepu

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- mi je socialni delavec vse razložil, koliko časa bom moral to delat, pa da potem on napiše pa pošlje to, da sem naredil
MLD2	- to, kar smo se s socialno delavko pogovorili - razložila je, kako bo pa kaj so moje dolžnosti, pa kaj mi ni treba recimo, pa kaj moram

Enemu mladoletniku je bilo delo v korist skupnosti naloženo kot naloga v okviru odloženega pregona, drugemu pa kot vzgojni ukrep. Oba mladoletnika sta povedala, da sta največ informacij in pojasnil o tem, kaj pomeni izrečeni ukrep, kaj so njune naloge in na kakšen način jih bosta izpolnila, dobila od svojega strokovnega delavca na CSD.

Tabela 4.3.2.: Možnost izbire izvajalske organizacije

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- ne, nič nisem izbiral, oni so mi določili
MLD2	- imel sem možnost ne samo v humanitarno organizacijo, ampak bi lahko šel tudi na občino delat

En mladoletnik ni imel možnosti izbire izvajalske organizacije, saj so mu jo določili na CSD, medtem ko je drugi mladoletnik povedal, da je imel na izbiro krizni center ali pa prostovoljna dela na občini, ampak se je nato odločil za KC.

Tabela 4.3.3.: Možnost odločanja in dogovarjanja v izvajalski organizaciji

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- sem povedal, kdaj imam čas pa koliko bi delal
MLD2	- so se tudi meni prilagodili kolikor sem jaz imel časa

V izvajalski organizaciji sta oba mladoletnika imela največ možnosti odločanja glede urnika dela, ki se je prilagodil glede na njun prosti čas, drugih primerov odločanja pa nista navajala.

Tabela 4.3.4.: Dela, ki jih je mladoletnik opravljal

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- tam sem delal vse tisto, kar so delali ostali - nekaj smo sestavljali - ves čas sem delal isto
MLD2	- jaz sem bolj na vrtu delal - s hišnikom sva delala skupaj - zunaj smo pleli, zalivali zelenjavo, noter v hiši je bilo še kaj za pospraviti, kakšne stvari sva nosila pa to - pa kakšno solato nabrat - enkrat smo ob dežju z otroci delali ročna dela - smo pink ponk skupaj igrali - prosili so me, da sem jim mizo skupaj sestavil

Mladoletnik, ki je delo opravljal v zaposlitveni enoti organizacije, ki deluje na področju varstva in rehabilitacije oseb po poškodbi glave, je opravljal enako delo, kot ga opravljajo zaposleni, ki so pravzaprav uporabniki organizacije in ves čas svoje prisotnosti je tudi opravljal enako delo. Drugi mladoletnik, ki pa je delo opravljal v kriznem centru za mlade, je večinoma pomagal hišniku in opravljal dela na vrtu, redko pa se je družil tudi z otroki (ročna dela in igranje namiznega tenisa).

Tabela 4.3.5.: Opis prvega obiska izvajalske organizacije

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- prvič je šel tja z mano socialni delavec pa mami - sem tam spoznal mentorico, pa mi je vse razkazala prostore, pa povedala je, kaj vse delajo tam pa kaj bom jaz delal /.../ pa da so tam ljudje, ki imajo poškodbo glave

O prvem obisku izvajalske organizacije sem se pogovarjala le z enim mladoletnikom, ki pa je povedal, da se je prvega obiska v organizaciji udeležil skupaj z mamo, spremljal pa ju je socialni delavec s CSD. Mentorica mu je predstavila dejavnosti organizacije, razkazala mu je prostore in mu povedala, kaj bo delal.

Tabela 4.3.6.: Strahovi, pomisleki pred začetkom dela

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- neprijetno mi je bilo - ker nisem vedel, kako bo, pa kaj bom moral delat
MLD2	- na začetku me je malo skrbelo, kako bo - nerodno mi je bilo

Oba mladoletnika sta povedala, da ju je ob začetku opravljanja dela bilo nekoliko strah, kar sta opisovala z različnimi občutki (neprijetnost, zaskrbljenost, sram).

Tabela 4.3.7.: Ocena odnosov, ki jih je mladoletnik razvil z zaposlenimi in uporabniki organizacije

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- v redu - itak ko delaš, vsak pač dela zase - mentorico sem videl vsakič na začetku, potem pa ne več - smo se skos pogovarjali - smejali so se, noben ni strogo pristopil - presenečeni so bili, je bilo kul - rekli so mi, da lahko še kaj pridem ali pa pokličem, ampak do zdaj nisem
MLD2	- z vsemi sem se dobro zastopil, z delavci in s tistimi, ki so bili noter - zjutraj, ko sem prišel je bila debata, pa kava - mentorja so mi določili enega, ki je bil zame zadolžen, ampak sva bila ene 3x skupaj samo z mentorjem - so itak v izmenah delali - zame so bili vsi mentorji - tisti, ki je bil glavni tisti dan mi je dal nalogo, ali pa hišnik - mogoče sem se s kakim drugim večkrat videl kot pa z njim - smo se poštekal in je bilo potem čisto dobro /.../ že prvi dan - so res tudi super delavci tam - pomagat bi šel še kdaj, če bi rabili /.../ redno pa ne bi hodil

Odnose, ki sta jih mladoletnika razvila z zaposlenimi v organizaciji in uporabniki v času opravljanja dela, oba ocenjujeta kot pozitivne. Prvi mladoletnik je povedal, da je sicer vsak opravljal svoje delo, vendar so se medtem tudi ves čas pogovarjali. Ko so ga uporabniki vprašali, zakaj je pri njih in jim je opisal svoje kaznivo dejanje, so se ti odzvali s smehom, sproščenostjo. Drugi mladoletnik je zelo pohvalil zaposlene v kriznem centru, kjer je opravljal delo. Povedal je, da se je z vsemi zaposlenimi dobro razumel, da so se veliko pogovarjali in da so bili zanj na nek način vsi mentorji. Oba mladoletnika sta povedala, da s svojim formalnim mentorjem nista imela toliko stika, včasih sta imela več stika s kakšnim drugim zaposlenim. Kljub dobremu počutju v delovnem okolju in odnosu z zaposlenimi pa nimata želje po ponovnem delu v tej organizaciji.

Tabela 4.3.8.: Doživljanje izkušnje dela

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- pa ja, v redu je bilo - pač nekaj novega, ena nova izkušnja - mam eno izkušnjo dela - videl sem, kako je če delaš pa to - prvič sem karkoli delal in mi je bilo všeč - moral sem prihajati takrat, ko sem se zmenili - smo imeli odmore in vse - zaradi telefona ni noben nič težil - glasba je bila med delom
MLD2	- je bila kar dobra izkušnja - sem vse to delal že doma - potem pa sem videl, da je bila to ena življenjska izkušnja - kot celota je bilo v redu

En mladoletnik je povedal, da je sama izkušnja dela bila zanj nekaj čisto novega, saj nikoli prej ni opravljal podobnega dela ali pa delal preko študentskega servisa. Povedal je, da je na ta način videl, kako izgleda, ko si v službi, vključno z upoštevanjem dogovorov glede prihodov in odhodov. Tudi delovne pogoje je opisal kot pozitivne (glasba, odmori, malica). Drugi mladoletnik je povedal, da izkušnja samega dela, ki ga je opravljal, sicer zanj ni bila nič novega, ker vsa ta dela opravlja tudi doma, na splošno pa je delo v KC opisal kot neko življenjsko izkušnjo in povedal, da če ne bi na ta način opravljal dela v KC, skoraj zagotovo ne bi nikoli prišel v stik s KC in populacijo otrok, ki so tam nastanjeni.

Tabela 4.3.9.: Doživljanje dela kot vzgojnega ukrepa

Mladoletnik	Odgovor
MLD1	- je bilo kar dobro, ni mi žal - pa niti ni bila toliko kazen - pa kot kazen ane, vem da tega ne smem ponoviti - vesel sem, da je konec, da sem pač opravil s tem delom
MLD2	- kot kazen ne, se pač sprijazniš, da to moraš narediti - pač to moraš oddelati in to tako je, kot da si v službi.

Na vprašanje, ali si delo doživljal kot kazen, sta oba mladoletnika povedala, da zanju niti ni bila toliko kazen. Prvi mladoletnik je povedal, da mu ni žal, da je delal, ker mu je bilo všeč, čeprav je nato povedal, da sedaj ve, da podobnega dejanja ne sme ponoviti, ob koncu pa je tudi dodal, da je vesel, da je zaključil s tem. Drugi mladoletnik je povedal, da je vzgojni ukrep doživljal v smislu neke naloge, ki jo pač mora opraviti, oddelati, torej kot neko delovno obveznost in ne v smislu kazni.

4.4. ODGOVORI SODNICE IN DRŽAVNE TOŽILKE

Tabela 4.4.1.: Dejavniki, ki vplivajo na odločitev za izrek oprave dela v korist skupnosti

	Odgovor
SODNICA	- sodniki smo to navodilo izrekli, ampak CSD ni izvajal in potem se tudi ni več izrekalo - sedaj ukrep kar izrekamo, ker so tudi centri začeli to izvajati - izrekam takrat, ko se mi zdi to ustrezno - je pa res, da se premalokrat odločim za izrek tega navodila
TOŽILKA	- sodniki niso izrekli tega navodila, ker niso bili navajeni - okrožno sodišče je stalo na stališču, da tega navodila ne izreka zato, ker Centri ne izvajajo - sedaj se to kar dela, še lansko leto pa se ni toliko Centrov ukvarjalo s tem - DKD se je začelo bolj pogosto izvajati leta 2008 - se mi zdi, da je projekt, ki ga je izvedla Filipčičeva imel nek učinek - odloženi pregon se uporablja vse pogostejše in s tem tudi delo v korist skupnosti - ko se odločamo o DKD se o tem odločamo glede na primer in ne glede na to, kateri Center to dela in kateri ne /.../ njihova dolžnost je, da izvedejo - dobili smo odgovore, da tega ne izvajajo zato, ker ni finančnih sredstev - s sodišča potem dobivamo tudi takšna obvestila, da CSD ni opravil dela, ker ni vedel, kako naj to izpelje

V preteklosti se sodniki in državni tožilci niso odločali za izrekanje družbeno koristnega dela, ker so vedeli, da centri za socialno delo ukrepa ne bodo izvedli, z izgovorom, da ni poskrbljeno za financiranje izvajanja ukrepa ali pa da ne vedo, kako naj to izpeljejo. V zadnjem času, od leta 2008, pa tako sodnica kot državna tožilka opažata, da so Centri počasi začeli z izvajanjem dela in se zato tudi pogostejše odločata za tako za izrek tega navodila kot naloge v okviru odloženega preгона. Državna tožilka je mnenja, da je projekt, ki ga je med letoma 2004 in 2006 izvedla Katja Filipčič, imel tudi nek vpliv na spremembo stanja. Obe sta povedali, da se o ukrepu odločata predvsem glede na vrsto kaznivega dejanja, ko se jima v konkretnem primeru zdi to navodilo oz. naloga ustrezna, ne pa glede na to, ali pristojen Center delo izvaja ali ne, saj je njihova dolžnost, da ga izvedejo: *»Nimam več te blokade, da ne bi izrekala zato, ker centri ne bi hoteli izvajati.«* Je pa sodnica povedala, da se morda še vedno premalokrat odloči za izrek tega navodila.

Tabela 4.4.2.: Ukrepanje v primeru, če CSD dela v korist skupnosti ne izvede

	Odgovor
SODNICA	- smo se odločili, da bomo kar izrekli to navodilo in centre prisilimo, da izvedejo - jim pošljemo nazaj, da so dolžni to izvesti - ampak zdaj to kar delajo - razen če je razlog, da mladoletnik noče opraviti dela /.../ v tem primeru mladoletniku

	izrečemo drug vzgojni ukrep
TOŽILKA	- ko CSD noče izvesti dela, se pritožimo na višje sodišče

Sodniki in tožilci so zavzeli stališče, da delo v korist skupnosti kljub vsemu izrekajo in Centre prisilijo, da ukrep izvedejo, z argumentom, da so to zakonsko dolžni storiti. Tožilka je povedala, da se v skrajnem primeru tudi pritožijo na višje sodišče. Razen v primeru, ko dela ni mogoče izvesti iz razlogov na strani mladoletnika, sodišče mladoletniku izreče drug vzgojni ukrep.

Tabela 4.4.3.: Mnenje o delu v korist skupnosti kot vzgojnem ukrepu za mladoletnike

	Odgovor
SODNICA	- mladoletnik drugače doživlja, če dobi ukor ali pa da se mora opravičiti oškodovancu, ali pa opraviti neko delo
TOŽILKA	- mladoletniku pokaže, da mora človek s svojim lastnim delom pridobiti denar za stvari, ki si jih želi - tudi kadar se na sodišču izreče nadzorstvo organa socialnega varstva, zraven pogosto predlagamo še družbeno koristno delo - mladoletnik vidi, kako je delati, kaj morajo vse dati ljudje čez, da zaslužijo denar - če se določi povrnitev škode, bodo to plačali starši, mladoletnik ne bo imel nič zraven

Tako sodnica kot državna tožilka sta predvsem mnenja, da mladoletnik opravo dela v korist skupnosti doživlja drugače kot ostale vzgojne ukrepe. Državna tožila je kot njegovo prednost navedla to, da mladoletnik neposredno izkusi, kaj pomeniti delati in da ljudje prav s takšnim delom sicer služijo denar. Tožilka meni, da je opravo družbeno koristnega dela smiselno izreči kot nalogo v okviru odločenega preгона predvsem v bagatelnih kazenskih zadevah, ko gre za male tatvine in s čimer mladoletnik spozna, da je potrebno denar za dobrine, ki si jih želiš, zaslužiti z delom. Tudi sodnica je povedala, da se za to navodilo običajno odloča takrat, ko: *»/.../ se mladoletnik ne šola, ko gre za kakšne vlome, tatvine. Kadar pa gre za kazniva dejanja z elementi nasilja, se tega navodila ne poslužujemo.«* Opravo dela v korist skupnosti izrekajo tudi kot dodatno navodilo ob vzgojnem ukrepu nadzorstva organa socialnega varstva: *»Delo v korist skupnosti velikokrat izrekamo v kombinaciji z nadzorstvom organa socialnega varstva, ker velikokrat gre pri tem za mladostnike, ki so že dopolnili 18 let in jim samo navodila ne moremo izreči, lahko pa ga v kombinaciji z nadzorstvom.«*

Tabela 4.4.4.: Predlagane spremembe, da bi se ukrep začel izvajati

	Odgovor
SODNICA	- če bi postavili iste pogoje kot za odrasle ne bi bilo v redu - spet bi bil problem glede financ

	- mladoletnike dajejo na stranski tir, tudi ko so sprejeli nov KZ so mladoletnike kar izpustili - mladoletniki so področje, ki zelo malo ljudi zanima
TOŽILKA	- ministrstvo za socialno moralo izpolniti svojo nalogo in izdati navodila za opravljanje dela - oni so tudi tisti, ki bi morali kriti stroške za izvajanje dela - morali bi tudi izobraževati socialne delavce na tem področju - poskrbeti bi morali tudi za izobraževanje mentorjev - mentorji bi lahko bili nekaj plačani za svoje delo - je pa Ministrstvo zelo nedojemljivo za to - osebno vidim problem tukaj na Centrih, ker zakonska podlaga je - če en Center lahko to izvaja, potem lahko tudi ostali

Osnovna sprememba, ki bi se morala zgoditi po mnenju sodnice in državne tožilke je ta, da bi se izdala navodila, ki bi urejala izvajanje dela v korist skupnosti za mladoletnike, vendar ne na popolnoma enak način kot za polnoletne. Sodnica čuti, da se z mladoletniki država ne želi preveč ukvarjati, kar se je pokazalo tudi pri sprejemu novega kazenskega zakonika, kjer je bilo poglavje, ki zadeva mladoletnike, kar izpuščeno. Tudi državna tožilka doživlja MDDSZ kot precej nedojemljivo za ureditev področja mladoletnikov oziroma konkretno za ureditev opravljanja družbeno koristnega dela za mladoletnike. Sama je mnenja, da bi morala država poskrbeti za financiranje izvajanja dela pa tudi za usposabljanje socialnih delavcev za vodenje tovrstnega dela in pa usposabljanje ljudi v izvajalskih organizacijah, ki bi opravljali delo mentorja. Zdi se ji pošteno, da bi bili mentorji za svoje delo tudi denarno nagrajeni. Sicer pa meni, da se mora sprememba zgoditi tudi na samih centrih za socialno delo, ki se sedaj upirajo izvajanju dela. Pravi, da so na državnem tožilstvu mnenja, da če lahko en Center izvaja delo, potem je to dokaz, da je izvedljivo in da se lahko potrudijo tudi ostali. Toda razlog za neizvajanje vidi tudi drugje: *»Ker to da ne delajo, bi rekla, da je lenoba. Problem je v posameznih socialnih delavcih, ki se jim tega ne da delati. To je tako, kot če bi jaz rekla, da enih kazenskih ovadb pa ne bom rešila.«*

4.5. POGOSTOST UPORABE DELA V KORIST SKUPNOSTI V PRAKSI

Tabela 4.5.1.: Mladolletne osebe, zoper katere je bil kazenski postopek pred senatom pravnomočno končan in število izrečenih vzgojnih ukrepov¹¹

	2005	2006	2007	2008	2009	Povprečno na leto	Povprečno na leto %
SKUPAJ MLD. OSEB	762	796	732	812	737	768	100
Postopek pred senatom ustavljen	264	285	273	323	319	292,8	38,12
Izrečen varnostni ukrep brez izreka kazni	1	5	-	-	1	1,4	0,18
Izrečena vzgojni ukrep ali kazen	497	506	459	489	417	473,6	61,66
• Mladoletniški zapor	8	11	13	6	3	8,2	1,73
• Denarna kazen	3	7	6	3	1	4	0,84
• Vzgojni ukrep	486	488	440	480	410	460,8	97,3
- Ukor	101	102	80	80	59	84,4	18,31
- Navodila in prepovedi	88	71	87	122	104	94,4	20,48
- Nadzorstvo organa socialnega varstva	263	286	244	230	212	247	53,6
- Oddaja v vzgojni zavod	28	26	25	31	28	27,6	5,99
- Oddaja v prevzgojni dom	5	3	4	10	6	5,6	1,21
- Oddaja v zavod za usposabljanje	1	-	-	7	1	1,8	0,39

V obdobju med letoma 2005 in 2009 je sodišče na leto obravnavalo povprečno 768 mladoletnih storilcev kaznivih dejanj. Zoper 38,12% mladoletnikov je bil postopek pred senatom za mladoletnike ustavljen s sklepom, v 61,66% primerov pa je sodišče izreklo vzgojni ukrep ali kazen, kjer v kar 97,3% primerov prevladuje vzgojni ukrep. Med vzgojnimi ukrepi je najpogostejše izrečeno nadzorstvo organa socialnega varstva in sicer se je sodišče za izrek tega ukrepa odločilo v 53,6% primerov, sledijo pa navodila in prepovedi z 20,48% in ukor z 18,31%. Žal tabela ne prikazuje podatka, kolikokrat je bilo v okviru navodil in izrečeno navodilo opraviti delo v korist skupnosti, saj so mi na Vrhovnem sodišču pojasnili, da te statistike ne vodijo. Med opravljanjem intervjuja s sodnico za mladoletnike sem izvedela, da je bilo na Okrožnem sodišču v Ljubljani v letu 2010 delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep izrečeno v 18 primerih, leta 2009 pa v 16 primerih.

¹¹Vir: Statistični letopis RS, dostopno na spletnem naslovu: http://www.stat.si/publikacije/pub_letopis_prva.asp

Tabela 4.5.2.: Pregled nalog pri odloženem pregonu proti mladoletnikom¹²

	2005	2006	2007	2008	2009	Povpre- čno na leto	Povpre- čno na leto %
SKUPAJ MLD. OSEB	260	290	265	260	253	265,6	100
Vplačilo v korist javnih ustanov	55	55	68	20	24	44,4	16,71
Vplačilo v dobrodelne namene	9	13	17	38	28	21	7,9
Poravnava preživninskih obveznosti	0	0	0	0	0	0	0
Splošno koristno delo	51	95	91	118	140	99	37,27
Poravnava škode	124	117	106	81	102	106	39,9
drugo	6	14	5	10	18	10,6	3,99

V okviru odloženega pregonu po odstotkih prevladuje naloga poravnava škode, saj se je v obdobju preteklih petih let od leta 2005 do 2009 izrekla v 39,9% primerov, sledi pa ji delo v korist skupnosti s 37,27%. Pri delu v korist skupnosti je izrazito opazno tudi naraščanje števila letnih primerov, saj se je to v obdobju od leta 2005 do 2009 povečalo skoraj za trikrat (leta 2005 je bila ta naloga naložena le v 51 primerih, leta 2009 pa že v 140 primerih), kar pomeni, da se državno tožilstvo te opcije vse bolj poslužuje.

Tabela 4.5.3.: Pregled nalog pri doseženih sporazumih v postopku poravnavanja za mladoletnike¹³

	2005	2006	2007	2008	2009	Povpre- čno na leto	Povpre- čno na leto %
SKUPAJ	148	134	153	111	74	124	100
Opravičilo	63	60	65	45	29	52,4	42,26
Plačilo škode	35	48	66	32	28	41,8	33,71
Odprava škode	22	8	5	11	5	10,2	8,22
Vrnitev predmetov	2	1	1	3	0	1,4	1,13
Delo v korist oškodovanca	1	5	5	4	8	4,6	3,71
Delo v korist drugih	14	4	3	0	1	4,4	3,55
Drugo	11	8	8	16	3	9,2	7,42

¹²Vir: Letna poročila o delu državnih tožilstev, dostopno na spletnem naslovu: http://www.dt-rs.si/sl/vrhovno_drzavno_tozilstvo/porocila_o_delu_drzavnih_tozilstev/

¹³Vir: Letna poročila o delu državnih tožilstev, dostopno na spletnem naslovu: http://www.dt-rs.si/sl/vrhovno_drzavno_tozilstvo/porocila_o_delu_drzavnih_tozilstev/

V postopku poravnavanja mladoletnika z oškodovancem je v preteklih letih prevladovalo opravičilo in sicer v 42,26% vseh poravnalnih zadev, glede na povprečje pa mu sledi plačilo škode s 33,71%. Delo v korist skupnosti oziroma delo v korist drugih je precej redko, saj se je ta naloga izrekla v povprečno 3,55% primerov na leto, opazno pa je tudi upadanje števila izrekov te naloge, saj je leta 2005 bilo teh izrekov 14, leta 2009 pa le še 1. Obstaja pa možnost, da se oprava dela v korist skupnosti nahaja tudi v opciji »drugo«.

5. RAZPRAVA

Dolgo let je bilo izvajanje dela v korist skupnosti za mladoletne storilce kaznivih dejanj in prekrškov potisnjeno ob stran. Opcijo opravljanja družbeno koristnega dela za mladoletnike kot vzgojni ukrep iz sklopa navodil in prepovedi je zakonodajalec sicer uvedel v Kazenski zakonik že leta 1995, vendar se je praksa ni posluževala. Zdi se, da je bilo delo v korist skupnosti v zakonu bolj za okras, kot pa da bi imelo nek resnejši, uporaben namen. Pohvalno je, da je Slovenija takrat želela biti v koraku s časom in slediti praksi številnih drugih evropskih držav, ki so že dvajset let prej začele z uvajanjem alternativnih oblik vzgojnih ukrepov za mladoletnike, kjer ima vzgojna narava ukrepa prednost pred represijo in med katere spada tudi družbeno koristno delo. Škoda pa je, da je zadeva nato nekako obvisela v zraku.

Ko zakonodajalec sprejme nov zakon ali v že obstoječi zakon uvede novost, ni dovolj le to, da se ta novost zgolj pojavi, temveč jo je potrebno jasno definirati. Zakonodajalec te podrobnosti uredi v pravilnikih in dodatnih navodilih, kot so trenutno na primer *Pravilnik o izvrševanju vzgojnih ukrepov*, *Pravilnik o poravnavanju v kazenskih zadevah*, *Splošno navodilo za enotno uporabo določb 162. člena Zakona o kazenskem postopku o odložitvi kazenskega pregona*, *Pravilnik o izvrševanju vzgojnega ukrepa oddaje mladoletnika v prevzgojni dom*, *Pravilnik o izvrševanju varstvenega nadzorstva* itd. Ko pa je bila v zakonodajo uvedena oprava družbeno koristnega dela, se zakonodajalec tega pravila očitno ni povsem držal, saj je to področje ostalo nedokončano. Kot je v svojem prispevku opozoril že Bojan Dekleva (1996), se zakonodajalec ob uvedbi družbeno koristnega dela za mladoletnike o tem ni posvetoval s stroko, niti ni izdal kakršnihkoli navodil in standardov glede izvajanja ukrepa ter določil v zvezi z njegovim financiranjem, prav tako pa ni zagotovil usposabljanja za socialne delavce in mentorje, ki bodo delo izvajali. Pričakovati bi bilo, da bo za te pomanjkljivosti naknadno poskrbljeno, toda to se še do danes ni zgodilo. Namesto tega, da bi se področje najprej uredilo, se je leta 1998 oprava dela v korist skupnosti za mladoletnike uvedla še kot možnost v okviru instituta poravnavanja, leta 2003 še kot vzgojni ukrep navodilo po Zakonu o prekrških in leto kasneje še kot ena izmed nalog v okviru instituta odloženega pregona. Možnosti za uporabo dela v korist skupnosti so se torej razširile, podrobnosti o njegovem izvajanju in financiranju pa so še naprej ostale nedorečene. Podobno pomanjkljivo urejeno je bilo tudi področje izvajanja družbeno koristnega dela za polnoletne, za katere pa je novembra 2008 zakonodajalec le izdal

*Pravilnik o izvrševanju dela v splošno korist*¹⁴. Toda Pravilnik je določal le vsebino družbeno koristnega dela, ne pa tudi operativnih postopkov in ekonomske podlage za njegovo izvajanje. Centri so se zato dokončno uprli izvajanju in tako je bilo le-to eno leto ustavljeno, dokler ni Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve oktobra 2009 centrom za socialno delo dodelilo dodatna sredstva, potrebna za namen izvrševanja dela v splošno korist skupaj z natančnimi navodili za izvajanje.¹⁵ Tako se je področje izvajanja dela v korist skupnosti vendarle uredilo, vendar le za polnoletne. Kaj pa se je zgodilo z mladoletniki? Nič. Ostali so prezrti. Paradoksalno pa je, da so mladoletniki, ki bi morali biti še bolj zaščiteni kategorija, sedaj v slabšem položaju, kot pa polnoletni storilci kaznivih dejanj in prekrškov. Katja Filipčič (1998) piše, da mora biti glavno vodilo pri obravnavanju mladoletnih prestopnikov zagotavljanje »koristi otroka«, o čemer v svojem tretjem členu govori tudi Konvencija o otrokovih pravicah: *»Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi, da jih vodijo državne bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, morajo biti otrokove koristi glavno vodilo.«* Slovenija je kot podpisnica Konvencije dolžna to upoštevati in zagotovo je zakonodajalec to tudi imel v mislih, ko je kot vzgojni ukrep uvedel navodilo oprave dela v korist skupnosti, pri nadaljnji ureditvi področja izvajanja družbeno koristnega dela pa je očitno bolj ravnal v »korist odraslih« kot pa v korist otrok oz. mladoletnikov.

Kljub pomanjkljivi urejenosti področja oziroma lahko bi celo govorili o popolni neurejenosti področja izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike, sem z raziskavo ugotovila, da večina slovenskih centrov za socialno delo družbeno koristno delo za mladoletnike vendarle izvaja. Pritrdilni odgovor sem prejela s 44 Centrov, s 16 Centrov pa so sporočili, da dela ne izvajajo, s čimer ovržem vnaprej postavljeno tezo, da več kot polovica centrov za socialno delo v Sloveniji dela v korist skupnosti za mladoletnike ne izvaja. Z izvajanjem dela so Centri postopoma pričeli po letu 2004, pred tem pa dela dejansko ni izvajal nihče. Tako iz nekaterih dodatnih pojasnil Centrov, ki so sporočili, da dela ne izvajajo, kot tudi iz odgovorov intervjuvanih socialnih delavcev je jasno, da največjo oviro pri izvajanju dela predstavlja sistemska neurejenost področja, s čimer potrdim drugo postavljeno tezo, ki kot glavno oviro pri izvajanju dela predpostavlja prav to. Prav zaradi tega direktorji zavzemajo stališče, da se

¹⁴Uradni list RS, št. 109/2008

¹⁵Navodilo o izvrševanju dela v splošno korist je dostopno na MDDSZ ter na centrih za socialno delo.

delo ne bo izvajalo, dokler ne dobijo konkretnih navodil in dokler se ne uredi financiranje; nekateri Centri pa so sporočili, da dela ne izvajajo preprosto iz tega razloga, ker še nikoli niso imeli primera, ko bi bilo to mladoletniku izrečeno. Sicer pa se socialni delavci tudi na tistih Centrih, kjer delo kljub vsemu izvajajo, pri pripravi in vodenju dela srečujejo tudi z drugimi ovirami, ki se pojavljajo v konkretnih primerih, npr. težave pri pridobivanju izvajalskih organizacij, dileme glede plačila stroškov izvajanja dela, težave pri pripravi pogodb o izvajanju dela, možnost stigmatizacije mladoletnika v manjšem kraju itd. Predvsem izvajalske organizacije so zavračale sprejemanje mladoletnikov zaradi strahu pred težavami, ki bi jih ti morebiti povzročali, neurejenosti plačila stroškov, ki jih same niso pripravljene prevzemati in pa pomanjkanja ljudi, ki bi bili pripravljeni prevzeti vlogo mentorja mladoletniku, obenem pa bi moral ta nalogo mentorja opravljati brezplačno. Zaradi pomanjkanja konkretnih, enotnih navodil o izvajanju dela, sta sama organizacija in način financiranja le-tega prepuščena lastni iznajdljivosti posameznih Centrov in zato je tudi praks izvajanja dela toliko, kolikor je Centrov. Posamezni Centri, ki so se odločili, da bodo delo izvajali, so sprejeli lastne odločitve glede financiranja stroškov, pridobili so izvajalske organizacije, kamor napotujejo mladoletnike ter uredili vse potrebne obrazce (soglasja, pogodbe) in tako je izvajanje dela na teh Centrih postalo utečena praksa. Večinoma se Centri odločijo urediti zavarovanje za mladoletnika, ki ga v nekaterih primerih krijejo iz sredstev CSD, v drugih pa ta strošek nosijo starši. Strošek zavarovanja po navedbah intervjuvancev znaša od 5 do 17 evrov. Za napotitev mladoletnika na zdravniški pregled in tečaj iz varstva pri delu se Centri ne odločajo, prav tako pa ne krijejo stroškov prevoza na delo in z dela ter malice. Na ostalih Centrih, kjer imajo manj številne izkušnje z izvajanjem družbeno koristnega dela za mladoletnike, pa je priprava dela za vsakega posameznega mladoletnika bolj stvar improvizacije. Razlike se ne pojavljajo samo glede ureditve plačila zavarovanja, temveč tudi glede izbire izvajalske organizacije. Nekateri Centri mladoletnike napotujejo v zunanje humanitarne organizacije v lokalnem okolju, druge pa jih poskušajo vključiti v enote Centra (npr. krizni center, center učno-vzgojne pomoči, ki spadajo pod CSD). Na splošno so socialni delavci zelo naklonjeni družbeno koristnemu delu kot vzgojnemu ukrepu in načinu odvrčanja od kazenskega pregona, vidijo ga kot potrebnega ter kot ukrep, od katerega ima mladoletnik velikokrat precej več koristi, kot pa jih ima lahko od ukora ali nadzorstva organa socialnega varstva. S tem lahko potrdim tretjo postavljeno tezo, ki pravi, da socialni delavci družbeno koristno delo za mladoletnike zaznavajo kot dober in potreben vzgojni ukrep. Kot glavno prednost so navajali osebno udeležnost mladoletnika

v konkretnem delu, ob čemer ima možnost videti tudi rezultate svojega dela, nauči se sprejemati odgovornost za svoje delo, nauči se konkretnih opravil, pokažejo se tudi njegove sposobnosti in kvalitete itd. Ker se socialni delavci zavedajo prednosti, ki jih za mladoletnika prinaša opravljanje družbeno koristnega dela, si želijo, da bi se področje uredilo na način, ki bo omogočal nemoteno izvajanje tako dela mladoletnikov kot tudi dela strokovnih delavcev na Centrih. Predlagajo, da zakonodajalec določi konkretna navodila glede izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike na podoben način, kot je bilo to urejeno za polnoletne ter da poskrbi za financiranje stroškov povezanih z izvajanjem dela; oblikovati bi se morala mreža ustreznih izvajalskih organizacij, ki bi sprejemale mladoletnike na delo in bi pokrivala območje celotne Slovenije, ne le večja mesta; organizirati bi bilo potrebno izobraževanje za ljudi, ki bi opravljali mentorstvo mladoletnikom in jih tudi finančno nagraditi; določiti in poenotiti bi se morali vsi potrebni obrazci in pogodbe, ki se uporabljajo pri organizaciji dela v korist skupnosti za mladoletnike.

Zaposleni v izvajalskih organizacijah, ki opravljajo delo mentorja, so povedali, da dela v korist skupnosti ne poznajo preveč podrobno, temveč so seznanjeni le s svojimi dolžnostmi, ki jih imajo kot mentorji. Razlogi, iz katerih so se odločili sprejemati mladoletnike na delo, so različni, predvsem so se za to določili zato, ker vidijo tovrstno delo koristno za mladoletnike pa tudi z vidika koristi, ki jih ima od njihovega dela izvajalska organizacija, kljub temu, da se morajo mentorji in ostali zaposleni z mladoletniki običajno precej ukvarjati. Mentorji družbeno koristno delo podpirajo, saj vidijo prednosti, ki jih ta prinaša mladoletnikom, predvsem tistim, katerih kaznivo dejanje oziroma prekršek je takšne narave, da je povezan z dejavnostjo, s katero se ukvarja izvajalska organizacija (npr. vzgojni učinek, ki ga ima na mladoletnika s prekrški v prometu delo v organizaciji, katere dejavnost je varstvo in rehabilitacija oseb s poškodbo glave). Dela, v katera so mladoletniki vključeni, so odvisna od dejavnosti organizacije in mladoletnikovih veščin, o vrsti dela in celotnem poteku izvajanju dela v času, ko je mladoletnik v organizaciji, pa odloča mentor v dogovarjanju z mladoletnikom, brez sodelovanja CSD. Dosedanje izkušnje z mladoletniki, ki so v izbranih organizacijah opravljali delo, mentorji ocenjujejo kot pozitivne. Mladoletniki so se v večini primerov izkazali kot dobri delavci, ki so se držali dogovorov in imeli korekten odnos tako do dela kot do uporabnikov in zaposlenih. Tudi uporabniki so jih dobro sprejeli in razlog, zaradi katerega so mladoletniki prihajali na delo v organizacijo, odnosa uporabnikov do njih ni spremenil. Mladoletniki so za organizacijo predvsem prostovoljci. Vsaka organizacija glede

na svojo dejavnost in različne možnosti vključevanja v delo mladoletnikom ponuja učenje oziroma spoznavanje različnih področij, vsebin in konkretnih opravil; ima pa tudi vsaka organizacija oz. njeni uporabniki od dela mladoletnikov neke dejanske koristi, ki so po navedbah intervjuvanih mentorjev na primer pomoč pri raznih opravilih in pa druženje z uporabniki. V tistih organizacijah, kjer je poskrbljeno za prehrano bodisi zaposlenih bodisi uporabnikov, imajo tudi mladoletniki možnost dobiti brezplačen obrok, na stroške organizacije.

Intervjuvana mladoletnika, ki jima je bila izrečena oprava družbeno koristnega dela, sta povedala, da sta vse potrebne informacije o izrečenem ukrepu dobila od svojega strokovnega delavca na CSD, kjer jima je bila tudi določena izvajalska organizacija, na prvem obisku v izvajalski organizaciji pa je mentor mladoletniku podrobneje predstavil dejavnosti organizacije in možnosti vključitve v delo. V izvajalski organizaciji sta se sama dogovarjala glede urnika dela, konkretna opravila, ki sta jih opravljala, pa so bila v enem primeru odvisna od trenutnih potreb organizacije po določeni pomoči, v drugem primeru pa je bil mladoletnik vključen v enako delo, kot ga opravljajo zaposleni – uporabniki. Oba mladoletnika izkušnjo dela v organizaciji kljub začetnim strahovom in nelagodju ocenjujeta kot pozitivno, vključno z odnosi, ki sta jih razvila z uporabniki in zaposlenimi. Dela nista sprejela kot kazen, temveč kot neko nalogo, ki jo morata opraviti, toda z mislijo, da je bilo storjeno kaznivo dejanje neustrezno ravnanje.

Sodnica za mladoletnike in državna tožilka sta povedali, da se navodilo opraviti delo v korist skupnosti za mladoletnike vse pogosteje uporablja predvsem v zadnjih letih, ko se je postopoma vse več centrov za socialno delo odločilo, da bodo tudi začeli z izvajanjem ukrepa; obenem pa se tudi v predkazenskem postopku tožilstvo vse bolj poslužuje instituta odloženega pregona in s tem naloge oprave družbeno koristnega dela, na kar kažejo tudi statistični podatki o delu vrhovnih državnih tožilstev. Dejstvo, da Centri odklanjajo izvajanje dela, jima danes pri odločitvi za izrek navodila oz. naloge dela v korist skupnosti ne predstavlja več ovire in tudi v primeru, če Center odkloni izvajanje, pri svoji odločitvi ne popuščata. Delo v korist skupnosti vidita kot drugačen vzgojni ukrep, ki ima določene specifike v primerjavi z ostalimi vzgojnimi ukrepi in ga zaradi konkretnega dela, ki ga mladoletnik sam opravlja, tudi doživlja drugače kot ostale vzgojne ukrepe. Tako kot socialni delavci tudi onidve kot glavno spremembo, ki bi se morala zgoditi, da bi se delo lahko nemoteno izvajalo, vidita sistemsko ureditev področja in financiranja, državna tožilka pa je

tudi mnenja, da bi se moralo spremeniti stališče nekaterih socialnih delavcev, ki trenutno pripravo in vodenje tovrstnega dela doživljajo kot dodatno delo, kar pa dejansko ni, saj je njihova zakonska obveza izvajati to pooblastilo tako kot vsako drugo.

Iz odgovorov intervjuvancev, ki predstavljajo poglede na družbeno koristno delo za mladoletnike iz zornih kotov različnih udeležencev vidimo, da je izvajanje dela v korist skupnosti kot vzgojnega ukrepa v resnici precej kompleksno področje in se je njegovega izvajanja zato potrebno lotiti premišljeno. Tako odgovori socialnih delavcev, kot tudi mentorjev, mladoletnikov, sodnice ter državne tožilke potrjujejo teoretične koncepte, ki govorijo v prid delu v korist skupnosti kot vzgojnemu ukrepu. To je namreč ukrep, kjer je mladoletnik z opravljanjem konkretnega dela aktivno udeležen v njegovem izvajanju in njegov namen ni kaznovanje, temveč participacija ter integracija v neko okolje oziroma lokalno skupnost, kar kot primarni cilj družbeno koristnega dela navaja tudi Muršič (2006). Enako kot Muršič (ibid.) vidi prednosti družbeno koristnega dela npr. glede krepitve samozaupanja, različnih socialnih in praktičnih veščin ter omogočanja pozitivne izkušnje in vloge, v kateri bo lahko mladoletnik izkusil in pokazal, da zmore storiti nekaj pozitivnega, kar bodo drugi odobraval, podobne prednosti, ki jih tovrstno delo omogoča mladoletnikom, vidijo tudi socialni delavci in mentorji v izvajalskih organizacijah. Po njihovem mnenju delo omogoča učenje praktičnih veščin, spoznavanje nečesa novega in pa doživljanje dragocenega občutka lastne vrednosti in koristnosti, ki ju mladoletnik dobi ob opazovanju učinkov svojega dela za konkretne uporabnike, organizacijo ali skupnost. Muršič je nadalje opozoril tudi na to, da mora imeti delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep tudi pomen kazni v smislu jasnega sporočila, da storjeno dejanje ni sprejemljivo in da temu vedenju sledijo neke posledice. Prav na ta način pa sta delo doživljala tudi intervjuvana mladoletnika, ki ga sicer nista doživljala toliko v smislu kazni, temveč bolj kot neko nalogo, ki jo morata opraviti in z jasnim sporočilom, da storjenega dejanja ne smeta ponoviti. O delu sta pripovedovala kot o pozitivni izkušnji, za katero jima ni žal, da sta jo doživela, saj sta se oba iz nje naučila nekaj pozitivnega – za enega mladoletnika je bila največja novost ta, da je prvič v življenju opravljal neko delo, saj še nikoli ni delal npr. preko študentskega servisa in mu je bilo všeč; drugi mladoletnik pa je izpostavil dobre odnose, ki jih je razvil z zaposlenimi v kriznem centru, kjer je opravljal delo in dodal, da je spoznal neko okolje, ki ga sicer najbrž ne bi nikoli. Opravljanje družbeno koristnega dela torej formalno že res predstavlja sankcijo za

storjeno dejanje, toda mladoletnikom v resnici ponuja mnogo več. Kot je rekla ena izmed socialnih delavk, je tovrstno delo učenje za življenje. Je pa res, kot so omenili socialni delavci, mentorji ter sodnica in državna tožilka, da opravljanje dela v korist skupnosti ni vedno najustrežnejši ukrep za vse mladoletnike. Mladoletniki so namreč zelo heterogena skupina in se med seboj razlikujejo tako po osebnostnih značilnostih, socialnem okolju iz katerega prihajajo kot tudi po vrsti kaznivih dejanj. Na tem mestu je smiselno upoštevati Meadovo teorijo o družbenem in osebnem jazu, o čemer piše Milko Poštrak (2007), saj je prav od vsebin družbenega jaza in delovanja osebnega jaza mladoletnika odvisno, kako dojemljiv bo za tiste vsebine, ki mu jih lahko ponudi opravljanje družbeno koristnega dela kot vzgojni ukrep oziroma kako ga bo sploh doživljal. Ker je opravljanje družbeno koristnega dela za nekatere mladoletnike bolj primerno in smiselno kot za druge, tudi zakon določa, da mora sodnik ob izbiri vzgojnega ukrepa upoštevati več dejstev in izbrati tisti vzgojni ukrep, s katerim bo najbolj optimalno dosežen vzgojni učinek. Socialna delavka, sodnica in tožilka so povedale, da na v primeru, ko gre za kazniva dejanja z elementi nasilja, zelo pogosto predlagajo oziroma izrekajo navodilo udeležiti se treninga socialnih veščin. Sodnica navodilo opraviti delo v korist skupnosti izreče takrat, ko se ji to glede na okoliščine zdi ustrezno, obenem pa tudi mladoletnika vpraša, ali je sploh pripravljen opraviti delo. Predvsem pripravljenost mladoletnika je tukaj ključnega pomena, saj je pri tem vzgojnem ukrepu zaradi njegove specifikacije bolj kot pri ostalih ukrepih pomembno, da je izveden na prostovoljni odločitvi mladoletnika. Če bi se mladoletnika sililo v opravljanje dela proti njegovi volji, to nebi imelo negativnega učinka le nanj, temveč tudi na ostale udeležene pri izvajanju dela v korist skupnosti – uporabnike, mentorje in izvajalsko organizacijo kot celoto. Namen tega vzgojnega ukrepa je participativnost, te pa ne more biti, če si mladoletnik sodelovanja ne želi in ga odklanja. Takšen vzgojni ukrep tudi nima vzgojnega učinka, temveč ga lahko človek doživlja edinole kot maščevanje družbe oziroma kot kazen, kar pa po novi ideologiji ni namen vzgojnih ukrepov. Statistični podatki iz poročil o delu državnih tožilstev kažejo, da je zadnjih pet let močno v porastu izrekanje naloge opraviti družbeno koristno delo v okviru instituta odloženega pregona, pri čemer se kazenski pregon s soglasjem oškodovanca odloži in v primeru, da mladoletnik uspešno opravi naložene naloge, se kazenska ovadba zoper njega zavrže. En razlog za vse pogostejšo uporabo tega instituta izhaja iz same uvedbe zakonodaje, saj je bila opcija uporabe odloženega pregona za mladoletnike uvedena šele leta 2004; razlog za skoraj trikratno povečanje izrečenih nalog oprave dela v korist skupnosti od leta 2005 do

2009 pa je moč iskati tudi v tem, da se centri za socialno delo zadnja leta vse bolj odločajo za izvajanje dela, kar olajšuje delo okrožnih državnih tožilstev, da se lahko pogosteje odločajo za izrek te naloge. Tudi intervjuvana državna tožilka je povedala, da je zelo naklonjena temu institutu in družbeno koristnemu delu, sploh zato, ker največ kazenskih ovadb zoper mladoletnike predstavljajo bagatelne zadeve, kar pomeni, da gre za kazniva dejanja male tatvine, ob čemer je navedla primer, ko gredo prijateljice v drogerijo in ukradejo črtalo za oči v vrednosti 1,50 evra; iz pregledovanja nekaterih spisov mladoletnikov, ki so opravljali delo v korist skupnosti, pa sem tudi sama opazila, da je pogosto kaznivo dejanje npr. ponarejanje mesečnih vozovnic za avtobus. Gre torej za manj resna kazniva dejanja, ki družbi ne predstavljajo hujše grožnje, je pa mladoletnike vseeno potrebno opozoriti na neustreznost njihovega ravnanja. Državna tožilka je predvsem pri majhnih tatvinah izpostavila ustreznost opravljanja družbeno koristnega dela, saj ima mladoletnik z opravljanjem dela, kakršnokoli to že je, možnost videti, da si je prav z delom potrebno prislužiti denar za nakup tistih dobrin, ki si jih želi. Muršič (2006) pravi, da je pri obravnavanju mladoletnih prestopnikov potrebno upoštevati, da je adolescenca obdobje vedenjskega eksperimentiranja ter da je prestopniško in odklonsko vedenje v adolescenci običajen pojav, ki je praviloma prehodnega značaja, saj izgine v procesu mladostnikovega dozorevanja. Ker obravnavanje znotraj sodnega sistema povzroča stigmatizacijo mladoletnika, ki mu je običajno že tako dovolj nerodno, ker so ga zalotili pri kaznivem dejanju, in je že obravnavanje na policiji in kasneje na tožilstvu imelo nanj nek učinek, se zdi v tistih primerih, ko mladoletnikovo vedenje ne ogroža vrednot družbe ali njegovega lastnega razvoja, smiselno kazensko ovadbo bodisi odstopiti v postopek poravnavanja bodisi odložiti kazenski pregon in se s tem izogniti obravnavi na sodišču. Na prednosti predkazenskega postopka je opozorila tudi ena izmed intervjuvanih socialnih delavk, ki je povedala, da se s tem država izogne sodnim stroškom, razbremeni se sodišča, precej manj ljudi je vpletenih in tudi manj časa preteče od storitve kaznivega dejanja do izreka konkretne naloge. Tudi Katja Filipčič (1998) med standardi za obravnavanje mladoletnih prestopnikov navaja odvrčanje od sodnih postopkov in pa hitro obravnavanje, saj mladostniki z minevanjem časa, ki je pretekel od kaznivega dejanja pa do obravnave, tako psihološko kot razumsko vse težje povezujejo postopek in odločitev sodnika v zvezi s storjenim dejanjem.

Opravljanje dela v korist skupnosti ima torej nedvomno številne prednosti predvsem za same mladoletnike, ki po mnenju socialnih delavcev od tovrstnega dela odnesejo precej več, kot pa

od nadzorstva organa socialnega varstva, ki je sicer po hierarhiji strožji ukrep. Tudi socialni delavci s tistih Centrov, kjer dela ne izvajajo, so povedali, da ukrep sicer zaznavajo kot koristnega in potrebnega, vendar ga ne bodo izvajali, dokler ne bo izdanih konkretnih navodil glede samega izvajanja in financiranja. Sprašujem se, kako lahko nekateri Centri kljub zavedanju o koristnosti in potrebnosti ukrepa še naprej zavračajo njegovo izvajanje, medtem ko pa ga drugi Centri izvajajo, čeprav zanje veljajo popolnoma enake omejitve glede sistemske neurejenosti področja in financiranja. Upoštevajoč prej naštete koristi, ki jih opravljanje dela v korist skupnosti kot vzgojni ukrep prinaša konkretnemu mladoletniku, za katerega z vzgojnega vidika ne bi bil ustrezen noben drug vzgojni ukrep, pomeni zavračanje izvajanja dela Centrov delovanje v škodo mladoletnika. Mladoletnik, ki obenem še sam pristane na opravljanje dela, bi lahko pri tem pridobil dragoceno izkušnjo, ker pa Center nato izvajanje dela zavrne, bo sodišče na primer izreklo vzgojni ukrep nadzorstva organa socialnega varstva, od katerega pa mladoletnik ne bo imel nobene konkretne koristi. Za ukrep nadzorstva organa socialnega varstva je značilno, da se časovno precej vleče, socialni delavci pa so povedali, da ga v večini primerov doživljajo kot brezpomenskega, saj mladoletniki sami povedo, da prihajajo zgolj zato, ker morajo, da se zabeleži njihova prisotnost.

Iz intervjujev s socialnimi delavci je razvidno, da je končna odločitev o tem, ali se bo delo izvajalo ali ne, na strani direktorjev. Veliko je torej odvisno od tega, kakšno vizijo ima direktor in ali je pripravljen stroške, ki nastanejo z izvrševanjem dela v korist skupnosti, kriti iz sredstev CSD. Najpogostejši argument, zakaj Centri dela ne izvajajo, je prav neurejenost financiranja, saj Centri nimajo lastnih sredstev, iz katerih bi lahko krili stroške izvajanja dela. Po eni strani drži, da Centri niso dolžni kriti stroškov iz lastnih sredstev, kot prvo zaradi tega, ker nikjer ni določeno, da bi to morali storiti, kot drugo pa tudi zaradi tega, ker jih pri izvajanju enakega dela za polnoletne krije država in bi morala potemtakem poskrbeti tudi za mladoletnike. Za polnoletne je v navodilih, ki jih je izdalo MDDSZ določeno, da je potrebno urediti zdravniški pregled napotene osebe; zavarovanje za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni ter zavarovanje za primer smrti, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni; nezgodno zavarovanje napotene osebe; tečaj iz varstva pri delu; stroške prevoza napotene osebe na in z dela; ter prehrano napotene osebe (za delo nad 4 ure dnevno). Strošek izvajanja družbeno koristnega dela za polnoletne znaša po navedbah enega od centrov

za socialno delo najmanj 154,98 evrov¹⁶ na osebo, kamor ni všteti strošek malice in prevoza na delo, ki je odvisen od časa, v katerem napotena oseba izpolni naloženo obveznost. Če bi morali Centri ves strošek izvajanja dela kriti sami, bi to na leto pomenilo velik finančni zalogaj in zato je razumljivo, da Centri tega ne morejo sprejeti. Toda vprašanje, ki se pri urejanju dela v korist skupnosti za mladoletnike pojavlja, je tudi to, katere stvari je potrebno oz. smiselno mladoletnikom sploh zagotoviti. Glede na to, da mladoletniki tako ali tako nimajo posebnih znanj za samostojno opravljanje različnih del tako kot polnoletni in zato opravljajo lažja, nenevarna dela, ki so prilagojena njihovi starosti ter je ves čas opravljanja dela prisoten tudi mentor oziroma nekdo od zaposlenih, načeloma ne potrebujejo zdravniškega pregleda in tečaja iz varstva pri delu, razen v primeru, če ima mladoletnik že obstoječe zdravstvene težave in bi obstajalo kakršnokoli tveganje za poslabšanje zdravja. Zanimiv se mi zdi podatek, da so na enem Centru, kjer so pri izvedbi dela v korist skupnosti za mladoletnike sicer želeli urediti vse obveznosti tako, kot so določene pri odraslih, na koncu namesto zdravniškega pregleda pri specialistu za medicino dela pridobili le potrdilo osebnega zdravnika mladoletnika, ki je po navedbah socialne delavke znašal le 10 evrov. To potrdilo o zdravstvenem stanju mladoletnika po mojem mnenju popolnoma zadostuje za opravljanje dela, kakršnega mladoletniki običajno opravljajo, tako Center kot izvajalska organizacija pa imata neko dokazilo, da mladoletnik nima resnejših zdravstvenih težav za opravljanje dela. Glede smiselnosti zdravniškega pregleda in tečaja iz varstva pri delu so očitno podobno razmišljali tudi na Centrih, kjer delo izvajajo, saj imajo večinoma prakso, da za mladoletnike uredijo le zavarovanje, katerega strošek po navedbah socialnih delavcev znaša od 5 do 17 evrov, na nekaterih Centrih pa zavarovanja niti ne urejajo, ker smatrajo, da je mladoletnik že nezgodno zavarovan, do poškodbe pri delu pa ne more priti, ker delo, ki ga mladoletnik opravlja ni nevarno, obenem pa je ves čas prisoten mentor. Se pa pojavljajo različne prakse glede tipa zavarovanja, saj nekateri uredijo zavarovanje za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni ter zavarovanje za primer smrti, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni; drugi pa nezgodno zavarovanje. Večini Centrov je skupno tudi to, da mladoletnik ne dobi povrnjenih stroškov prevoza na delo ter malice. Socialni delavci so glede

¹⁶V strošek je zajeto: prehrana na dan prisotnosti na delu v primeru, da napotena oseba dela več kot 4 ure dnevno: 3,73 eur; prevoz na delo in z dela na dan prisotnosti na delu: 1,60 eur (Ljubljanski potniški promet); strošek zavarovanja za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni ter zavarovanje za primer smrti, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni: 12,12 eur; strošek nezgodnega zavarovanja: 4,46 eur; zdravniški pregled pri specialistu za medicino dela: 95,20 eur; tečaj iz varstva pri delu: 43,20 eur. Osnoven strošek brez malice in prevoza znaša najmanj 154,98 eur, končen znesek pa je odvisen od števila dni oziroma časa, v katerem napotena oseba izpolni naloženo obveznost.

povračila potnih stroškov razmišljali v tej smeri, da imajo mladoletniki večinoma mesečne vozovnice, ki vključujejo neomejeno število voženj z javnim potniškim prometom in jim potemtakem tudi pot na delo ne predstavlja dodatnega stroška. To je res v primeru, ko mladoletnik dejansko ima mesečno vozovnico in ko mu je tudi izvajalska organizacija relativno dostopna. V večjih krajih to potemtakem res ne predstavlja težave. Sta pa socialni delavki s Centrov v manjšem kraju oz. podeželskem okolju povedali, da je s prevozom na delo včasih veliko težav, sploh če mladoletnik prihaja iz bolj oddaljenih krajev, kjer ni dobrih avtobusnih povezav in je tako odvisen od prevoza staršev. Ravno zaradi takšnih primerov bi bilo potrebno zagotoviti tudi plačilo potnih stroškov in sicer v višini stroška javnega potniškega prometa, glede na kraj bivanja. V primeru, ko mladoletnik dela več kot štiri ure dnevno, bi moral biti upravičen do malice, saj noben delavec ne more uspešno opravljati dela, če je lačen. Glede na to, da organizacija z mladoletnikom v nekem smislu dobi zastoj delovno silo, od katere neka korist nedvomno je, bi morala za brezplačno malico poskrbeti izvajalska organizacija. Tako iz intervjujev z mentorji kot socialnimi delavci je razvidno, da večina izvajalskih organizacij mladoletnikom zagotavlja brezplačno malico, kar pa je pogostejše v tistih organizacijah, kjer si hrano pripravljajo sami oziroma v okviru katerih deluje kuhinja (npr. stanovanjska skupina, krizni center, dom za stare itd.). Na večini Centrov je dogovor kar tak, da se starše obvesti, da stroške prevoza krijejo sami, precej več razlik pa se pojavlja glede plačila stroškov zavarovanja, saj ponekod tudi te stroške krijejo starši, v kar privolijo s podpisom izjave, drugje pa je stroške zavarovanja pripravljen kriti CSD iz lastnih sredstev. To, da se plačilo stroškov naloži staršem, sicer ni toliko sporno, saj je otrok njihov in tudi v primeru, če bi bilo mladoletniku izrečeno navodilo povrnitev škode, bi to škodo najverjetneje povrnili starši, saj mladoletnik nima lastnih finančnih sredstev. Bolj je lahko sporen način, na katerega Center to privoljenje »izsili«, saj v nasprotnem primeru lahko reče, da dela ne more izvesti. V tem primeru to ni več prostovoljna privolitev v plačilo stroškov. Plačilo stroškov pa je lahko sporno še z drugih vidikov in sicer, zakaj bi morali nekateri starši plačevati nekaj, za kar je na nekaterih drugih Centrih ali pa sicer pri polnoletnih, poskrbljeno drugače? Pravila bi morala biti za vse enaka, ne pa da je nekdo v slabšem položaju zato, ker je zanj pristojen drug CSD ali pa celo zato, ker je mladoleten. Sporen pa je še en vidik plačila staršev in sicer v primeru, ko starši zaradi slabšega socialno ekonomskega položaja plačila niso zmožni. Ali bo potemtakem Center tudi v tem primeru odklonil izvajanje dela in s tem oškodoval mladoletnika za tisti vzgojni ukrep, za katerega je bilo presojeno, da je najboljši z

vidika koristi za mladoletnika? V nalogi sicer nisem raziskovala tega, koliko imajo Centri finančnih sredstev ter kako so ta razporejena, vendar glede na to, da je strošek zavarovanja majhen, da je število primerov mladoletnikov na leto v primerjavi s polnoletnimi skoraj zanemarljivo in da so nekateri Centri dokazali, da se lahko delo brez težav izvaja tudi tako, da strošek zavarovanja krijejo iz lastnih sredstev, je izgovor, da dela ne izvajajo zaradi pomanjkanja denarja, zelo slab in razlog za neizvajanje dela v resnici tiči nekje drugje. Iz telefonskih pogovorov s socialnimi delavci in iz odgovorov, ki sem jih prejela po elektronski pošti, so socialni delavci kot razlog za neizvajanje dela navajali težave pri pridobivanju organizacij, ki bi bile pripravljene sprejeti mladoletnike in pa nekoliko manj pogost, a precej absurden izgovor, da izvajanje dela v korist skupnosti za mladoletnike socialnim delavcem predstavlja dodatno delo, na Centru pa nimajo ljudi, ki bi to delali.

Težave pri pridobivanju izvajalskih organizacij je kot razlog za neizvajanje dela navajalo kar precej socialnih delavcev, saj organizacije niso pripravljene sprejeti mladoletnikov, za katere ni zakonsko urejenih obveznosti na takšen način kot pri polnoletnih. Po eni strani je to razumljivo, saj se želi vsaka organizacija zaščititi za primer, če bi prišlo do kakršnekoli poškodbe pri delu in bi starši zahtevali odškodnino; po drugi strani pa je moč zaslediti tudi neko nezaupanje do mladoletnikov, saj so nekatere organizacije, ki so sodelovanje zavrnile, kot razloge navajale strah pred tatvinami, povzročeno škodo, nekorekten odnos do uporabnikov itd. Vsi ti strahovi so popolnoma upravičeni, toda enake stvari se lahko zgodijo tudi v primeru, ko delo opravljajo polnoletni in mladoletniki dejansko ne predstavljajo čisto nič večjega tveganja. Glede na to, da so že intervjuvani mentorji povedali, da je z mladoletniki precej dela (od uvajanja, do spremljanja samega dela, dogovarjanj glede urnika itd.), si organizacije očitno ne želijo nakopati na glavo dodatnega dela. Ena izmed mentoric v izvajalski organizaciji je povedala, da od polnoletnih dejansko imajo koristi, saj imajo ti naloženo večje število ur, kar pomeni, da bo oseba v organizaciji delala daljše časovno obdobje in jo je smiselno usposobiti tudi za bolj zahtevne naloge. Polnoletni ne potrebujejo stalnega nadzorstva zaposlenih, ampak delo opravljajo samostojno, lahko opravljajo tudi delo na terenu itd. Pri mladoletnikih pa je res to, da običajno nimajo nobenih predhodnih znanj oziroma izkušenj z delom, veliko stvari se učijo popolnoma na novo – od samega dela do sprejemanja odgovornosti za delo in tako mora biti mentor mladoletnika bolj njegov učitelj in varuh, ne pa samo neka na papirju določena oseba, ki na koncu napiše potrdilo. In prav tej vlogi se izvajalske organizacije izogibajo, sploh zato, ker je opravljanje dela mentorja odvisno

zgolj od dobre volje tega človeka, saj delo ni denarno ali kako drugače nagrajeno. Organizacije tako dejansko nimajo razloga, zakaj bi si mladoletnikov želele. Pošteno bi bilo, da so mentorji za opravljanje mentorstva mladoletnikom denarno nagrajeni, kar bi bila tudi spodbuda za organizacije, da bi se morda v večjem številu odločale za sprejemanje mladoletnikov. Denar za nagrajevanje mentorjev bi morala zagotoviti država iz sredstev, ki bi bila namenjena financiranju izvajanja dela v korist skupnosti. Kljub temu, da je z mladoletniki nekoliko več dela, so intervjuvani mentorji povedali, da to delo ni takšno, da se ga ne bi moglo opravljati oziroma da bi zaradi tega trpelo njihovo redno delo, mentorstvo pa opravljajo prostovoljno zaradi tega, ker vidijo to dobro za mladoletnike. Trenutno je torej odločitev za sprejemanje mladoletnikov odvisna izključno od dobre volje zaposlenih v organizacijah in odnosov, ki jih imajo s konkretnim centrom za socialno delo. Ker je lažje skleniti dogovor o sprejemanju mladoletnikov s tistimi organizacijami, s katerimi Center intenzivno sodeluje tudi na ostalih področjih, se Centri pogosto poslužujejo tudi te možnosti, da mladoletnike napotujejo na delo v organizacije, ki so enote Centra – krizni center za mlade, center učno vzgojne pomoči; z enega Centra sem pa celo prejela odgovor, da so mladoletnika vključili kar v administrativna dela na CSD in se je tudi dobro obneslo. Izbira organizacij, kjer bodo mladoletniki opravljali delo, je torej v celoti prepuščena CSD, kar je v intervjuju povedala tudi sodnica. Centri so namreč tisti, ki so strokovno usposobljeni, da presodijo, katera organizacija je glede na svojo dejavnost primerna za opravljanje dela. Iz odgovorov, ki sem jih prejela s Centrov je razvidno, da se ti poslužujejo precej različnih organizacij, med katerimi je bil največkrat omenjen dom za stare, pa tudi vzgojni zavod, Rdeči križ, gledališče, društvo za delo z mladimi v stiski, občina, župnišče, Karitas, dnevni center za mlade, varstveno delovni center, zavod za varstvo in rehabilitacijo po poškodbi glave, društvo za zaščito živali, podjetje za usposabljanje in zaposlovanje invalidov, center za pomoč na domu, zdravstveni dom, Klinični center itd. Od enega CSD pa sem prejela odgovor, da so zato, ker nobena od organizacij v lokalnem okolju, ki sicer sprejema na delo polnoletne, ni želela sprejeti mladoletnikov, razvili takšno prakso, da si mladoletnik in njegova družina sami poiščejo organizacijo, kjer bo ta lahko opravil delo. Do sedaj so mladoletniki, ki so dijaki, delo opravljali na svoji srednji šoli, nekateri pa pri privatnikih, ki so jih poznali. Ta praksa se zdi nekoliko sporna, kot prvo zaradi tega, ker je dolžnost Centra, da poišče izvajalsko organizacijo, ne pa dolžnost mladoletnika in njegovih staršev; predvsem pa je sporno to, da je Center dopustil izvajanje dela pri »privatnikih«, ki jih je mladoletnik poznal. Organizacije,

kjer se opravlja tovrstno delo, naj bi bile humanitarne narave, kar po Zakonu o humanitarnih organizacijah¹⁷ pomeni, da so to društva, zveze društev ter tiste organizacije, ki jih za opravljanje humanitarne dejavnosti ustanovijo verske skupnosti ter v katerih njihovi člani po načelih nepridobitnosti in prostovoljnosti v javnem interesu opravljajo humanitarno dejavnost na področjih socialnega in zdravstvenega varstva; humanitarna dejavnost pa je definirana kot dejavnost za doseganje plemenitih človekoljubnih ciljev. Opravljanje dela pri privatnikih, ki se povrh vsega ukvarjajo s pridobitno dejavnostjo, je tako daleč od definicije humanitarne organizacije in zato se popolnoma upravičeno zastavlja vprašanje o ustreznosti opravljanja dela v takšnem okolju. Sporno se zdi tudi opravljanje dela na šoli, ki jo mladoletniki sicer obiskujejo, in sicer z vidika stigmatizacije, saj je to okolje, kjer mladoletnike vsi poznajo. Sprašujem se, kaj je na to porekel sodnik oziroma državni tožilec? Očitno so mnenja Centrov o tem, katera organizacija je primerna za opravljanje dela mladoletnikov, precej različna, nekatere odločitve pa so tudi bolj premišljene kot druge. Morda zmedo predstavljajo tudi poimenovanja za delo, o katerem govorimo, saj se trenutno v določbah, ki zadevajo mladoletnike, uporabljajo tri različna poimenovanja. Ali je z izrazom »splošno koristno delo«, ki se uporablja v Zakonu o kazenskem postopku, mišljeno opravljanje dela »v korist humanitarnih organizacij ali (samoupravne) lokalne skupnosti«, kot se uporablja v Kazenskem zakoniku in Zakonu o prekrških? Kaj sploh pomeni »splošno koristno delo«? Če delo, o katerem govorimo, že v osnovi ni definirano, je popolnoma razumljivo, da imajo Centri težave pri presoji, katera organizacija in vrsta dela sta primerna. Zastavlja se tudi vprašanje glede usposobljenosti osebe, ki bo opravljala mentorstvo mladoletnikom. Kot je opozorila že ena izmed socialnih delavk v intervjuju, so mladoletniki zelo specifična populacija in niso vsi ljudje dovzetni za delo z njimi. Izkazalo pa se je, da je odnos, ki ga mladoletnik razvije z mentorjem in tudi ostalimi zaposlenimi zelo pomemben dejavnik, ki vpliva na to, kako bo mladoletnik doživljal celoten proces opravljanja dela. Niso namreč vsi ljudje, ki opravljajo mentorstvo, po izobrazbi socialni delavci ali pedagogi in zato bi bilo potrebno bodočim mentorjem zagotoviti vsaj osnovno usposabljanje za delo z mladoletniki. Predvsem pa bi jih bilo potrebno nekoliko boljše seznaniti s samim institutom opravljanja dela v korist skupnosti, saj so tudi intervjuvani mentorji povedali, da družbeno koristnega dela kot vzgojnega ukrepa pravzaprav ne poznajo dovolj. S tem, ko pravim, da bi jih bilo potrebno boljše seznaniti z delom, ne mislim na branje zakonodaje, saj lahko to storijo tudi sami, temveč

¹⁷ Uradni list RS, št. 98/2003

na praktično usposabljanje, ki bi bilo zastavljeno v smislu delavnic in praktičnih napotkov. Kot primerni inštruktorji bi se tu lahko izkazali ljudje, ki že imajo izkušnje z opravljanjem mentorstva. Če se vrnem nekoliko nazaj, glede ustreznosti izbranih izvajalskih organizacij, bi bilo potrebno najprej jasno definirati, katere organizacije so glede na svojo dejavnost primerne za sprejemanje mladoletnikov ter na nacionalni ravni oblikovati mrežo izvajalskih organizacij v lokalnem okolju, ki bi bile preverjene in bodo tudi zares pripravljene sprejemati mladoletnike, pokrita pa bi morala biti tako večja mesta kot tudi podeželje. Socialne delavke predvsem v manjših krajih zaznavajo težavo glede raznolikosti organizacij in pa tveganje pred stigmatizacijo mladoletnika, saj mu lahko na koncu opravljanje dela prinese več škode kot pa koristi. To tveganje je mladoletnikom v večjih mestih prihranjeno, saj lahko tam delo opravljajo precej manj opazno.

Organizacija dela v korist skupnosti je torej precej zahtevna zadeva in socialni delavci se morajo zelo premišljeno lotiti vsakega njenega koraka. Sploh zato, ker ni nobenih navodil in standardov, kako naj bi se delo sploh organiziralo. Izvedba dela je tako prepuščena kreativnosti Centrov, za kolikor toliko uspešno delovanje pa je potrebno vložiti kar nekaj navora v pogajanje z direktorjem, v pridobivanje organizacij, v oblikovanje potrebnih obrazcev itd. Zato ni presenetljivo, da je moralo preteči toliko časa, preden so Centri delo le začeli izvajati. Vzpostavitev pogojev za izvajanje dela vsakemu Centru nedvomno predstavlja velik izziv. Z nekaterih Centrov, kjer dela ne izvajajo, sem prejela odgovor, da je to za njih dodatno delo in da nimajo ljudi, ki bi to delo opravljali. Ta izjava mi ni preveč razumljiva. O kakšnem dodatnem delu govorimo? Mar ni izvajanje dela v korist skupnosti za mladoletnike naloga oziroma javno pooblastilo, kot vsako drugo, ki je tudi jasno definirano v Katalogu javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo¹⁸? S tega vidika je tovrstno razmišljanje socialnih delavcev popolnoma nerazumljivo in nesprejemljivo. Res je, da je na začetku potrebno vložiti nekoliko več dela v lastno organizacijo, dokler se ne vzpostavijo pogoji za delo, ko pa je to enkrat vzpostavljeno, postane izvajanje ukrepa utečena praksa, tako kot je to pri ostalih vzgojnih ukrepih.

Dejstvo je, da si velika večina socialnih delavcev želi, da bi se vzpostavili takšni pogoji, ki bodo omogočali nemoteno izvajanje dela, na kar lahko sklepamo tako iz primerov dobre prakse, ki so jo kljub omejitvam razvili številni Centri; veliko pa je bilo tudi odgovorov

¹⁸Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo je dostopen na spletnem naslovu http://www.gov.si/csd/Katalog_1_5_5.pdf

socialnih delavcev, ki dela v korist skupnosti še niso izvajali zato, ker enostavno niso prejeli nobenega tovrstnega primera oz. sodišče in tožilstvo tega še ni izreklo, so pa povedali, da bi v primeru, če bi do tega prišlo, sprejeli potrebne odločitve in ukrep izvedli. Dejstvo je, da če lahko delo izvaja en Center, je to dokaz, da ovire niso nepremostljive in lahko ukrep z nekoliko volje izvajajo tudi ostali Centri. Sami pa morajo sprejeti odločitve, na kakšen način bodo to izvedli, pri čemer lahko za pomoč zaprosijo tudi Centre, ki imajo s tovrstnim delom več izkušenj. Kljub temu pa je še vedno nujno potrebna sistemska ureditev področja, ki bo omogočala nemoteno izvajanje dela za vse Centre. Za ureditev področja izvajanja družbeno koristnega dela mladoletnikov si je veliko prizadeval tudi aktiv strokovnih delavcev na področju dela z mladoletniki ljubljanskih in okoliških centrov za socialno delo. Konkretno so izdelali predlog za ureditev področja izvajanja dela in povabili k sodelovanju odgovorne ljudi z Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, vendar je celotna zadeva obvisela v zraku. Februarja 2010 je bil na MDDSZ poslan zadnji dopis aktiva z vprašanji, ki se nanašajo na vrsto zavarovanja, ki naj se sklene za mladoletnike, ali naj se mladoletnika napoti na predhodni zdravniški pregled, ali naj se ga napoti na izpit iz varstva pri delu ter kdo naj krije vse stroške, ki pri tem nastanejo. V dopisu so predlagali, da bi se pripravile ustrezne dogovorne podlage in pogodbe, ki bi bile enotne za vso državo. Toda skoraj leto in pol, kolikor je preteklo od takrat, ko je bil dopis poslan, z Ministrstva še ni bilo odgovora. To več kot nazorno dokazuje, da se pristojne oblasti s področjem, ki zadeva mladoletnike, očitno ne želijo ukvarjati, čeprav je težko najti razlago, zakaj je temu tako in to isto vprašanje si vsakič znova zastavljajo tudi socialni delavci.

Pri oblikovanju vzorca centrov za socialno delo sem sprva želela v vzorec zajeti tako tiste Centre, kjer družbeno koristno delo za mladoletnike izvajajo, kot tudi tiste Centre, kjer dela ne izvajajo ter na ta način spoznati vzroke za neizvajanje dela oziroma ovire, ki jih Centri pri tem zaznavajo in onemogočajo izvajanje dela. Ko sem po telefonu in elektronski pošti stopila v stik z naključnimi Centri, na katerih sem želela opraviti intervju, so v to privolili le tisti Centri, kjer delo izvajajo, od ostalih pa bodisi nisem dobila odgovora bodisi so sodelovanje z različnimi izgovori odklonili. Očitno je bilo, da o tej temi ne želijo govoriti, jaz pa sem se počutila, kot da drezam v osje gnezdo. Zaradi težav pri oblikovanju dovolj velikega vzorca centrov za socialno delo, pa tudi vzorca mladoletnikov, mentorjev v izvajalskih organizacijah ter sodnika in državnega tožilca, rezultatov raziskave ne moremo posploševati. Pri vzorcu

Centrov je dobro to, da mi je uspelo pridobiti Centre iz različnih delov Slovenije oziroma dva iz prestolnice, enega iz srednje velikega mesta ter dva iz podeželskega okolja, kar omogoča dobro primerjavo izvajanja družbeno koristnega dela glede na značilnosti različnih geografskih okolij; obenem pa imajo vsi ti Centri zelo različne izkušnje z izvajanjem dela v korist skupnosti za mladoletnike tako glede raznolikosti izvajalskih organizacij kot glede števila obravnavanih mladoletnikov, ki so jih napotili na delo. S tega vidika je vzorec zadovoljiv, bi si pa želela vanj vključiti še vsaj pet drugih Centrov – kot sem že omenila, nekaj takšnih, kjer dela ne izvajajo pa tudi še kakšnega s tistih koncev Slovenije, ki sedaj niso bili zajeti v vzorec. Ko sem po elektronski pošti Centrom pošljala vprašanje, ali izvajajo delo v korist skupnosti za mladoletnike ali ne, sem pričakovala samo odgovor »da« oziroma »ne«, prejela pa sem še veliko dodatnih pojasnil, ki so bila zelo raznolika in zato zanimiva za predmet raziskave. Vesela sem, da sem torej pridobila te »dodatne« odgovore, žal pa mi je, da tega ni bilo moč pridobiti od vseh Centrov, saj bi tako lahko prikazala bolj natančno sliko o različnih praksah, izvajanja družbeno koristnega dela, ki se jih Centri poslužujejo. Poleg vprašanja, ali napotujejo mladoletnike v izvajalske organizacije in tako izvajajo delo v korist skupnosti ali ne, bi lahko zastavila še vprašanje, v katere organizacije jih napotujejo ter kako imajo urejeno plačilo stroškov, ki pri tem nastanejo; v nasprotnem primeru, če dela ne izvajajo, pa bi lahko povprašala po razlogih za neizvajanje dela. Kljub tej pomanjkljivosti menim, da sem pridobila dovolj odgovorov, ki odgovarjajo tudi na ta vprašanja in tako razširjajo *vpogled* v področje, kar je bil tudi namen raziskave. Pri odstotkih, ki prikazujejo, koliko Centrov v Sloveniji izvaja delo v korist skupnosti in koliko ne, je pomanjkljivo to, da iz nekaterih odgovorov ni bilo mogoče razbrati, za kakšno prakso izvajanja dela gre in je zato tudi odgovor lahko v resnici vprašljiv. Za Center, s katerega sem prejela odgovor, da dela sedaj ne izvajajo, ker ni urejeno področje financiranja, zraven pa pojasnilo, da so v vsej zgodovini na takšno delo vseeno napotili dva mladoletnika, sem bila v dilemi, kam ta Center uvrstiti – med tiste, ki delo izvajajo, saj so nekatere izkušnje s tem le imeli, ali med tiste, ki dela ne izvajajo, saj trenutno zavzemajo stališče, da dela ne bodo izvajali, dokler se področje ne bo sistemsko uredilo. Pri tem konkretnem primeru sem se odločila za slednjo opcijo. Najtežje je bilo oblikovati vzorec mladoletnikov, saj sem bila pri tem odvisna od pomoči socialnih delavcev pa tudi od tega, ali je Center v zadnjem času sploh imel tovrsten primer in bi bil mladoletnik sploh pripravljen sodelovati. Kakovost informacij, ki sem jih pridobila od obeh sodelujočih mladoletnikov, je bila odvisna od njune komunikativnosti, saj je bil v enem

primeru mladoletnik zelo skop z izjavami in je bilo veliko odgovorov v smislu »da«, »ne« in »ne vem«. Temu bi se lahko izognila tako, da bi zastavljala bolj odprta vprašanja, ki takšnih odgovorov ne dopuščajo, kar sem nato storila v intervjuju z drugim mladoletnikom in se je izkazalo za uspešno, saj sem dobila vsebinsko bolj bogate odgovore. Če bi bilo mogoče oblikovati večji vzorec mladoletnikov, bi bilo zanimivo opraviti intervjuje tako s tistimi, ki so z delom že zaključili, kot tudi s tistimi, ki delo trenutno opravljajo in primerjati njihove odgovore o doživljanju dela.

Za vzorec mentorjev si želim, da bi bil bolj raznolik glede vrste dejavnosti, s katero se ukvarja izvajalska organizacija, saj ima na primer delo v kriznem centru popolnoma druge lastnosti in možen vpliv na mladoletnika, kot pa delo v humanitarnem centru Rdečega križa. Če bi imela večji vzorec mladoletnikov, ki bi delo opravljali v različnih organizacijah, bi bilo zanimivo primerjati njihovo doživljanje dela s tega vidika – torej konkretnega dela, ki je odvisno od dejavnosti organizacije.

Tako v vzorec sodnikov in državnih tožilcev sem zajela le eno sodnico za mladoletnike in le eno državno tožilko, obe pa delujeta na Okrožnem sodišču oziroma Okrožnem državnem tožilstvu v Ljubljani. Sicer me je v raziskavi zanimalo le mnenje o delu v korist skupnosti kot vzgojnem ukrepu za mladoletnike z zornega kota sodnika oz. tožilca, ko pa sem pregledovala statistične podatke za vseh enajst slovenskih državnih tožilstev o tem, kako pogosto se odločajo za opravo dela v korist skupnosti v okviru odloženega pregona in ko so z nekaterih Centrov sporočili, da dela ne izvajajo zato, ker sodišče tega do sedaj še ni nikoli izreklo, sem pomislila, da bi bilo zanimivo opraviti intervju še s sodniki in državnimi tožilci v drugih krajih in primerjati odgovore npr. sodnika, ki ta ukrep (pogosto) izreka in sodnika, ki se tega ukrepa ne poslužuje ter ugotoviti, kaj so razlogi za to. Glede na to, da navodilo opraviti delo v korist skupnosti izrekajo tudi sodniki za prekrške, bi bilo smiselno opraviti intervju tudi s sodnikom, ki deluje na tem področju.

6. SKLEPI

- Več kot polovica centrov za socialno delo v Sloveniji ima izkušnje z izvajanjem dela v korist skupnosti za mladoletnike.
- Prakse izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike se od Centra do Centra precej razlikujejo, ker ni enotnih navodil, kako naj bi se delo izvajalo.
- Socialni delavci kot največjo oviro pri izvajanju dela vidijo sistemsko neurejenost področja izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike, pri čemer največji problem predstavljajo nedorečenosti glede financiranja stroškov, ki nastanejo z izvajanjem dela.
- Socialni delavci delo v korist skupnosti kot vzgojni ukrep podpirajo, saj ga vidijo kot potrebnega in koristnega, zato si želijo, da bi se področje uredilo
- Delo v korist skupnosti za mladoletnike je večina Centrov začela izvajati v zadnjih štirih letih.
- Mladoletniki, ki jim je bilo izrečeno opraviti delo v korist skupnosti, opravljanje dela doživljajo kot pozitivno izkušnjo.
- Mentorji v izvajalskih organizacijah imajo z delom mladoletnikov pozitivne izkušnje.
- Sodišče in tožilstvo se pri izreku dela v korist skupnosti ne ozira več na to, ali Center delo izvaja ali ne, temveč se o ukrepu odloči glede na njegovo ustreznost v vsakem konkretnem primeru.

7. PREDLOGI

- Socialni delavci z vseh centrov za socialno delo ter sodniki za mladoletnike in državni tožilci bi se morali združiti ter z argumenti nagovoriti odgovorne institucije, ki so pristojne za sistemsko ureditev področja izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike.
- Država bi morala poskrbeti za financiranje izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike, tako kot je to storila za polnoletne storilce kaznivih dejanj in prekrškov, pri čemer bi bilo potrebno poskrbeti predvsem za kritje stroškov zavarovanja, stroškov potrdila osebnega zdravnika o zdravstvenem stanju mladoletnika, stroške prevoza na delo in pa stroške malice.
- Zaposlene v izvajalskih organizacijah, ki opravljajo delo mentorja mladoletnikom, bi bilo potrebno finančno nagraditi, sredstva pa bi morala zagotoviti država.
- Zaposlene v izvajalskih organizacijah, ki opravljajo delo mentorja mladoletnikom, bi bilo potrebno ustrezno usposobiti za opravljanje tovrstnega dela.
- Oblikovati bi se morala posebna delovna skupina strokovnjakov, v kateri bi sodelovali tako socialni delavci s Centrov, ki delajo na področju mladoletnikov, kot tudi socialni delavci, ki delajo na področju izvajanja nadomestnih kazni za odrasle ter predstavniki iz vrst sodnikov za mladoletnike in državnih tožilcev, naloga skupine pa bi bila, da bi izoblikovali mrežo izvajalskih organizacij, ki bi bile glede na svojo dejavnost primerne za izvajanje družbeno koristnega dela za mladoletnike.
- Mreža izvajalskih organizacij bi morala biti vzpostavljena tudi na podeželnju in ne zgolj v večjih krajih, s čimer bi bile izvajalske organizacije dostopnejše vsem mladoletnikom.
- Delovna skupina bi morala pripraviti enotne obrazce, ki se uporabljajo pri pripravi in izvajanju dela v korist skupnosti za mladoletnike: dogovor o sodelovanju in soglasje o napotitvi, ki ga podpišejo vsi trije akterji – center za socialno delo, izvajalska organizacija ter mladoletnik in starši; obrazec, ki predstavlja končno poročilo in oceno mentorja o opravljenem delu mladoletnika; vpisni list za beleženje prisotnosti mladoletnika na delu; vzorec poročila o izpolnjenih obveznostih, ki ga socialni delavec pošlje sodniku za mladoletnike oziroma državnemu tožilcu.
- Mladoletnikom bi bilo potrebno ponuditi na izbiro več izvajalskih organizacij in mu tako omogočiti, da si jo sam izbere glede na svoja znanja in interese, ob podpori in svetovanju socialnega delavca.

8. LITERATURA IN VIRI

Literatura

1. Bavcon, L., Šelih, A., Filipčič, K., Jakulin, V., Korošec, D. (2003). *Kazensko pravo, splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
2. Bečaj, J. (1989). *Kriteriji za oddajo v vzgojni zavod*. Ptički brez gnezda. Let. 13, št. 28, str. 7-29.
3. Benda, B. B. (1995). *The effect of religion on adolescent delinquency revisited*. Journal of research in crime & delinquency, 32/4, 446-467.
4. Bregant, L. (1987). *Disocialnost pri otrocih*. Psihoterapija 15. Ljubljana: Medicinska fakulteta.
5. Bregant, L. (1997). *Navodila za klasifikacijo disocialnih motenj*. Ptički brez gnezda. Let. 12, št. 25, str. 7-21.
6. Cafuta, J. (1998). *Nekaj besed o delu na CSD: največ o delu z mladostniki*. Socialno delo. Let. 37, št. 6, str. 449-457.
7. Caldwell, L. L., Baldwin, C. K. (2003). A serious look at leisure, The role of leisure time and recreation activities in positive youth development. V: F. A Villaruel, D. F. Perkins, L. M. Borden, J. G. Keith (ur.). *Community youth development: Programs, policies, and practices*. Sage publications, Inc.
8. Conger, J. (1991). *Adolescence*. McGraw Hill, Inc.
9. Čačinovič Vogrinčič, G. (2000). Socialno delo z otroki in mladostniki med pomočjo in prisilo. V: Šelih, A. (ur.). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex. Str. 77-88.
10. Čačinovič Vogrinčič, G. (2008a). *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
11. Čačinovič Vogrinčič, G. (2008b). *Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
12. Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2005). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
13. Dekleva, B. (ur.). (1996). *Nove vrste vzgojnih ukrepov za mladostnike (predvsem poravnavanje z oškodovancem, opravljanje koristnega dela za skupnost ter programi socialnih treningov)*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

14. Dekleva, B. (2010). *Mladinsko prestopništvo v Sloveniji v mednarodni primerjavi*. Socialna pedagogika. Let. 14, št. 4, str. 383-404.
15. Doel, M., Marsh, P. (1992). *Task-Centred Social Work*. London: Ashgate Publishing.
16. Dogša, I. (2002). Razvoj osebnosti. V: Kompare, A. (et al.). *Psihologija: spoznanja in dileme*. Ljubljana: DZS. Str. 187-298.
17. Emler, N., Reicher, S. (1995). *Adolescence and delinquency: The collective management of reputation*. Oxford: Blackwell.
18. Erikson, E. H. (1973). *Identität und Lebenszyklus*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
19. Filipčič, K. (1998). *Obravnavanje mladoletnih delinkventov: primerjalno pravni vidik*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni Fakulteti.
20. Filipčič, K. (ur.). (2006). *Uvajanje vzgojnih ukrepov dela v korist skupnosti in socialnih treningov*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
21. Friedl, J. (2000). Slovenski model kazenskopravnega obravnavanja mladoletnika in možnosti njegovega razvoja. V: Šelih, A. (ur.). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex. Str. 181-196.
22. Gillis, J. R. (1999). *Mladina in zgodovina*. Maribor: Aristej.
23. Gril, A. (2006). *Prosti čas mladih v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
24. Hoffman, L. (1994). A Reflexive Stance for Family Therapy. V: McNamee, S., Gergen, G.J. (ur.). *Therapy as Social Construction*. London: Sage.
25. Kosmač, S. (2007). (Ne)ustreznost kriterijev za opredeljevanje otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Socialna pedagogika. Let. 11, št. 3, str. 383-400.
26. Krajncan, M. (2009). *Vedenjske in čustvene motnje otrok in mladostnikov v slovenskih vzgojnih zavodih*. Socialna pedagogika. Let 13, št. 2, str. 147-174.
27. Kranjčan, M., Škoflek, I. (2000). *Pregled nekaterih fenomenoloških klasifikacij motenj vedenja in osebnosti otrok in mladostnikov*. Socialna pedagogika. Let. 4, št. 2, str. 167-179.
28. Kuhar, M. (2007). *Prosti čas mladih v 21. stoletju*. Socialna pedagogika. Let. 11, št. 4, str. 453-471.
29. Kuzmanič Korva, D., Murgel, S. (2010). *Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo*. Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo Slovenije.
30. Lüssi, P. (1991). *Systemische Sozialarbeit*. Bern, Stuttgart, Haupt.

31. Makarovič, J. (1986). *Sla po neskončnosti: človek kot ustvarjalec*. Maribor: Založba Obzorja.
32. Marcia, J. E. (1994). The Empirical Study of Ego Identity. V: Bosma A. (et al.). *Identity and Development*. London: Sage.
33. Mead, G. H. (1934). *Mind, Self and Society*. Chicago: Chicago University Press.
34. Mesec, B. (1997a). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I, študijsko gradivo za interno uporabo*. Ljubljana: VSSD.
35. Mesec, B. (1997b). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II, študijsko gradivo za interno uporabo*. Ljubljana: VSSD.
36. Mrvić, N., Đorđević, Đ. (1993). *Društveno koristan rad*. Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja. Let. 1993, št. 1, str. 23-32.
37. Muršič, M. (2006). Teoretična izhodišča dela v korist skupnosti. V: Filipčič, K. (ur.). *Uvajanje vzgojnih ukrepov dela v korist skupnosti in socialnih treningov*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Str. 21-35.
38. Petrovec, D. (1998). *Kazen brez zločina. Prispevek k ideologijam kaznovanja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
39. Postrak, M. (2007). Preventivna funkcija prostega časa. V: Kristančič, A. *Svoboda izbire – moj prosti čas*. Ljubljana: A. A. Inserco d.o.o. svetovalna služba. Str. 147-165.
40. Ragin C., C. (2007). *Družboslovno raziskovanje: enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
41. Rankelj, J. (2006). *Otrok med socialno in socialnopedagoško obravnavo: magistrsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
42. Rener, T. (2000). Ranljivost, mladi in zasebno okolje. V: Ule, M., Rener, T., Mencin Čeplak, M., Tivadar, B. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; [Šentilj]: Aristej. Str. 91-118.
43. Rutter, M. (1990). *Helping Troubled Children*. New York: Penguin Books.
44. Saleebey, D. (1997). *The Strength Perspective in Social Work Practice*. New York: Longman.
45. Singer, M., Mikšaj Todorović, L. (1993). *Delinkvencija mladih*. Zagreb: Globus.
46. Skalar, V. (2003). *Socialna integracija otrok z vedenjskimi in čustvenimi težavami v osnovni šoli*. Šolsko svetovalno delo, 8 (3-4), 8-14.

47. Skalar, V., Šelih, A. (1982). Uvodna beseda. V: *Analiza, ocena in usmeritve zavodske vzgoje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti v SR Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
48. Stierlin, H. (et al.). (1987). *Das erste Familiengesprach*. Stuttgart: Klett-Cotta.
49. Svetin Jakopič, S. (2005). *Obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi motnjami na centru za socialno delo: pomoč ali prisila*. Socialna pedagogika. Let. 9, št. 4, str. 391-422.
50. Šelih, A. (2003). *Socialno delo in (kazensko) pravo*. Socialno delo. Let. 42, št. 4-5, str. 271-275.
51. Šelih, A. (2006). Socialni treningi kot sodobna oblika vzgojnega ukrepa. V: Filipčič, K. (ur.). *Uvajanje vzgojnih ukrepov dela v korist skupnosti in socialnih treningov*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
52. Šelih, A. (ur.). (2000). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex.
53. Šugman Bohinc, L. (2006). *Socialno delo z neprostopvoljnimi uporabniki*. Socialno delo, let. 46, št. 6, str. 345-355. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
54. Tivadar, B. (2000). Mladost kot problem: dejavniki prestopniškega vedenja. V: Ule, M., Rener, T., Mencin Čeplak, M., Tivadar, B. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; [Šentilj]: Aristej. Str. 143-171.
55. Tomori, M. (2000). Psihosocialni dejavniki pri mladoletniškem prestopništvu. V: Šelih, A. (ur.). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih*. Ljubljana: Bonex. Str. 89-111.
56. Ule, M. (2000). Spremembe v življenjskem svetu mladih ali odgovor mladih na vrnitev negotovosti. V: Ule, M., Rener, T., Mencin Čeplak, M., Tivadar, B. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; [Šentilj]: Aristej. Str. 57-70.
57. Ule, M. (2008). *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
58. Ule, M., Rener, T., Mencin Čeplak, M., Tivadar, B. (1999). *Mladina '98: Kazalci socialne ranljivosti, Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

59. Ule, M., Rener, T., Mencin Čeplak, M., Tivadar, B. (2000). *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; [Šentilj]: Aristej.
60. Vec, T. (2002). Medosebni odnosi. V: Kompare, A. (et al.). *Psihologija: spoznanja in dileme*. Ljubljana: DZS. Str. 373-383.
61. Žebovec, I., Erjavec, M. (ur.). (1999). *Mladi, ulica, prihodnost - sodobne oblike revščine mladih*. Ljubljana: Salve.

Internetni viri:

1. <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/beijingrules.pdf>
2. <http://www.csd-lj-siska.si/splosno/index.asp>
3. http://www.dt-rs.si/sl/vrhovno_drzavno_tozilstvo/porocila_o_delu_drzavnih_tozilstev/
4. http://www.gov.si/csd/Katalog_1_5_5.pdf
5. http://www.stat.si/publikacije/pub_letopis_prva.asp
6. <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovih-pravicah-ozn/>
7. <http://www2.ohchr.org/english/law/juvenile.htm>
8. http://www2.ohchr.org/english/law/res45_113.htm

Pravni viri:

1. *Kazenski zakonik (KZ – UPB1)*. Uradni list RS, št. 95/2004.
2. *Kazenski zakonik (KZ-1)*. Uradni list RS, št. 55/2008.
3. *Kazenski zakonik Republike Slovenije*. Uradni list RS, št. 63/1994.
4. *Pravilnik o izvrševanju dela v splošno korist*. Uradni list RS, št. 109/2008.
5. *Pravilnik o izvrševanju vzgojnih ukrepov*. Uradni list RS, št. 85/2009.
6. *Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami*. Uradni list RS, št. 54/2003.
7. *Pravilnik o poravnavanju v kazenskih zadevah*. Uradni list RS, št. 114/2004.
8. *Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in*

stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami. Uradni list RS, št. 23/2007.

9. *Splošno navodilo o pogojih in okoliščinah za odstopanje ovadb v postopek poravnavanja.* Uradni list RS, št. 128/2004.
10. *Splošno navodilo za enotno uporabo določb 162. člena Zakona o kazenskem postopku o odložitvi kazenskega pregona.* Uradni list RS, št. 128/2004.
11. *Zakon o humanitarnih organizacijah (ZHO).* Uradni list RS, št. 98/2003.
12. *Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1 – UPB1).* Uradni list RS, št. 110/2006.
13. *Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1C).* Uradni list RS, št. 76/2008.
14. *Zakon o kazenskem postopku (ZKP – UPB4).* Uradni list RS, št. 32/2007.
15. *Zakon o kazenskem postopku (ZKP-A).* Uradni list RS, št. 72/1998.
16. *Zakon o kazenskem postopku (ZKP-F).* Uradni list RS, št. 43/2004.
17. *Zakon o kazenskem postopku.* Uradni list RS, št. 63/1994.
18. *Zakon o prekrških (ZP-1).* Uradni list RS, št. 7/2003.
19. *Zakon o prekrških (ZP-1E).* Uradni list RS, št. 17/2008.
20. *Zakon o spremembi Kazenskega zakonika (KZ-1A).* Uradni list RS, št. 39/2009.
21. *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP – UPB1).* Uradni list RS, št. 3/2007.

9. PRILOGE

9.1. ODGOVORI CSD

Tabela 9.1.1.: Razširjenost izvajanja dela v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov na slovenskih CSD

Center	Izvajanje dela	Odgovor
CSD 1	DA	(izvedba intervjuja)
CSD 2	DA	(izvedba intervjuja)
CSD 3	DA	(izvedba intervjuja)
CSD 4	DA	(izvedba intervjuja)
CSD 5	DA	(izvedba intervjuja)
CSD 6	DA	- CSD izvaja za mladoletnike naloge v korist lokalne skupnosti
CSD 7	NE	- CSD do sedaj še ni imel primera, za katerega postavljate spodnje vprašanje - v kolikor bi se primer pojavil, bi takrat sprejeli odločitve, kako postopati
CSD 8	NE	- naš CSD nima sklenjenega soglasja z nobeno organizacijo o izvajanju dela v korist skupnosti za mladoletnike
CSD 9	NE	- CSD nima sklenjene pogodbe z nobeno izmed organizacij glede opravljanja dela v splošno korist za mladoletnika - za mladoletnike do sedaj nismo prejeli nobenega predloga za opravljanje dela v korist lokalne skupnosti - v kolikor bi ga prejeli, bi seveda sklenili pogodbo s katero izmed organizacij
CSD 10	DA	- sporočamo vam, da izvajamo delo v korist skupnosti tudi za mladoletnike
CSD 11	DA	- da
CSD 12	DA	- naš CSD napotuje mladoletnike na delo v okoliške organizacije
CSD 13	DA	- sporočamo vam, da smo na osnovi dogovora z vzgojnim zavodom napotili eno mladoletno osebo na izvajanje dela v korist skupnosti
CSD 14	NE	- CSD trenutno nima sklenjenega nobenega soglasja z organizacijami, ki bi bile pripravljene izvajati delo v korist skupnosti za mladoletnike (brez materialnih in vsebinskih obveznosti do mladoletnikov) - smo pa v najmanj 10 letni zgodovini prepucavanj, kdo bo zagotavljal materialne stroške za te mladostnike, napotili na tako delo 2 mladostnika - CSD nima lastnih sredstev, da bi kril stroške dela
CSD 15	DA	- vsi mladostniki, ki so dijaki, so opravili te naloge na srednji šoli, ki jo obiskujejo, trije mladostniki pa pri privatnikih, ki so jih poznali - v mreži organizacij, ki zagotavljajo družbeno koristno delo, nobena od organizacij ne nudi dela mladoletnikom, niti niso zainteresirane, da bi jih sprejele na delo, ker stvari niso sistemsko urejene - zaradi tega si mladoletnik in njegova družina običajno sami poiščejo organizacijo, kjer lahko opravijo naloge v splošno korist, ki so jim bile naložene s sklepom sodišča
CSD 16	DA	- center za socialno delo izvaja delo v korist skupnosti za mladoletnike - primerov ni veliko, ko pa se pojavijo najdemo ustrezno rešitev

CSD 17	NE	- CSD nima sklenjene nobene pogodbe za izvajanje dela v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov - problem so sredstva za nezgodno zavarovanje, malico in potne stroške - predlog naše intervizijske skupine je, da se vse zgoraj omenjeno uredi na način kot pri odraslih storilcih kaznivih dejanj
CSD 18	NE	- sporočamo vam, da na CSD nimamo sklenjenega soglasja za izvajanje dela v splošno korist za mladoletne
CSD 19	DA	- sporočamo, da je CSD organiziral eno 30 urno družbeno koristno delo za enega mladoletnega storilca kaznivega dejanja - zadeva je bila organizirana podobno kot za odraslo osebo (dogovor z izvajalsko organizacijo, razgovor na CSD, koordinacijski zapisnik, zavarovanje, varstvo pri delu, zdravniški pregled)
CSD 20	DA	- ga izvajamo, z organizacijami imamo ustne dogovore in za vsak primer se znova dogovarjamo - vse izvedemo, kar je določeno, če mladoletnik sodeluje
CSD 21	DA	- CSD izvaja ta ukrep - stroški zavarovanja za primer nesreče pri delu nosi CSD
CSD 22	DA	- trenutno imamo sklenjeni dogovor z dvema organizacijama, si pa urejamo tudi več organizacij
CSD 23	DA	- kljub temu pa je možno v okviru pogodb s posameznim izvajalcem, po analogiji, vključiti tudi mladoletne - CSD je npr. eno mladoletnico vključil v administrativna dela na CSD, ki se je izkazala za odlično
CSD 24	NE	- sporočamo vam, da nimamo sklenjene pogodbe z izvajalskimi organizacijami
CSD 25	NE	- ne, naš CSD nima sklenjenega dogovora s katero od organizacij glede napotitve mladoletnikov
CSD 26	NE	- na našem centru nimamo sklenjene še nobene pogodbe z izvajalsko organizacijo, ki bi bila pripravljena sprejemati mladoletnike in jim omogočiti opravo nalog v splošno korist - se pa sedaj dogovarjamo, ker imamo konkretnega mladoletnika - to je prvi primer, za katerega se že konkretno dogovarjamo - stale izvajalske organizacije v katere napotujemo polnoletne - odrasle za izvajanje nadomestne kazni pa mladoletnikov niso pripravljene sprejemati
CSD 27	DA	- pri nas ukrep delo v korist skupnosti oz. v odloženem pregonu izvajamo
CSD 28	DA	- CSD nima sklenjenega soglasja z organizacijami v zvezi z napotitvami mladostnikov
CSD 29	DA	- center za socialno delo ima sklenjen dogovor o napotitvi mladoletnikov, za primere ko morajo opraviti družbeno koristno delo
CSD 30	DA	- CSD že več kot leto dni izvajamo to nalogo, kar številčno in uspešno
CSD 31	DA	- na CSD mladoletnike, ki opravljajo dela zaradi odloženega preгона ali kot vzgojni ukrep, napotujemo v druge organizacije - za enkrat imamo dobre izkušnje
CSD 32	NE	- CSD nima sklenjenega soglasja z nobeno organizacijo, kamor bi napotili mladoletne storilce prekrškov ali KD - v obdobju zadnjih štirih let ni bilo izrečenega navedenega vzgojnega ukrepa mladoletniku v krajevni pristojnosti tukajšnjega CSD
CSD 33	DA	- takšne vrste delo izvajamo oz. imamo sklenjen dogovor z organizacijami za izvajanje vzgojnih ukrepov za mladoletnike
CSD 34	DA	- center za socialno delo ima dogovor o sodelovanju pri izvajanju navodila opraviti delo v splošno korist oz. odloženim pregonom
CSD 35	NE	- sporočamo vam, da na CSD nimamo sklenjeno nobeno soglasje z

		organizacijo glede napotitve mladoletnikov in torej dejansko tovrstnih nalog trenutno ne izvajamo.
CSD 36	DA	- nimamo sklenjene pogodbe z izvajalskimi organizacijami, v katerih mladoletniki opravljajo družbeno koristno delo, pač pa jih pošiljamo v izvajalske organizacije, kjer to delo opravljajo tudi odrasle osebe - na delo jih pošljemo s soglasjem staršev, da delo opravljajo na lastno odgovornost in na lastne stroške - uredimo pa jim zavarovanje za poklicno bolezen in nesrečo pri delu
CSD 37	NE	- nismo imeli še nobenega primera
CSD 38	DA	- na našem CSD izvajamo (pripravimo in vodimo) mladoletnikom izrečeni VU navodila - delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti - za mladoletnike poiščemo organizacije v okviru mreže organizacij za družbeno koristno delo odraslih
CSD 39	DA	- vas obveščamo, da izvajamo navedeni vzgoji ukrep
CSD 40	DA	- CSD izvaja vzgojne ukrepe navodilo opraviti delo v korist humanitarne organizacije - trenutno imamo dve taki organizaciji, v katerih so bili vključeni posamezni mladostniki, načrtujemo vključitev še dveh organizacij
CSD 41	DA	- tukajšnji center ima sklenjena soglasja z organizacijami za opravljanje splošno koristnega dela - mladoletniki opravljajo splošno koristno delo v naših organizacijah
CSD 42	DA	- v centru za socialno delo izvajamo te naloge - zadev se lotimo povsem prilagojeno na konkretne primere - imamo pa pri tem težave (primer zdr. zavarovanje - te stroške zavarovanja za primer nesreče pri delu je doslej kril center iz svojih materialnih stroškov)
CSD 43	DA	- CSD izvaja delo v korist skupnosti za mladoletnike in jih napotuje v organizacije, ki so v mreži v okviru regije
CSD 44	DA	- mladoletnika napotimo v ustrezno organizacijo, v kateri bo lahko opravil družbeno koristno delo
CSD 45	DA	- pri nas delo za mladoletnike že ves čas poteka brez težav - individualno se za vsak posamezen primer stopi v stik z organizacijo, ki bi bila v tistem trenutku najbolj ustrezna - po navadi so mladostniki tako ali tako že zavarovani preko staršev - načeloma se dogovorimo, da del, kjer bi lahko prišlo do težjih poškodb, ne opravljajo
CSD 46	DA	- da, izvajamo družbeno koristno delo za mladoletnike - pri nas je kar utečena ta praksa - mi nobenih stroškov ne krijemo in to tudi vsem povemo tem organizacijam - nam grejo na roko kar se tega tiče /.../ oni jih tudi zavarujejo tisti čas, ko so tam, za malico tudi vem, da so jo redno dobivali v domu
CSD 47	DA	- vem, da je kolegica imela nekaj primerov in delo izvajamo, jaz osebno pa primera še nisem imela
CSD 48	DA	- mi smo imeli samo dva takšna primera - naredili smo na enak način kot za odrasle /.../ ker ni nekih drugih navodil - pogodba o povračilu stroškov enako velja
CSD 49	DA	- ko smo dobili primer, smo se sproti dogovarjali in poiskali organizacijo - v zadnjih treh letih so bili štirje primeri
CSD 50	NE	- družbeno koristnega dela za mladoletnike ne izvajamo - nikoli nismo tega še izvajali /.../ ne, ne izrekajo tega - nimamo pa ne sredstev, ne ljudi, ki bi to dodatno delali

		- je to nek naš dodaten čas /.../ v okviru svojega delovnega časa tega ne moremo izvajati
CSD 51	NE	- ne, za mladoletnike nimamo te prakse - nismo imeli tega primera - že pri drugih vzgojnih ukrepih so težave, ker ni institucij, kamor bi jih pošiljali - vsaj na obali čutimo pomanjkanje institucij
CSD 52	DA	- da, mi organiziramo delo za mladoletnike
CSD 53	DA	- izvajamo, ampak v zelo omejenem obsegu, ker področje ni sistemsko urejeno
CSD 54	DA	- v treh letih, odkar jaz delam na tem področju, je bil ukrep izrečen samo enkrat in smo ga takrat tudi izvedli
CSD 55	NE	- naš CSD nima sklenjenega nobenega dogovora za izvajanje dela v korist skupnosti za mladoletnike - za enega mladoletnika smo poskušali to narediti, ampak ko smo vprašali direktorico je rekla, da nimajo sklenjenega nobenega dogovora - problem je bil pridobivanje organizacij v naši bližini, ker nobena ni hotela sodelovati
CSD 56	DA	- napotujemo jih v VDC - ni nobenih stroškov, ki bi jih krili - malice tam ne dobijo, zavarovanja pa Center dodatno tudi ne ureja
CSD 57	DA	- kadar gre za prekršek že kar sodišče določi organizacijo, dnevni center po poškodbi glave - jih pa napotujemo tudi v ostale organizacije, kamor napotujemo odrasle - zavarovanje za mladoletnike krijejo starši
CSD 58	DA	- mladoletnike sprejema center za varstvo in delo - mi pošljemo prošnjo organizacijam, ampak dobimo negativne odgovore - vse te organizacije se mladoletnikov otepajo - stroške zavarovanja krije CSD - mi že dalj časa na vseh koncih opozarjamo na problem /.../ ampak ni kjer ni odgovorov
CSD 59	DA	- mladoletnike napotujemo na več različnih organizacij - v našem centru seveda tudi prihaja do težav pri izvajanju družbeno koristnega dela - s starši oziroma mladostniki se moramo dogovoriti, da si vse stroške (hrana, prevoz) krijejo sami in poskrbijo za ureditev nezgodnega zdravstvenega zavarovanja v primeru poškodb, nesreč pri izvajanju družbeno humanitarnega dela - v kolikor starši oz. mladoletnik teh stroškov ne želijo kriti oz. nimajo sredstev, žal izvajanje družbeno koristnega dela ni mogoče, saj centri nimamo sredstev za kritje teh nujnih stroškov - bi si pa želeli večji nabor organizacij in bolj organizirano mrežo organizacij (morda uradno objavljen seznam organizacij, ki so pripravljene sprejeti mladoletnike)
CSD 60	NE	- sporočam, da na našem CSD-ju žal dela za mladoletnike ne izvajamo - osebno vidim potrebo po tem in bi želela, da se to sistemsko uredi
CSD 61	/	(ni odgovora)
CSD 62	/	(ni odgovora)

POVZETEK

Diplomska naloga predstavlja vpogled v področje izvajanja dela v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov, ki jim je oprava dela v korist skupnosti izrečena kot vzgojni ukrep in sicer iz opcij navodil po Kazenskem zakoniku ali Zakonu o prekrških, ali pa jim je bila naloga opraviti delo v korist skupnosti naložena v okviru instituta odloženega preгона ali poravnavanja.

V teoretičnem uvodu so predstavljeni različni koncepti za boljše razumevanje pojava, s katerim se ukvarjam v empiričnem delu naloge. V teoretičnem uvodu se bralec najprej na kratko seznani s pojmom mladosti in specifikami mladosti kot posebnega življenjskega obdobja; predstavljene so specifikke otrok in mladostnikov s težavami v odrasčanju; večji del pa je namenjen predstavitvi mladoletniškega prestopništva, obravnavanju tega pojava, seznaitvi s kazenskopravnim sistemom in načini obravnavanja mladoletnih prestopnikov znotraj le-tega, vrstami vzgojnih ukrepov za mladoletnike, predstavitvi dela v korist skupnosti kot nove oblike vzgojnega ukrepa za mladoletnike in pa predstavitvi vloge centrov za socialno delo, ki so zakonsko določeni za pripravo in vodenje izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike.

Za raziskovanje tega področja me je vzpodbudilo dejstvo, da je kljub temu, da je ta vzgojni ukrep v slovenski kazenski zakonodaji predviden že precej let, še vedno veliko nedorečenosti, ki otežujejo izvajanje dela in se zato nekateri centri za socialno delo njegovemu izvajanju vztrajno upirajo oziroma je samo izvajanje dela prepuščeno kreativnosti posameznih Centrov, med katerimi vsak od njih problem rešuje na drugačen način. V empiričnem delu naloge so predstavljeni rezultati, ki sem jih pridobila s kvalitativnim raziskovanjem. Namen raziskave je bil pridobiti vpogled v prakso izvajanja dela v korist skupnosti za mladoletnike in sicer z zornih kotov različnih udeležencev: socialnih delavcev s centrov za socialno delo, mentorjev v izvajalskih organizacijah, mladoletnikov, sodnice za mladoletnike in državne tožilke. Kljub temu, da področje izvajanja dela za mladoletnike ni sistemsko urejeno, več kot polovica centrov za socialno delo tovrsten vzgojni ukrep izvaja, se pa prakse Centrov glede izvajanja dela se med seboj precej razlikujejo, ne samo glede izbire izvajalskih organizacij, temveč tudi glede ureditve plačila stroškov, ki nastanejo z izvajanjem dela. Socialni delavci vzgojni ukrep dela v korist skupnosti zaznavajo kot dobrega in potrebnega in si zato želijo, da bi se področje sistemsko uredilo in s tem omogočilo nemoteno izvajanje dela. Veliko izvajalskih organizacij

iz različnih razlogov zavrača sprejemanje mladoletnikov na delo, tiste, ki pa jih sprejemajo, imajo z njimi večinoma zelo dobre izkušnje. Opravljanje dela kot vzgojni ukrep pozitivno ocenjujejo tudi mladoletniki, ki jim je bilo to navodilo oziroma naloga izrečena. Sodniki za mladoletnike in državni tožilci so bili včasih omejeni s tem, da Centri dela v korist skupnosti za mladoletnike niso hoteli izvajati, danes pa se pri izrekanju tega navodila oz. naloge ne odločajo več glede na to, ali je Center pripravljen ukrep izvesti ali ne, temveč se zanj odločajo z vidika koristnosti za mladoletnika.

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana *Anja Berlan* vpisana na Fakulteto za socialno delo Univerze v Ljubljani v študijskem letu 2006/2007 kot redna študentka izjavljam, da sem diplomsko delo z naslovom *Delo v korist skupnosti mladoletnih storilcev kaznivih dejanj in prekrškov* napisala samostojno, s korektnim navajanjem virov in ob pomoči mentorice Doc. dr. Vesne Leskošek.

Datum: 15.06.2011

Podpis: